M. MEOS
VIRUMAA I JAOSKONNA KOOLINÕUNIK

Vaatlusi ja harjutusi

õigekirja õppimiseks

III

V ja VI õppeaasta

Teine trükk

A-7822

A-7822 II

M. MEOS
VIRUMAA I JAOSKONNA KOOLINÕUNIK

Vaatlusi ja harjutusi

õigekirja õppimiseks

III

V ja VI õppeaasta

Teine trükk

18403

AUTORI KIRJASTUS

2
Bibliotheca Universitatis Tartuensis
1932: 0599
155856

„VÄ'ATLUSI" JA HARJUTUSI" III on HSM kooliraamatute-komisjoni poolt koolidele tarvitamiseks lubatud. (Komisjoni otsus 31. märtsist 1932 a.).

A-7822 II

„H. Laakmann'i" trükk, Tartus 1932.

Eessõna.

Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi kooliraamatute-komisjoni poolt koolides tarvitamiseks lubatud „Vaatluste ja harjutuste“ I ja II jao (1. ja 2. ning 3. ja 4. õppeaasta) jätkuna ilmub käesolev raamat — „Vaatlusi ja harjutusi“ III jagu (5. ja 6. õppeaasta). Ka selles raamatus on kahe õppeaasta osa koos, sest harjutustik on käsiraamatuks, mille ainet tuleb läbivõtmise järele silmas pidada veel teisel ja kolmandal aastal: uus tugineb läbivõetule ja viimast kui alust tuleb ikka jälle kindlustada, teda meelde tuletades ja talle viiteid tehes, mis eriti vajalik on 6. õppeaastal, sest õppekava näeb 6. õppeaasta jaoks ette päämiselt kordamise. Päälegi õpivad 5. ja 6. õppeaasta õpilased, eriti maakoolides, ühes komplektis ja tihti ühise kava järgi; mõlema õppeaasta aine paigutamine ühte raamatusse hõlbustab sel juhul ka töö korraldamist.

Raamatu aine on, nagu eelmisteski raamatutes, ulatuslikult ja metoodiliselt kooskõlas ametliku õppekavaga. Olgu vaid tähendatud, et üksikute sõnaliikide lähemast rühmitamisest ei pääsenud täiesti mööda; nii ei saanud märkimata jätta nimisõnade liigitamist üld- ja pärisnimedeks, samuti arvsõnade liigitamist põhi- ja järgarvudeks: õigekeelsus nõuab seda. Raamatu tarvitamise kohta siin mõned näpunäited.

Kui 6. õppeaasta võtab raamatu esmaskordselt tarvitusele, siis võiks enne 6. klassi osa juurde minekut 5. klassi kursus lühendatult läbi võtta või kohe 6. klassi osa juurde asudes tarviduse korral pikemalt peatuda mõne 5. klassi vastava osa juures. Üldse ei tuleks raamatu järjekorda võtta kindla šabloonina; teda võiks õpetaja äranägemise järgi muuta; näit. võiks 6. õppeaastal läbi võtta lauseõpetus enne sõnaõpetust.

Õpilastes töö vastu huvi äratamise otstarbel võiks läbivõetud järgu lõpul ja uue järgu alul tarvitada kokkuvõtteid, näiteid ja umbes järgmisi ütlusi: jälle on tükk tööd tehtud, läheme uute nähtuste juurde, või: mitmuse osastaval on mitmesugused lõpud, nende tarvitamine on raske meeles pidada; katsume siiski vältida raskusi j. n. e.

Enne tunnitööle asumist tuleb teha mõnesuguseid ettevalmistusi, milleks teeb õpetaja korraldusi juba eelmisel päeval, määrates õpilastele koduseks tööks vaatlusteks ja

harjutusteks tulevate palade läbilugemise, raamatu allserval tehtud viidete põhjal varemalt läbivõetud keeleliste nähtuste meeldetuletamise (ka 4. õppeaasta raamatust) j. n. e.

Töö korralikkus ja puhtus ei peaks kannatama ruttamise all; ei ole tarvilik, et iga õpilane peab vaatluse- või harjutusepala kirjutama lõpuni. Aeglasemad õpilased võivad teha ka varemalt tarviliku kokkuvõtte õpetaja sellekohase korralduse põhjal enne tunni lõppu. Kui kõigil õpilastel jääb rohkesti ainet kirjutamata, võib tööd jätkata teisel tunnil.

Õpilaste võimetekohast tööd võimaldab õige palju harjutusi, mille lõpul seisab j. n. e. (rohkem arenenud õpilased kirjutavad lisaks); ka on näidatud parralleelsed tööd.

Kokkuvõtte peab õpilane tegema, tagasi vaadates tehtud vaatlusele ja märkimistele.

Õpilaste kirjatöödes ettetulevate vigade kõrvaldamiseks tuleks võtta harjutustikus vastav osa kordamisele.

6. õppeaasta jaoks ei ole raamatus eraldi kordamisharjutusi, sest, nagu eespool märgitud, on 6. õppeaasta töö päämiselt kõik kordamine. Tarviduse korral võib sääl harjutuseks määratud palasid dikteerida.

Raamatu lõpul olev väike sõnastik on mõeldud selleks, et õpilased tähestikuga tutvumise järele saaksid end harjutada sõnastikku tarvitama; ühtlasi sisaldab ta rohkem tarvitatavate ja uute võõrkeelsete sõnade tähendusõpetust.

Vaatluse- ja harjutusepalade juures on märkimata jäänud autorite nimed, kui autorid on tundmata või kui selleks on olnud raamatu kirjutaja.

Õpetajaile neilt saadud näpunäidete eest töö kohta käsikirjas ja ülikooli lektorile J. V. Veski'le keele ühtlustamise, käsikirja korrigeerimise ja korrektuuri lugemise eest ütlen siinkohal südamliku tänu.

Väike-Maarjas, juulil 1931. a.

M. Meos.

Teise trüki eessõna.

Raamatu teises trükis on tehtud vaid mõningaid üksiksõnalisi parandusi. Ka teise trüki korrektuuri tegi ülikooli lektor J. V. Veski, mille eest teda siinkohal tänan.

Väike-Maarjas, septembril 1932. a.

Autor.

V ÕPPEAASTA.

I. Sõnade astmevaheldus.

(Osalt kordamine.*)

1. Tõmba joon *alla tähekesega märgitud astmevaheldusliikkudele sõnadele ja pane nende sõnade järele sulgudesse vastav küsimus!**)

Laste suviseid töid.

Kevadel koolitöö *lõpu eel on koolis veel kibe töö. Pääle koolitöö *lõppu valguvad lapsed igaüks oma koju. Puhkamisest ei ole koduski *juttu, sest kevadised tööd on juba alanud: kes läheb karja, kes põllule tööle, kes hakkab emale abiks. Karjasel on *võsastiku vilus mõnus täita oma kuningakohuseid. *Sööki ja *jooki antakse talle harilikult küllaldaselt kaasa; sellest jätkub ka koerale, nii et tal ei tule *käppa imeda. Karjane teeb ikka endale *pika *kepi. *Kepp käes ja koer kaasas, ei karda karjane *hunti ega *tonti. Kodus emale abiks olles,

---

*) Vaata 4. õppeaasta osas ülesandeid 19—69!

**) Õpilane lühendab võimaluse korral ülesande, paneb käskiva kõneviisi asemele kindla kõneviisi ja kirjutab selle oma vihku töö päälkirjaks.

mida teevad tavaliselt tütarlapsed, tuleb puhastada *potti, pesta *piimapütti, veeretada *vokki, keeta *suppi ja veel paljugi muud. Ka põllutööle rakendab noor oma *nõrka jõudu. Küll ei jõua ta tõsta suurt *atra ega rasket *kotti, aga jõukohastki tööd leidub küllalt. Oma töö eest saab laps vähe *palka, aga ega ainult *palga eest töötata. Laps tunneb rõõmu, et ta saab aidata oma vanemaid.

2. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja märgitud astmevaheldus liigud sõnad ja lisa juurde puuduv aste ainsuse omastavas või osastavas käändes! Päälkirjaks — Astmevaheldusliigud sõnad.

Eeskuju.

Tugev aste:	Nõrk aste:
Lõppu (mida?)	lõpu (mille?)
juttu (mida?)	jutu (mille?)

Kokkuvõte: Missuguses käändes on neil sõnadel tugev aste, missuguses käändes nõrk aste?

3. Tuleta meelde, missugustele käänetele on aluseks ainsuse omastav, ja kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu neis käänetes! Sõnade järele pane sulgudesse vastav küsimus ja käände nimetus lühendatult! Päälkirjaks — Sõnu ainsuse omastavast olenevates käänetes.

4. Tuleta meelde, missugusele käändele on aluseks ainsuse osastav, ja kirjuta lauseid, milles on 2. ülesande sõnu mitmuse omastavas ja mitmuse teistes käänetes! Sõnade järele pane sulgudesse vastav küsimus ja käände nimetus

lühendatult! Päälkirjaks — Sõnu ainsuse osastavast olenevates käänetes.

5. Tõmba joon alla tähekesega märgitud astmevaheldusliikudele sõnadele ja pane nende sõnade järele sulgudesse vastav küsimus!

Riki suvel maal.

Riki elas linnas. Kevadel pääle koolitöö lõppu tuli Rikil *mõte sõita suveks maale oma onu juurde. Selle *mõtte teostamiseks palus ta vanematelt luba. Vanematel ei olnud *mõtet Riki sõidule takistust teha, sest onu oli *rikas ja tal oli mitu last, kellega Riki võis suve veeta. Varsti olid kimpsud-kompsud koos, ja Riki reis *rikka onu juurde algas. Sõideti omnibusega. Omnibusel juhtus teel väike *rike. Juht parandas kiiresti selle *rikke, ja sõit jätkus. Hakkas vihma sadama. Omnibuse *katet laskis vihma läbi. Mõni sõitja sai märjaks. Onu oli saanud telefoni teel *teate Riki sõidust. Ta tuli Rikile peatuskohale vastu. Mindi koju peenart mööda *rukkipõldude vahel. Suvi möödus maal kiiresti. Ei olnud *urgast, mida läbi ei kolatud. Käidi koplis vaatamas *lätet. *Lätte vees oli lõbus sulistada ja *mätta otsast lättesse kivikesi loopida. Joosti ka põllul *äkke järel, kui sulane äestas. Suve lõpul sõitis Riki kosunult linna tagasi.

6. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja märgitud astmevaheldusliku sõnad ja lisa juurde puuduv

aste ainsuse nimetavas, omastavas või osastavas käändes! Päälkirjaks — Astmevahelduslikud sõnad.

Nõrk aste:	Tugev aste:
Mõte (mis?), mõtet (mida?)	mõtte (mille?)

Kokkuvõte: Missugustes käänetes on neil sõnadel nõrk aste, missuguses käändes tugev aste?

7. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande sõnu ainsuse omastavast olenevates käänetes nii kui 3. ülesandes!

8. Kirjuta lauseid, milles on 6. ülesande sõnu ainsuse osastavast olenevates käänetes nii kui 4. ülesandes!

9. Tõmba joon alla tähekesega märgitud sõnadele ja pane nende sõnade järele vastav küsimus! **a**-ga ja **m**-ga märgi nende sõnade ainsus ja mitmus!

Nobedad naabritütred.

Naabritalus on kolm *tütart. *Tütarde nimed on Linda, Salme ja Anni. Linda mängib ilusasti *kannelt. Ka teise pere tütrel on kannel. Mõnikord tuleb ta oma kandlega Linda juurde. Siis mängitakse koos. Suvise õhtu vaikuses kostavad *kannelde helid kaugele. Nii mõneski peres näed *akent avatavat, et läbi lahtiste *akende kuulata mängu. Kuulates läheb tihtipääle tuba pimedaks, nii et on tarvis *küünalt otsida, et siis *küünalde valgusel magama minna. Naabritütred on nobedad ka tööle. Sääl näed Salmet *katelt küürimas ja siis kõiki aias *peenart kaevamas. *Katelde puhtus ja *peenarde korralikkus näitavad muu hulgas, kui hoolsad on naabritütred töös.

10. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja märgitud sõnad ainsuse nimetavas ja osastavas käändes ja mitmuse omastavas käändes! Märgi nende sõnade lõpud ja mitmuse tunnus!

Eeskuju.

Ainsuse nim.:	Ains. osast.:	Mitm. om.:
kes? mis?	keda? mida?	kelle? mille?
Tütar	tütart	tütarde

Kokkuvõte: Missugused tähed on neil sõnadel ainsuse nim. lõpul, missugune lõpp on ainsuse osastavas ja missugune on mitmuse tunnus? *)

11. Moodusta 10. ülesande sõnadest ainsuse omastav ja kirjuta lauseid, milles need sõnad on ainsuse omastavast olenevates käänetes! Sõnade järele pane sulgudesse vastav küsimus ja käände nimetus lühendatult! Päälkirjaks — Sõnu ainsuse omastavast olenevates käänetes.

12. Kirjuta lauseid, milles on 10. ülesande sõnu mitmuse omastavast olenevates käänetes, ja märgi nii kui eelmises ülesandes!

13. Tõmba tähekesega märgitud sõnadele joon alla ja pea silmas nende muutumist!

Perekonna viletsus.

Metsa serval elas *seitsmeliikmeline pere. Pere *liikmete hulgas olid vanaisa, isa, ema ja neli last. Vanaisa oli õige väeti. Ta ei saanud mõnda *liiget enam liigutadagi. Silma-*ripsmed olid tal maha langenud,

*) Võrdle 3. õppeaasta 84. ülesandega!

*ripsmete asemed valgendasid. Tihtipääle ei tulnud ta *mitme päeva jooksul voodist välja. Isal-emal oli raske hoolitseda suure pere eest. Lastest ei olnud veel suuremat abi; kõige noorem neist oli alles *mähkmetes. Emal tuli lapse juures tihti vahetada *mähet *mähkme järele, nii et ta ei saanud ka väljal tööl käia. *Aste-*astmelt läks nende seisukord ikka allapoole, viletsamaks. Ainult õnne-*võti võis neid päästa sellest viletsusest. Seesuguse *võtme leidmine on võimalik aga muinasjuttudes.

14. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja märgitud sõnad järgnevates käänetes!

Eeskuju.

Ainsuse nim.:	Ainsuse omast.:	Mitmuse omastav:
kes? mis?	kelle? mille?	kelle? mille?
seitse	seitsme	seitsmete
liige	liikme	liikmete

Kokkuvõte: Missugune uus silp tekib muutmisel neis sõnades? Missugusele käändele liitub siin mitmuse tunnus? Kuidas on neist sõnadest ainsuse osastav? Missugune silp puudub sääl?

15. Kirjuta lauseid, milles on 14. ülesande sõnu ainsuse omastavast olenevates käänetes! Sõnade järele pane vastav küsimus ja käände nimetus lühendatult. Päälkirjaks — Sõnu ainsuse omastavast olenevates käänetes.

16. Kirjuta lauseid, milles on 14. ülesande sõnu mitmuse omastavast olenevates käänetes, ja märgi nii kui eelmises ülesandes!

17. Samuti kui 14. ülesande sõnad käänduvad astmevahelduseta sõnad: habe, säde, jäse, ase, vare, kübe. Kääna neid 14. ülesande eeskujul!

18. Tõmba p ö ö r d|s õ n a l e joon alla ja märgi pöördsõna järele sulgudes pöördsõna vorm!*)

Kägu.

Kui Vanataat lõi linnud, andis ta lindudele ka elukohad: toonekurele maja katuse, pääsukesele maja räästa, lõole põllu j. n. e. Elukohtadega olid päale käo kõik rahul. Kui Vanataat sai teada, et kägu ei ole oma elukohaga rahul, ütles ta: „Annaksin sulle uue koha, aga ei tea, kas oled sellegagi rahul. Otsi parem ise enesele koht, mis on su meele järele.“ Nüüd rändab kägu ühest kohast teise, ei leia aga parajat eluaset. Nähtavasti ei ole tal aega valmistada pesagi munade jaoks, või ta ei saagi sellega hakkama. Sellepärast muneb kägu oma munad teiste lindude pesadesse. Nii siis ei tunne käod oma lapsi ega lapsed vanemaid.

19. Pööra pöördsõnu — l e p p i m a (l e p p i d a), t e k k i m a (t e k k i d a), l a k k u m a (l a k k u d a) eeskujus antud vormides ja pea silmas astmevaheldust!

E e s k u j u.

Olevik.
Mina lepin, tekin, lakun
j. n. e.

*) Vaata 4. õppeaasta osas ülesandeid 58—68!

Minevik:
Mina leppisin, tekkisin, lakkusin
j. n. e.
Tingiv kõneviis:
Mina lepiksin, tekiksin, lakuksin
j. n. e.
Käskiv kõneviis:
Lepi (sina), teki, laku
Leppigu (tema), tekkigu, lakkugu
j. n. e.

Kokkuvõte: Missugustes pöördsõna vormides on neil sõnadel tugev ja missugustel nõrk aste?

20. Pööra 19. ülesande eeskujul pöördsõnu — tõttama (tõtata), lippama (lipata), mõtlema (mõtelda) ja pea silmas astmevaheldust; lõpul tee kokkuvõte!

21. Kirjuta välja alljärgnevatest pöördsõnadest esmalt kõik 19. ülesande eeskujul muutuvad pöördsõnad ühes vastava päälkirjaga ja siis samuti 20. ülesande eeskujul muutuvad pöördsõnad!

Õppima, hakkama, kukkuma, sattuma, hüppama, lappima, toppima, näppama, ruttama, noppima, lükkama, uppuma, lõppema, lakkama, lippama, lakkima, pakkima, rikkuma, taplema, suplema, tukkuma, tärkama, ärkama, nokkima, trükkima, kittima, küttima, aitama, pakkuma, torkima, kiskuma, vaatama, uskuma, käskima, ootama, märkima, tõlkima.

22. Pööra 19. ja 20. ülesande eeskujul pöördsõnu — noppima, hüppama, tukkuma ja märgi alla kriipsutades astmevaheldus!

II. Pöördsõnade lõppe.

23. Pane tähekesega märgitud pöördsõnade asemele kaudne kõneviis olevikus!*)

Kilplase uputamine.

Kui kilplasel *saanud ilmaelust himu täis, *võtnud ta nõuks enese uputada. Ta *läinud porilompi ja *pugenud kaelast saadik vette. Kui keegi mööda *läinud ja *küsinud, mis kilplane *teeb, *vastanud ta, et *uputab ennast. Kui möödamineja *küsinud, miks kilplane pää väljas *hoiab, *vastanud ta, et ta muidu ei *näe, kuidas ta *upub. Vilu sügisese ilmaga *hakanud mehel külm. Ta *sülitanud, *tulnud veest välja ja *ütelnud: „Pagan võtku uputamist; külmeta ennast kas surnuks!“

Eeskuju. Kui kilplasel saavat ilmaelust himu täis, võtvat . . .

Kokkuvõte: Missugune on kaudse kõneviisi lõpp? Mitu kõneviisi on pöördsõnadel? (Vaata ülesanded 19 ja 20! Olevik ja minevik on kindlal kõneviisil.) Missugused?

---

*) Vaata 4. õppeaasta osas ülesandeid 85, 86!

24. Märgi kindla kõneviisi oleviku 3. pöörde lõpp -vad ja kaudse kõneviisi lõpp! Pane nende sõnade järele sulgudesse vastavad küsimused! Tähekesega märgitud pöördsõnad pane kaudsesse kõneviisi!

Küla Nina rannal.

Nina rannaküla on väikeste onnikestena mööda mereranda enam kui poole kilomeetri pikkuselt laiali. Pisikesed *on need majad küll, ja selle järele võib arvata, et ruum on nendes kitsik, sest mõnes *elab kuni kümmekond hinge. Majad seisavad üsna mere kaldal, nii et lainete ühetaoline kohin *uinutab elanikke õhtul magusasti magama. Kaldapäälne, kuni veeni, on valgete laperguste kividega otsekui üle külvatud, ja käratsedes otsivad randlaste pojad nende seast paremaid ja siledamaid välja, mis paremini mööda vett lesta *jookseksid. Siin ja sääl nähakse naisterahvaid võrkudest kalu välja noppivat, kuna mees maamehele kalu kotti või astjasse mõõdab. Eemal merel nähakse üksikud paadid mustade punktidena lainete vahel tõusvat ja vajuvat. Küla tagant jookseb tee sõdurite kasarmuteni ja läbi aia vahivad uudishimulised, kuidas sõdurid õues harjutusi teevad.

(J. Mändmets.)

25. Kirjuta kindla kõneviisi oleviku 3. pöörde kõrvale kaudne kõneviis ja ümberpöördult!

Lapsed õpivad koolis, lapsed õppivat koolis
Pilved tekivad taevas,

Naised nopivad marju,
Poisid hüppavad õues,
Loomad ruttavad metsa,
Mehed künnavad põldu,
Lehmad annavad piima,
Vanemad sõidavad külla,
j. n. e.

Õed keetvat sööki, õed keedavad sööki.
Naabrid naervat valjusti,
Loom püsivat paigal,
Mehed minevat metsa,
Lapsed lugevat raamatut,
Töölised võtvat toitu,
j. n. e.

26. Täienda lauseid ja tõmba uuele pöördsõna-vormi tunnusele joon alla!

Inimene, kes teeb, on tegev inimene.
Noorsugu, kes õpib, on õppiv noorsugu.
Mees, kes võitleb,
Kõne, mis jaatab,
Kõne, mis eitab,
Koer, kes hulgub,
Laev, mis hukkub,
Päike, mis tõuseb,
Vesi, mis voolab,
Käsi, mis väriseb,
Süda, mis tuksub,
j. n. e.

Kokkuvõte: v-tunnusega pöördsõna-vorm on oleviku kesksõna. Kas teda pööratakse või käänatakse? Missugusel tugevusastmel ta esineb?

27. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande oleviku kesksõnu ainsuse osastavas ja mitmuse nimetavas käändes! Kesksõnade järele pane sulgudesse vastav küsimus!

Eeskuju. Tegevat (missugust?) inimest on rõõm näha. Need inimesed on väga tegevad (missugused?). Linnas liikus rohkesti õppivat (missugust?) noorsugu. Õppivad (missugused?) lapsed istuvad vagusalt.

28. Kirjuta oleviku kesksõna kõrvale mineviku kesksõna!

Eeskuju.

Oleviku kesksõna:	Mineviku kesksõna:
Õppiv sell,	õppinud sell.
Võitlev inimene,	võidelnud inimene.
Langev täht,	langenud täht.
Tõusev päike,	
Väsiv hobune,	
Surev sõdur,	
Hukkuv laev,	
Voolav veri,	
Nõrkev loom,	
Paisuv tuul,	
Niidetav põld,	
Raiutav puu,	
j. n. e.	

Kokkuvõte: Missugune tunnus on mineviku kesksõnal? Missugusel tugevuseastmel ta esineb? Katsu käänata teda ühes nimisõnaga! Kas ta käändub?

29. Pööra pöördsõna „varjama“ järgnevalt:

Mina varjan, mind varjatakse
Sina varjad, sind varjatakse
j. n. e.

Kokkuvõte: Esimeses veerus on varjav isik näidatud (mina, sina . . .); selles on pöördsõna isikulises tegumoes. Teises veerus on tähendatud, et varjatakse (mind, sind . . .). Kes aga varjab, seda ei ole tähendatud; pöördsõna on siin umbisikulises tegumoes. Missuguses kõneviisis ja ajas on mõlema veeru pöördsõnad? Kas muutub pöördsõna umbisikulises tegumoes?

30. Kirjuta pöördsõnu umbisikulises tegumoes!

Eeskuju:

Isikuline tegumood:	Umbisikuline tegumood:
Mees ajab,	meest aetakse,
talumees kasvatab linu,	linu kasvatatakse,
puu põleb,	puud . . . . .
Üno kõnnitab õde,	õde . . . . .
poeg söödab,	poega . . . . .
isa matab kartuleid,	kartuleid . . . . .
lapsed laulavad laulu,	laulu . . . . .
õpilane joonistab maastikku,	maastikku . . . . .
külamees künnab põldu,	põldu . . . . .
mees raiub puud,	puud . . . . .

vend kirjutab kirja,	kirja . . . . .
lapsed suplevad vees,	vees . . . . .
kõneleja kõneleb saalis,	saalis . . . . .
inimesed naeravad ta üle,	ta üle . . . . .

j. n. e.

Kokkuvõte: Missugused lõpud on neil sõnadel umbisikulises tegumoes kindla kõneviisi olevikus? Missuguste tähtede järele kirjutatakse lõpp -dakse?

31. Märgi umbisikulise tegumoe lõpp olevikus; tähekesega märgitud pöördsõnad kirjuta umbisikulises tegumoes olevikus (selleks tuleb tihti lauset muuta)!

Kask.

Ilupuuna peetakse kasest suurt lugu. Eesti talu õuel, tänaval ja põlluserval *näed tihti kaski kasvamas; palju neist (on) *istutatud elumaja ehteks, palju (on) *kasvatatud seemnest. Lõhnava kase villu minnakse argipäeval väsimust puhkama; pühapäeval *vestab sääl pererahvas külalistega juttu või *loeb raamatut. Suurt rõõmu ja pühalikke tundmusi sünnitavad noored kased, kui nad nelipühil meie elutuba *ehivad või leeripühal kevadel jumalakoda hää lõhnaga *täidavad. Peetakse suvel muidu rõõmsat pidupäeva, siis tuuakse jällegi kask metsast koju iluks ja ehteks. Aga kui väsinud maapäälne rändaja mururüppe viimsele unele sängitatakse, siis ehib leinakask ta puhkepaika. Kase varju *tulevad kadunu sugulased, *kõnelevad vaimus kadunuga ja *palvetavad.

(*M. Kampmann'i ainetel.*)

Kokkuvõte: Missugune lõpp on veel umbisikulisel tegumoel olevikus pääle -takse ja -dakse?

32. Kirjuta umbisikulise tegumoe oleviku kõrvale umbisikulise tegumoe minevik ja tõmba mineviku lõpule joon alla!

Eeskuju.

Umbisik. olevik:	Umbisikul. minevik:
Piima juuakse,	piima joodi,
leiba süüakse,	leiba sööd<u>i</u>,
koera lüüakse,	. . . . .
kaupa müüakse,	
pühapäeval käiakse kirikus,	
vilja viiakse aita,	
viise luuakse,	
rahu tuuakse maale,	
rohkesti naerdakse,	rohkesti naerd<u>i</u>,
asjal pöördakse teine ots,	. . . . .
teda pannakse tähele,	teda pand<u>i</u> tähele,
teisest minnakse mööda,	. . . . .
palju kõneldakse,	palju kõneld<u>i</u>,
rannas supeldakse,	. . . . .
asja üle vaieldakse,	
lahingus võideldakse,	
vaadeldakse pilte,	
saunas viheldakse,	
nurgas kuuldakse krõbinat,	
ametnikuga ollakse rahul,	
tullakse külla, j. n. e.	

Kokkuvõte: Missugune lõpp on neil pöördsõnadel umbisikulise tegumoe minevikus?

33. Kirjuta umbisikulise tegumoe oleviku kõrvale umbisikulise tegumoe minevik ja tõmba mineviku lõpule joon alla!

Eeskuju.

Umbisik. tegumoe olevik:	Umbisik. tegumoe minevik:
Ta nime nimetatakse,	ta nime nimetati,
teda kutsutakse,	. . . . .
talle avaldatakse au,	
teda kiidetakse,	
talle antakse lilli,	
ta tõstetakse kätele,	
hõisatakse: hurraa!	
nii austatakse suuri mehi,	
raamatuid loetakse,	
mütsid võetakse pääst,	
kõik, mida nähakse,	
seda ka tehakse,	
j. n. e.	

Kokkuvõte: Vaatle pöördsõnu 32. ja 33. ülesandes ja katsu teha kokkuvõte, millal umbisikulise tegumoe minevikus kirjutatakse -di, millal -ti.

34. Kirjuta umbisikulise tegumoe oleviku asemele umbisikulise tegumoe minevik!

Seltsi koosolek.

Seltsimajas peetakse põllumeeseltsi aasta-koosolekut. Koosoleku kutse ja päevakord saadetakse liikmetele enne koosolekut koju kätte. Kõlistamise järele tullakse saali. Seltsi esimehe poolt avatakse koosolek.

Avakõnes mälestatakse möödunud aastal surnud liikmeid. Koosoleku juhatajaks valitakse seltsi esimees, protokollimine pannakse seltsi asjaajaja pääle. Päevakorras võetakse ette mõned muudatused; nii paigutatakse eelarve neljandalt kohalt kolmandale. Asutakse päevakorra arutlusele. Loetakse ette möödunud aasta aruanne, mis kinnitatakse. Eelarve puhul vaieldakse rohkesti. Nii ei olnud mõned nõus juhatuseliikmete palga tõstmisega. Viimaks otsustatakse eelarve juhatuse poolt esitatud kujul siiski vastu võtta. Valimisi toimetatakse sedelitega kinniselt. Valitakse tagasi enamasti kõik endised juhatuseliikmed. Revisjonikomisjoni koosseisu uuendatakse. Otsustatakse eeloleval suvel pidada põllumajanduslik näitus. Eeltööde tegemiseks luuakse toimkonnad. Läbirääkimistel tõstetakse üles veel mõned vähemad küsimused. Koosoleku lõpul loetakse protokoll ette ja varustatakse tarvilikkude allkirjadega. Koosolek lõpetatakse. Koosoleku lõpu järele minnakse uut viljasortijat vaatama.

35. Kirjuta oma kooli õpilasringi koosoleku protokoll!

36. Kirjuta 32. ja 33. ülesande pöördsõnu umbisikulise tegumoe oleviku eitavas kõnes!

Eeskuju.

Umbisik. tegumoe olevik.	Umbisik. tegumoe olevik.
Jaatav kõne:	Eitav kõne:
Piima juuakse,	seda piima ei jooda,
teda pannakse tähele,	teda ei panda tähele,

talle avaldatakse au, talle ei avaldata au,
nii austatakse suuri mehi, nii ei austata suuri mehi,
j. n. e.

37. Kirjuta da-tegevusnime kõrvale eitava umbisikulise tegumoe olevik!

Eeskuju.

da-tegevusnimi: (mida teha?)	Eitava umbisik. tegumoe olevik: (mida ei tehta?)
Laps tahtis arvutada,	nii ei arvutata.
Vigu ei ole raske kõrvaldada,	neid aga ei kõrvaldata.
Haiget tuleks arstida,	. . . . .
Taheti puid istutada,	
Asi tahaks parandada,	
Tuleks nii kirjutada,	
Koera oleks vaja õpetada,	
Sooviti seina valgendada,	
Tal tuleks vabandada,	
Taheti ehitada maja,	
Tahtis tööd kergendada,	
Tuleks palju ohverdada,	
j. n. e.	

Kokkuvõte: Missugused lõpud on neil pöördsõnadel da-tegevusnimes ja missugused eitavas umbisikulise tegumoe olevikus?

38. Tõmba joon alla tuttavatele pöördsõnavormidele (ülesanded 23—37)!

Meie kask.

Sügisel, kui vali tuul musti pilvi piitsutas, oli ka meie kask ähvardav ja vihane. Hirmutav oli siis ta kohisemine. Seda kohisemist kardeti ööpimeduses. Talvel külmaga oli talt kuulda vahel kiunuvat kaebamist, vahel ähvardavat noomimist. Kui ilus, valge lumehärm teda kattis, ei lausunud ta sõnagi, vaid tundis uhkust, sest ta teadis, et teda nüüd meeleldi vaadeldakse. Kui kevad lähenes, käisime talt küsimas, kas ta juba mahla lubab. Alul seisis ta selle vastu ja käskis meid arme vaadata, mis endised mahla-augud osalt ta keha külge olid jätnud. Ta kõneles, et need armid tegevat talle haiget. Meie hakkasime teda meelitama. Kui meelitatakse, siis antakse tihti järele. Nii ka meie kask. Kui suur rõõm oli meil ta mahla juua! Metsamahla juba selle kõrval ei jooda. Metsamahla, mida isa vahel lähkriga tõi, valasime oma õuekase juurtele, et kask ka maitsta võiks, kui palju on tema mahl magusam. Siis kuulsime teda ka ütlevat: Kas metsamahl mõni mahl? Paljas vesi!

(M. Martna ainetel.)

39. Kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) välja allakriipsutatud sõnad ja märgi pöördsõna-vorm (ka käände lõpp, kui see on olemas)!

Eeskuju.

Ähvardav — oleviku kesksõna.

40. Kirjuta oma lugemikust lauseid, milles on 39. ülesande pöördsõna-vorme; tõmba viimastele joon alla ja märgi sulgudes lühendatult, mis vorm see on!

41. Kirjuta da-tegevusnime kõrvale selle vormi seesütlev; lõppudele tõmba joon alla!

Eeskuju.

da-tegevusnimi: (mida teha?)	da-tegevusnime seesütlev: (mida tehes?)
Tahtis õppida,	õppides avaneb silm.
Raske oli noppida,	noppides väsis laps.
Sooviti leppida,	. . . . .
Taheti pakkuda,	
Ta ei või uppuda,	
Ei tahtnud lõppeda,	
Tahtis tukkuda,	
Tahtis hüpata,	hüpates vehkis kätega.
Tuli rutata,	rutates rikkus töö.
Raske lükata,	. . . . .
Soovis vaadata,	
Ei tahtnud oodata,	
Tahtis aidata,	
Püüdis ärgata,	
j. n. e.	

Kokkuvõte: Vaatle ja katsu vastata, millal on da-tegevusnime lõpp -da, millal -ta, ja millal on da-tegevusnime seesütleva lõpp -des, millal -tes.

42. Kirjuta 41. ülesande pöördsõnad käskiva kõneviisi mitmuse 2., 3. ja 1. pöördesse; pöörete lõppudele tõmba joon alla!

Eeskuju.

da-tegevusnimi:	Käskiv kõneviis, mitmus.		
	II pööre:	III pööre:	I pööre:
Õppida	õppige,	õppigu,	õppigem
tulla	tulge,	tulgu,	tulgem
minna	minge,	mingu,	mingem
juua	jooge,	joogu,	joogem
hüpata	hüpake,	hüpaku,	hüpakem

j. n. e. . . . . .

Kokkuvõte: Vaatle ja vasta, millal on käskiva kõneviisi lõpud -ge, -gu, -gem ja millal -ke, -ku, -kem!

43. Kirjuta ära järgnev tükk ja tõmba pöördsõnadele kõikides tuntud vormides joon alla!

Arno haige.

Saare talu tagakamber on pime. Aknad on kaetud, et valgus sisse ei paistaks. Uks ees- ja tagakambri vahel on kinni. Iga kord, kui seda avatakse, sünnib see tasa, tasa. Käiakse kikivarbail. Perenaine on kurb, teiste näod tõsised. On öö . . . Tagatoas põleb väike öölamp ja saadab oma nõrka valgust voodi poole, milles magab haige Arno rahutut und. Sängi ees istub vanaema. Kui ema ise on juba puruväsinud ega jõua enam valvata, siis tuleb tema ja kohendab vaipa, mille on haige laps enese päält kõrvale lükanud. Arno on väga haige. Juba sama päeva õhtul, kui ta kukkus jõkke, hakkasid ta palged õhetama, pää valutama ja öösi tuli palavik. Nüüd

on juba kolmas päev, aga haigus ei tagane, veel kõvemaks näib minevat palavik. Lubatakse kutsuda tohter.

(O. Luts.)

44. Pane eelmises tükis märgitud pöördsõnad järgmistesse vormidesse:

ma-tegevusnimi:	da-tegevusnimi:	käskiva kõneviisi mitmuse II pööre:
paistma	paista	paistke

III. Käändsõnade lõppe.

45. Tõmba joon alla nimisõnadele ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus ja käände nimetus lühendatult!

Metsalillekese otsimine.

On pilvine talveõhtu; sajab värsket lund. Puulõikaja Pihlakas ootab laste ja haige naisega oma vanemat tütart Lillit, kes läks vastu ööd läbi metsa Kallaste tallu piima järele, sest nende omad kitsed on tapetud ja söödudki. Pärast Lilli tagasijõudmist tahab Pihlakas püssiga metsa minna saaki otsima. Niisuguse ilmaga ei ole tarvis kitsi kaugelt otsida. Ilm juba pimeneb, kuid Lillit ei tule ega tule. Lumesadu kõveneb, ööpimedus katab maad, Lillit aga ei tule ikka veel. Lapsed nutavad Lillilt piima oodates, isal oleks vaja minna jahile, ema tõuseb sängis istukile. „Lilli!“ hõikab ta; „laps, kus sa uidad nii hilja pimedas metsas? Tule koju!“ Kuidas aga võivad need haige ema sõnad ulatuda läbi tuisu eksinu kõrvu? Laps ei kuule ema. Metsalilleke on alles nõrk, kaheteistkümneaastane lapseke; tunneb ju küll teeradu ja kuristikke, aga neid katab praegu lumi

ning pimedus. Viimaks läheb mees metsa oma last otsima. Mitu tundi kõnnib ja huikab ta tormises metsas, lumi tuiskab talle silmi ja suhu; suure jõupingutusega pääseb mees metsast viimaks oma hurtsiku juurde tagasi, kuid ilma tütrekeseta. Lumetuisk on matnud hurtsiku oma alla peaaegu harjani. Teisel päeval läks Pihlakas meestega läbi lumehangede tihnikusse ja leidis oma suureks rõõmuks Metsalillekese siit elusana.

(Rosegger'i järgi.)

46. Tuleta meelde kõik käänete nimetused, kirjuta nad lühendatult harilikus järjekorras*) püstritta ühes küsimustega! Nende järele kirjuta eelmisest tükist (oma vihust) märgitud nimisõnad, paigutades iga sõna vastava käände järele!

Eeskuju.

**) Nim. kes? mis? talveõhtu, ...
Omast. kelle? mille? metsa,
Osast. keda? mida? tütarlast,
Sisseütl. kellesse? millesse? tallu,
j. n. e.

47. Vaatle eelmises ülesandes osastava lõppe ja kirjuta, missugused lõpud on ainsuse osastavas!***)

48. Moodusta ainsuse osastav järgnevatest sõnadest:

---

*) Vaata muu hulgas 3. õppeaasta osas 68. ülesannet!

**) Jäta ridade vahele suurem vahe, et saaks käände nimetuse järele kirjutada rohkem sõnu!

***) Vaata 3. õppeaasta osas ülesandeid 61—64!

a) öö, tee, soo, kuu, pää, puu, hää, maa, töö, vöö, luu, või, krae;

b) lumi, meri, veri, tuli, uni.

Eeskuju.

a) Seda ööd, teed, ...; seda lund, . . .

Kokkuvõte: Vaatle *a)* all olevaid sõnu, mitmesilbilised nad on, millega lõpevad! Vaatle *b)* all olevaid sõnu, mitmesilbilised nad on, missugune täishäälik on esimeses silbis ja missugune kaashäälik selle järel! Katsu vastata, millal on ainsuse osastava lõpp -d!

49. Moodusta ainsuse osastav järgnevatest sõnadest: keel, meel, tuul, hool, joon, leen, koor, neiu, härra, proua, preili, summa, valge, kirju, selge, haige, kõrge, Jüri, Mari, Tiina, Lilli, õhtu, aasta, uus, üks, üks, kaks, mõte, hüpe, hüppaja, lugeja, laulja j. n. e.

Eeskuju.

Seda keelt, meelt, ...

Kokkuvõte: Missugune lõpp on kõigil teistel sõnadel ainsuse osastavas?

50. Moodusta ainsuse osastav järgnevatest sõnadest: sõber, sepp, lipp, kepp, supp, lepp, trepp, sukk, kukk, kokk, lukk, mõisnik, asunik, rentnik, võsastik, jook, söök, auk, pauk, seep, toop, roop, kaup, jutt, pott, pütt, rott, vaat, laat, laud, laut, sirp, nõrk, palk, nurk, päev, sulg, nimi, saan, laul j. n. e.

Eeskuju. Seda sõpra, seppa, lippu, ...

Kokkuvõte: Mida tuleb märkida nende sõnade ainsuse osastava lõpu kohta?

51. Kirjuta lauseid (pääst või lugemikust), milles on 48., 49. ja 50. ülesande sõnu ainsuse osastavas käändes! Osastavale käändele tõmba joon alla ja pane tema järele sulgudesse vastav küsimus!

52. Tõmba joon alla tähekesega märgitud sõnadele ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus!

*Isa ja *ema sõitsid linna. Sääl elavad *isa ja *ema sugulased. Sugulased ei ole ammu enam näinud *isa ja *ema. Külm näpistas kangesti mehe *nina. Mees võttis *nina peosse. *Nina sai siiski vigastada. Ema pani *kana alla *muna. *Kana haudus *muna. Poiss hirmutas *kana. Pesas ei olnud enam *muna. Mees teenis vabrikus hääd *raha. Ta pani *raha panka, et *raha ei läheks kaduma. *Isa tõi tiiki *kala. *Kala seisis liikumata. *Isa katsus *kala *saba. *Saba oli kange. Varsti lõi *kala *saba otsaga ja ujus kaugemale vette. Mees andis *sõna, aga ei pidanud *oma *sõna. Poiss leidis *kõva *tera ja pani selle suhu. Ta ei saanud seda *kõva *tera hamba all katki. Tammikus oli *püha *kivi. Selle *kivi sees oli auk. Palju rahvast käis seda *püha *kivi vaatamas. Vend ehitas *maja. Selle *maja palgid sai ta *isa metsast. Ilma *isa abita ei oleks ta saanud seda *maja ehitada.

53. Kirjuta välja eelmises tükis (oma vihus) märgitud sõnu kolmes esimeses käändes 46. ülesande eeskujul, vaatle nende sõnade muutumist tähendatud käänetes ja tee vastav kokkuvõte kolme esimese käände kuju kohta!

54. Tuleta meelde, missugusest käändest ja mis teel saame mitmuse omastava*), ja moodusta 50. ja 48. ülesande sõnadest mitmuse omastav! Pane vastav päälkiri!

Eeskuju.

Nende sõprade, seppade, ... ööde, teede, ...

Kokkuvõte: Millal on mitmuse omastava lõpp (mitmuse tunnus) -de? (Pane tähele: koera — koerade ehk koerte, naela — naelade e. naelte!)

55. Moodusta mitmuse omastav 49. ülesande sõnadest ja pane vastav päälkiri!

Eeskuju.

Nende keelte, meelte, ...

Kokkuvõte: Millal on mitmuse omastava lõpp (mitmuse tunnus) -te?

Erandid 10. ülesande sõnades (tütart — tütarde). Tuleta ühtlasi 14. ülesandest meelde mitmuse omastava tuletamine!

56. Tuleta meelde ainsuse sisseütleva lõpp ja võrdle seda mitmuse omastava lõpuga! Järgnevates lausetes märgi ära need lõpud ja pane sõnade järele vastavad küsimused!

*) Vaata 3. õppeaasta osas 82. ülesanne!

Kirjanduslik teos tõlgiti mitmesse keelde. Nende keelte paelad pääsesid lahti. Unustatud sõna tuli tal meelde. Inimesel on viis välismeelt. Nende meelte abil tunneme välismaailma. Kalamees ujus kalda äärde ja haaras äärte võsudest kinni. Klaver pandi häälde ja prooviti lauljate häälte ulatust. Õpilane kirjutas joonte vahele. Sõdurid asusid seisma ühte joonde. Aednik torkas kogemata terava kepiotsaga puu suurde juurde; sellega rikkus ta puu juurte kasvu. Asusime elama uude majja. See maja asub paljude teiste uute majade keskel. Ta räägib tuulte tähtsusest, aga ta räägib tuulde, sest keegi ei kuula teda. Suurte majade hulk linna serval suureneb; ühte suurde majja asus kino.

57. Moodusta mitmuse omastav järgnevatest sõnadest!

Kõrge maja, pikk tänav, madal torn, vana vare, rikas kaupmees, vaene elanik, virk tütar, kallis küünal, uus aken, vana uks, soe ahi, läikiv põrand, lai peenar, uhke puu, sügav tiik, suur kala, noor taim, tark koer, kallis hobune, haige jalg, pikk saba, kõver kael, lühike nael, hall habe, suur võti, nõrk loom, osav sepp, küpsev vili, pehme vill j. n. e.

58. Tõmba joon alla ainsuse osastavale ja mitmuse omastavale ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus!

Koolist.

Täna anti meile uute raamatute nimestik. Minagi pean ostma neli uut raamatut, mitu vihku, mitu sulge ja uue sulepää. Ka tuleb osta mitu pliiatsit, sest need kadusid mul eelmises klassis kõik ära. Näitasin isale seda nimestikku. Tema vaatas ja ütles: „Poiss, sa lähed mul iga aastaga kallimaks!“ Arvasin, et isa tahab seega öelda, nagu läheksin talle iga aastaga armsamaks, aga kui läksime raamatukauplusesse, siis mõistsin isa: mitte mina ei lähe kallimaks isale, vaid minu koolitarbed. Värskete koolivendade nimed on: Tikk ja Torm, ja kohe ütles Pool: „Tikk, ära ole torm!“ Aga õpetaja kuulis seda, tõstis oma pika sõrme nagu kepi ja manitses: „Tasa, poisid, ärge pruukige suud kurjasti! Ega nimi riku meest, kui mees ei riku oma nime.“ Pool jäi vait. Muu seas ei kuulu Tikk ja Torm sugugi rumalate poiste hulka. Torm vaatab küll natuke kõõrdi, aga ta ütleb, et niisugust poissi, nagu Pooli, peabki kõõrdi silmitsema.

59. Märgi mitmuse osastava lõputäht ja pane osastava järele vastav küsimus!

Mida Popi nägi isanda majas.

Popi tundis isanda majas palju lõhnu, mis ei tähendanud rooga ega üldse midagi. Isand oli sulatanud tina ning vaske ja keetnud kõrte, mida ta ise ei söö-

nud ega pakkunud teistelegi. Ühes toas nägi Popi retorte, toope, kruuse, pika varrega panne ja palju muud. Kui päike paistis heledasti, siis langes valgus põrandale lappidena. Neis lappides võis näha lilli ja tähti. Toa nurka oli kuhjatud kappe, nahktoole ja vanu kelli, mis näitasid tunde ja päevi. Sääl oli ka noodipulte, mõõku, vaipu, patju ja kuld- ning purpurkuubi. Teises toas oli koeri ja linde, kes ainult näisid olevat. Oli roogi, mis ei äratanudki isu. Siin oli ka pilte, mis esitasid seinu, loomi, sisikondi, kopse, keeli ja nahku.

(Fr. Tuglas'e järgi.)

Kokkuvõte: Missugused häälikud on mitmuses lõputa osastava lõpul?

60. Märgi lausepaarides ainsuse omastava ja mitmuse lõputa osastava lõpptäht; nende käänete järele pane sulgudesse vastav küsimus!

Toas oli lillelõhna, sest tuppa oli toodud palju lilli. Laps kirjutas inetu tähe, sest ta ei oska veel tähti kirjutada. Õde õppis veel ühe võõrkeele; ta mõistab palju keeli. Lehti langes puust; laps võttis üles ühe lehe. Isa tõi metsast aeda istutamiseks ühe kuuse, ühe tamme ja ühe kase; metsas on palju kuuski, tammi ja kaski. Et tunda järve taimi ja taime kasvu, peab tundma ka järvi. Lapse kallale tuli palju sääski; laps püüdis ühe sääse kinni. Lumes oli rohkesti jälgi; koer peatus ühe jälje juures. Üks koosolija tõstis oma

käe, selle järele tõusis üles palju käsi. Tuule suund muutub, on oodata suuri tuuli. Meister tõi tuppa uue ukse; vankril on veel palju uusi uksi. Laps põletas oma huule; nüüd vahib ta peeglis oma huuli.

61. Kirjuta eelmisest ülesandest (oma vihust) välja märgitud sõnad!

Eeskuju.

Ainsuse omastav:	Mitmuse osastav:
lille	lilli

Kokkuvõte: Millal on lõputa mitmuse osastava lõpul i?

62. Märgi sõnu, milles on mitmuse osastava lõpul veel i, ja pane nende sõnade järele sulgudesse ainsuse omastav kääne!

Karjas oli palju lehmi; koeri aga oli üks. Küllalt on peremehel leiba ja Jumalal päevi. Mees raius metsas leppi ja korjas kokku oksi. Anni pesi pikki musti sukki. Hauale pandi hulk pärgi. Leinaja ei tõstnud oma silmi üles. Saalis ei olnud tühje kohti. Karu imeb käppi. Metsas elab rohkesti loomi.

Eeskuju. Karjas oli palju lehmi (lehma).

Kokkuvõte: Missugune lõpphäälik on neil sõnadel ainsuse omastavas, missugune mitmuse lõputa osastavas?

63. Tõmba lausepaarides joon alla ainsuse omastava ja mitmuse lõputa osastava lõpptähtedele; nende käänete järele pane sulgudesse vastav küsimus!

Linn sai uue kooli; linnas on palju koole. Koolile toodi palju toole; ühe tooli jalg oli katki. Õpilased tulid tunni alguseks kooli; tunde aga ei olnud: õpetaja oli haigestunud. Isa ostis poest toobi, kruusi ja panni; poes on palju toope, kruuse ja panne. Mees rakendas hobuse saani ette ja sõitis paksu lumega üle kivi ja kraavi; suvel ei saa saane tarvitada; kive ja kraave on karjamaal rohkesti. Laps valas oma joogi põrandale; laual oli mitmesuguseid jooke. Saalis oli palju pilte; ühe pildi klaas oli katki. Poisi kisa hirmutas teisi poisse. Koor laulis ilusaid laule; koor jättis ühe laulu ette kandmata. Poiss tõi ühe linnu tuppa; teisi linde ei saanud ta kätte. Ema jutustas lastele mõne jutu; lapsed taht-sid aga rohkem jutte kuulata. Astus sammu, astus kaks, sillakene katki — praks; ta ei oleks tohtinud astuda neid samme. Poiss tegi palju tempe; ühe tembu päält tabati ta. Asuniku talu põles maha; riik aitab asu-nikke. Võsastiku kasv on vilets; meil ei ole võsas-tikke. Kirjaniku töötasu on väike; rahvas austab oma kirjanikke.

64. Kirjuta eelmisest ülesandest (oma vihust) välja märgitud sõnad!

E e s k u j u.

Ainsuse omastav:	Mitmuse osastav:
kooli	koole
. . .	. . .
laulu	laule

Kokkuvõte: Millal on mitmuse lõputa osastava lõpul e? (Pea silmas erandeid: toa — tube, oa — ube, noa — nuge, muna — mune!)

65. Tõmba joon alla mitmuse lühikese osastava lõpphäälikule ja kirjuta sulgudesse sama sõna ainsuse omastavas käändes!

Ta tegi palju sõnu (sõna). Ema söötis sigu ja kanu. Turult toodi kalu. Popi nägi nurgas mõõku, vaipu ja patju. Naaber pargib nahku. Õpilane tegi etteütluses palju vigu. Ema ostis jämedaid nõelu. Mõnel mehel ei ole sõpru. Lapsed korjasid metsas marju. Ta ei saanud uskuda oma kõrvu. Puusepp raiub seinu. Linnuke liigutab tiibu. Hobused söövad heinu.

Kokkuvõte: Missugune lõpphäälik on neil sõnadel ainsuse omastavas, missugune mitmuse lõputa osastavas?

66. Kirjuta sulgudes olevad sõnad mitmuse lõputa osastavasse!

Väike Miku.

Väike Miku tõi (tikk) ja istus pliidi ette, et teha tuld. Enne aga segas ta kepiga pliidi all tuhka ja (süsi). Tuhas oli põlenud (nael). Mõned söed kukkusid maha. Miku korjas nad üles; seejuures ei saanud ta jätta puhtaks oma (käsi) ja määris nendega ka oma (põsk). Nüüd oli tarvis end puhtaks pesta. Köögis oli (seep) ja (kauss) veega. Üks-kaks-kolm oli

poiss puhas. Siin märkas ta, et ta saapapaelad olid katki. Tal ei olnud (uus pael) ja ta pidi sõlmima (vana). Miku ei saanudki teha tuld, sest ema kutsus ta õue. Siin nägi Miku (kass), (koer), (siga), (lehm), (härg), (kana) ja teisi (koduloom) ja (kodulind). Üks härg ajas oma (suur sarv) läbi aia. Miku kartis ja jooksis minema isa juurde. Isa läks parajasti oma (nurm) vaatama. (Kaer) oli sel aastal rohkesti külvatud. Rukis oli juba küps; seda lõigati. Nähti (sirp) välkuvat. Põllupeenart mööda jooksis neile palju (laps) vastu. Nende hulgas oli ka Miku vanemaid (vend). Lapsed tõid metsast korvidega (mari) ja (seen). (Mari) anti ka Mikule. Miku andis marjatoojale (õun), mis ta oli kodus tasku pistnud. Miku ise metsa ei läinud, sest ta kardab (hunt) ja (tont), kellest ta on kuulnud muinasjuttudes.

67. Märgi mitmuse osastava lõpp ja pane sulgudesse samad sõnad ainsuse nimetavas!

Selle töö jaoks ei ole tarvis palju oskusi. Tarvis tunda vaid asja põhjusi, siis võib kergesti võita raskusi. Praostkonnas on palju kogudusi; praostil on neis rohkesti toimetusi. Tarvis püstitada uusi ehitisi. Kooli aktusele ilmus rohkesti naisi, kelle hulgas oli ka endisi õpilasi. Õpilaste hulgas oli eestlasi, venelasi, sakslasi ja rootslasi. Eksamil esitati suulisi küsimusi.

Ostetud raamatus on luuletisi. Et ära hoida eksimusi, on tarvis ettevaatusi.

Kokkuvõte: Missugune lõpp on neil sõnadel ainsuse nimetavas, missugune mitmuse osastavas?

68. Kirjuta lauseid, milles on 48. ülesande *a)* all olevaid sõnu mitmuse osastavas! Osastava lõpule tõmba joon alla!

Eeskuju. Ema veedab palju uneta öid.

Pane tähele aga: neid nõusid, kraesid, võisid; ka neid kuusid.

Kokkuvõte: Millal on mitmuse osastava lõpp -id? Miks erinevad sõnad — nõu, krae, või? Millega lõpevad need sõnad?

69. Kirjuta ainsuse osastava kõrvale sulgudesse mitmuse osastav! Osastava lõppudele tõmba joon alla!

Õpilane ostis raamatut (raamatuid). Peedul ei ole vihikut. Tuul rebis kübarat. Ta ootab lühikest õhtut? Mees ei mõista mu mõtet (mitmuses tugev aste). Puusepp teeb ratast. Isa parandab äket. Ei saa okast jalast välja. Kes ehitab hoonet? Ta armastab kõrget valget tuba. See töö nõuab selget silma. Arst ravitseb haiget. Kaupmees otsib müüjat. Õppijat tarvis õpetada. Meie riigis ei ole kuningat. Igaüks tarvitab rätsepat. Tal ei ole kaasas pudelit (pudeleid). Mehelt nõuti paberit. Nähti sõdurit. Isa seadis üles redelit.

Kokkuvõte: Millal on mitmuse osastava lõpp veel -id? Kui ainsuse osast. on t ees i, siis missugune täht on selle asemel mitmuse lõpu -id sees (paberit—pabereid)? Erandid: keelt — keeli, tuult — tuuli, äärt — ääri jne.*)

70. Märgi mitmuse osastava lõpp ja pane sulgudesse samad sõnad ainsuse nimetavas!

Ta jutustas palju lugusid (lugu). Kündja ajas vagusid. Kunstnik valmistab kujusid. Oli näha hapusid nägusid. Peole tuli rohkesti neiusid. Kivi sisse tekkis pragusid. Kaljusid on raske purustada. Paljusid on kutsutud. Kirjutati üles nimesid (nimi). Laps näeb vähe unesid. Meie maal on jõgesid ja mägesid. Talvel tarvitatakse regesid. See maja vajab tugesid. Tarvis puhastada õunapuudel tüvesid. Koosolekul peeti rohkesti kõnesid (kõne). Ta ei usu imesid. Puhuti vilesid. Ei maksa teha vahesid. Külas on palju peresid.

71. Eelmisest tükist kirjuta märgitud sõnad välja!

Eeskuju.

Mitmuse osastav:	Ainsuse nimetav:
lugusid	lugu
nimesid	nimi
kõnesid	kõne

Kokkuvõte: Millal on mitmuse osastavas lõpp -sid? Mitmesilbilised ja missuguse lõpphäälikuga on need sõnad ainsuse nimetavas? Lõpp -sid on veel nimedes: Jüri — Jürisid, Salme — Salmesid jne. ja sõnas:

*) Vaata ülesanne 61!

koi — koisid.*) Ka võõrsõnades: politsei — politseisid, papagoi — papagoisid, auto — autosid jne.

72. Kirjuta mitmuse osastavas järgnevad sõnad!

Suur raskus, vana kauplus, kerge toitlus, laialdane kogudus, endine aeg, rõõmus lõoke, hoolas kirikuline, madal maa, pime öö, tark pää, hää tee, muu töö, kõrge hoone, uus kübar, kolmas tulija, viies ratas, tige sulane, raske äke, noor sõdur, suur pudel, imelik lugu, väike(ne) tegu, pikk kõne, peenike(ne) vile, kuulus nimi, vihmane suvi, jäme tüvi, vana papagoi, kõrge nõu, julge Miina, sihvakas Salme, huvitav jutt, põrutav teade, rahvalik loeng, vana eestlane, uhke sakslane, hoolas õppija.

73. Kirjuta sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse!

Kalju linnas.

Kalju viidi linna kooli. Ta ei olnud varemalt linnas käinud. Eemalt nägi ta linna (torn), lähemale sõites ka (teine hoone ja ehitis). Linna jõudes sõideti mööda (pikk ja lai tänav), enne kui jõuti korterisse. (Korter) ei ole linnas kerge saada. Kalju sai korteri tädi juures. Tädi õues oli ka (teine hobune ja vanker). Tädi pidas (kostilaps), ja need olid lastetoojate hobused. Kohe pääle kraami mahavõtmist läks isa Kaljuga kauplustesse. Siltide järele nägi Kalju, et linnas on palju

*) Vaata ülesanne 68!

(kauplus, rätsep, pagar, arst, advokaat, kohus ja mitmesugune kantselei). Linnas oli ka (ausammas). Ja kui palju (auto) seisis ja liikus linnas! (Mees ja naine) sõelus kõnniteedel rohkesti. Isa läks Kaljuga raamatukauplusse, et osta (raamat, vihik, klade, pliiats ja sulg). Ka (sulepää) osteti rohkem, sest isa viis mõne neist koju. Raamatukaupluses oli müügil ka (mõningas kuju). Pagari juurest võeti veel (sai) ja mindi siis korterisse. (Kostilaps) oli mitu. Kalju ei tundnud ühtegi neist ega teadnud nende (nimi). Kalju isa sõitis koju. Järgmisel hommikul mindi juba kooli. Koolitöö alul peeti (kõne) ja lauldi (laul). Nüüd algas Kaljul uus elu.

74. Kirjuta tähekesega märgitud sõnade järele sulgudesse nende sõnade pikem kuju!

*Üksikuile *puile (üksikutele puudele), *üksikuile *mättaile, küngastele ja kinkudele oli Juku pannud nimed. Kanarbik seisis üleni *roosakais õites. Sääl jalutasid noorhärrad *toredais *riideis ja uhkete nägudega. Nad sülitasid ja rääkisid *hirmsaist *kannatusist. Sõimu ja kepi varal aetakse *elusaile ja *elutuile tööriistadele uut jõudu tardunud *liikmeisse. Inimesed kõndisid *ääretuis soodes. Elanikud tormasid *tänavaile. Mesilasi lendas *lillekesile. *Mesilasile meeldib lillemahl. Võidujooksust *osavõtjaile jagati auhindu. *Õpetajaile saadeti uute raamatute nimestik. *Vanakesile anti toetust. *Raamatuisse ei tohi teha märkusi;

neid võib teha *vihikuisse. *Väikesile jutustati muinasjutte. Nad unistavad magusaist roogadest.

(Lauseid Tammsaare'lt, Wilde'lt, Tuglase'lt j. t.)

75. Eelmisest tükist (oma vihust) kirjuta märgitud sõnade pikem ja lühem kuju välja ja märgi mõlemates kujudes mitmuse tunnus!

Eeskuju.

Mitmuse pikem kuju:	Mitmuse lühem kuju:
üksikutele puudele	üksikuile puile
roosakates õites	roosakais õites.

Kokkuvõte: Mis on mitmuse pikema kuju tunnuseks, mis on neis sõnades mitmuse lühema kuju tunnuseks?

76. Kirjuta eelmise ülesande mitmuse lühema kuju sõnad mitmuse osastavasse! Märgi tunnus!

Eeskuju.	Mitmuse osastav:
üksikuile puile	üksikuid puid
roosakais õites	roosakaid õisi
lillekesile	lillekesi

Kokkuvõte: Missugusest käändest saame mitmuse tunnuse -i? Sellepärast on see osastavaline ehk i-mitmus.

77. Kirjuta sõnu märgitud käänetesse! Tõmba joon alla esimese veeru lõpphäälikutele ja jälgi nende muutumist! Pea silmas ka astmevaheldust!

Mitmuse osastav:	Mitmuse alaleütl.:	Ainsuse alaleütl.:
Lapsi	lapsile	lapsele
Laule	laulele	laulule
vanu	. . . .	. . . .
aednikke	aednikele	aednikule
kirjanikke	. . . .	. . . .
asunikke	. . . .	. . . .
tarku	targule	targale
sõpru	. . . .	. . . .
riike	. . . .	. . . .

Kokkuvõte: Missuguseid tunnuseid on veel osastavalisel ehk i-mitmusel? mille lõpud need on? Millest sõltub i-mitmuse tugevuseaste?

78. Kirjuta pääst või raamatust lauseid, milles on i-mitmus!

79. Kirjuta omadussõnade kõrvale vastavad nimisõnad!

Omadussõna: (missugune?)	Nimisõna: (mis?)
korralik (inimene)	korralikkus
kahjulik (putukas)	kahjulikkus
sõbralik	. . . . .
loomulik	. . . . .
arglik	. . . . .
avalik	. . . . .
mehelik	. . . . .
kannatlik	. . . . .
nõudlik	. . . . .
ettevaatlik	. . . . .

sõnakuulelik . . . . . .
leidlik . . . . . .
naiselik . . . . . .
osavõtlik . . . . . .
pühalik . . . . . .

j. n. e.

Kokkuvõte: Missugune lõpp on neis omadussõnades ja neis nimisõnades?

80. Pane muutuvate sõnade järele vastav küsimus ja märgi nende sõnade tugevuseaste!

Korralik asunik (kes?) korraldab oma põlde. Asunduses on mitu korralikku asunikku. Korraliku asuniku põllud on korras. Ta leidis endale korralikus asunikus hää sõbra. — Korralikkus (mis?) on hää omadus. Koolis nõutakse korralikkust. Ta kannab puhtaid riideid; see on korralikkuse tunnus. Korralikkuses ei ole midagi halba.

Kokkuvõte: Omadussõna „korralik“ käänatakse samuti kui nimisõna „asunik“. Missuguses käändes on neil sõnadel tugev, missugustes nõrk aste? Missugused lõpphäälikud jäävad käänamisel püsima nimisõnas „korralikkus“?

81. Kirjuta eelmise ülesande eeskujul veel lauseid, milles on 79. ülesande omadus- ja nimisõnu! Pea vahet omadussõna seesütleva käände ja nimisõna nimetava käände vahel! (Sõbralikus seltskonnas — mehe sõbralikkus.)

82. Tõmba omadussõnadele joon alla ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus!

Haige inimene lamab voodis. Ärge kurvastage haiget inimest! Haigele inimesele viidi süüa. Väike laps nutab ema süles. Vanematel ei olnud väikest last kaasas. Ema kõneles palju oma väikesest lapsest. Valge hobune sai kaeru. Isa tahtis oma valget hobust müüa. Valgel hobusel on viletsad kabjad. Vaene inimene palub armuandi. Vaest inimest ei võetud vastu. Kes annab vaesele inimesele! Uhke inimene hoopleb. Uhket inimest ei sallita. Uhkel inimesel on vähe sõpru.

Eeskuju. Haige (missugune?) inimene lamab voodis.

83. Eelmist tükki ära kirjutades jäta välja nimisõnad, mille juures on omadussõnad, ja pane siis allakriipsutatud sõnade järele vastav küsimus!

Eeskuju. Haige (kes?) lamab voodis.

Kokkuvõte: Missugused sõnad võivad mõnikord asendada nimisõnu? Kuidas käänatakse neid ühes nimisõnadega ja lahus?

84. Kirjuta mineviku kesksõnad (isikulised ja umbisikulised)*) iseseisvate nimisõnadena!

Surnud inimene (loom . . .) — surnu
täiskasvanud „ „ —
uppunud „ „ —
hukkunud „ „ —
lahkunud „ „ —
nälginud „ „ —

*) Vaata raamatu lõpul pööramistabelit!

kadunud	„	„	—
põlenud	„	„	—
joobnud	„	„	—
tapetud	„	„	— tapetu
haavatud	„	„	—
põlatud	„	„	—
päästetud	„	„	—
rõhutud	„	„	—
armastatud	„	„	—
vigastatud	„	„	—
karistatud	„	„	—
surmatud	„	„	—
oodatud	„	„	—
kihlatud	„	„	—

j. n. e.

Kokkuvõte: Missugused lõpud on mineviku kesksõnadest tuletatud nimisõnadel?

85. Kirjuta lauseid, milles on eelmises ülesandes tuletatud nimisõnu ainsuse ja mitmuse nimetavas ning ainsuse osastavas! Pane sulgudesse vastavad küsimused!

Eeskuju: Surnu (kes?) viidi kirikusse. Laps kardab surnut (keda?). Surnud (kes?) tõusevad üles. Tee äärest leiti tapetu (kes?). Tapetut (keda?) taheti tõsta vankrisse. Tapetud (kes?) vähe hingasid.

Kokkuvõte: Kuidas muutuvad märgitud sõnad? Missugune on ainsuse osastava lõpp?

86. Kirjuta lauseid, milles on 84. ülesande kesksõnu ühes nimisõnadega mitmesugustes käänetes; kesksõnadele tõmba joon alla!

Eeskuju: Uppunud laev tõsteti üles. Uppunud laeval oli palju varandust. Uppunud laevalt leiti ka rohkesti laipu. Haavatud sõdur langes maha. Sõbrad nägid haavatud sõdurit. Haavatud sõdurile anti abi. Lahinguväljal oli palju haavatud sõdureid. Vankrid liikusid haavatud sõduritega.

Kokkuvõte: Mida sa panid tähele mineviku kesksõnade muutumise kohta?

87. Pane joonte asemele vajalikud lõpud ja sulgudesse vastavad küsimused! Mineviku kesksõnadele tõmba joon alla! (Kesksõna vastab küsimusele: missugune?)

Sõja koledused.

Peeti ägedat lahingut. Lahinguväljale jäi mitu sur— ja raskesti haava—; kergemini vigasta— põgenesid ühes tervetega. Ööpimeduses toodi lahinguväljalt ära ka sur— ja raskesti haava—. Haava— saadeti haiglasse, sur— maeti. Nälgi— sõdurid said toitu, mida jagati ja mille juures ei unustatud ühtegi nälgi—. Puhastati ja seati korda üht pääste— kahurit ning teisi relvi. Pääse— olid rõõmsad. Ühte pääse— ja vahvasti võidel— kanti kätel. Surmasaanute hulgas oli ka kõigile väga armas noormees. Kadu— jäi leinama lesk ema. Teate saanud poja surmast, oli ta kaua rõhu— meeleolus. Ta ei suutnud unustada oma armasta— ja ainsat toetajat. Lahingud kestavad aga edasi ja nõuavad uusi ohvreid, mille läbi kasvab ka leinajate arv: kes leinab oma hukku— poega, kes kadu— kaa-

sat; kes ootab oma armasta— sõpra, kes kihla— peigmeest. Ooda— aga ei tule. Kes hävitaks selle põla— sõja!

88. Kirjuta lauseid, milles on järgnevaid omadus- ja nimisõnu ainsuse osastavas ja mitmuse nimetavas käändes!

Õnnetu*) inimene, inetu hääl, unetu öö, asjatu nurin, jõuetu mehike, ääretu meri, väsimatu töömees, viljatu töö, süütu laps, saamatu isik, maitsetu toit, lugematu hulk, vallatu poiss, armutu isand, autu tegu.

Eeskuju. Isa aitas õnnetut (missugust?) inimest. Õnnetud (missugused?) inimesed palusid abi.

89. Tee vahet tu-lõpuliste omadussõnade ja ilmaütleva käände vahel (käänd- kui ka pöördsõnades)**). Pane tu-lõpuliste omadussõnade ja ilmaütleva käände järele vastavad küsimused!

Relvata (milleta?) mindi vaenlase vastu. Sajab ja sajab lõpmata (kuidas?). Laevameestel on ees lõpmatu (missugune?) meri. Hooleta on raske jõuda edasi. Hooletu peremees kaotas oma varanduse. Mees jooksis ümber kui meeletu. Ei ole inimest ilma viie meeleta. Mehed istusid tegevuseta. Tegevusetu inimene jääb nälga. Vaatamata ja peatumata jooksis varas metsa taha. Ettevaatamatu kukkus ninakile. Hobu ohjadeta,

*) tu-lõpuga omadussõnad võivad asendada nimisõnu. Vaata 83. ülesanne!

**) Vaata raamatu lõpul pööramistabelit!

mees piitsata, tee tolmuta. Tolmutu tee on meil alles unistuseks. Õnnetu inimene süüdistab õnne puudust. Mõni mees jõuab edasi ka õnneta. Armuta kurnatud ja piinatud talupoeg võttis kokku oma viimase jõu, armutu isanda soove ei jõudnud ta siiski täita.

90. Märgi käände lõpud omadussõnas „väike“ ja nimisõnas „kivi“? Pane sulgudesse küsimused!

Õues oli väike kivi (mis?). Väikese kivi (mille?) küljest löödi kild. Laps ei jaksa tõsta seda väikest kivi (mida?). Jalg puutus väikesesse kivisse (millesse?). Väikeses kivis on auk. Väikesest kivist on vähe tulu. Lind lendas väikesele kivile; ta seisatas veidi väikesel kivil ja lendas siis väikeselt kivilt. Laps pidas kõva savitükki väikeseks kiviks. Ühed lapsed mängisid väikese kiviga, teised said mängida ka ilma väikese kivita. Koer jooksis väikese kivini. Savitükk lendas väikese kivina.

K o k k u v õ t e: Kuidas muutuvad omadussõnade lõpud nimisõnaga üheskäänamisel? Missugustes käänetes on erinevus ja missuguse käände vormi jääb neis käänetes omadussõna?

91. Kirjuta lauseid, milles on järgnevaid sõnu k a a s a ü t l e v a s, i l m a ü t l e v a s, r a j a v a s, s a a v a s ja ka mõnes teises käändes! Märkimised tee nii kui eelmises ülesandes!

Kõrge puu, valge pilv, terav nool, suur kera, sügav jõgi, lai leek, armas laps.

92. Kirjuta järgnevad omadussõnad võrdlusastmetesse!

Kõrge, kerge, kiire, suur, sügav, magus, ilus, kaunis, tige, jäme, väike, pikk, paks, kõva, vana, soe, külm, lühike, tark.

Eeskuju.

Algvõrre:	Keskvõrre:	Ülivõrre:
Maa on must,	tint on mustem,	süsi on kõige mustem.

93. Kirjuta eelmise ülesande omadussõnad ainsuse omastavasse käändesse ja pane nende kõrvale samad sõnad keskvõrdes! Jälgi keskvõrde kujundamist ja tõmba keskvõrde tunnusele joon alla!

Eeskuju.

Omastav:	Keskvõrre:
Kõrge	kõrgem
. . .	. . . .
pik|a	pik|e|m

Kokkuvõte: Missugune on keskvõrde tunnus? Kuidas kujundatakse keskvõrre? Erandid: hää — parem, palju — enam.

94. Kirjuta järgnevad omadussõnad mitmuse osastavas käändes ja ülivõrde kahes kujus! Jälgi ülivõrde lühema kuju kujunemist!

Kõrge, raske, võõras, armas, ilus, julge, madal, magus, punane, vägev, suur, uus.

Ex bibl. univ. Tart.

Eeskuju.

Mitmuse os.:	pikem kuju:	Ülivõrre: lühem kuju:
kõrgeid	kõige kõrgem	kõrgeim
raskeid	kõige raskem	raskeim
. . . .	. . . . .	. . . . .
suuri	kõige suurem	suurim

Kokkuvõte: Mitu ja missugused kujud on ülivõrdel? Kuidas saame ülivõrde pikema kuju? Mis on ülivõrde lühema kuju tunnuseks ja missugustest omadussõnadest saame selle kuju (i-mitmusega omadussõnadest)?

Märkus: Ülivõrde lühem kuju on ka 93. ülesande omadussõnadel, alates sõnast p i k k, milles muutub lõpphäälik kujunemisel: pikk, pika, pikem, ülivõrre — pikim; vana, vanem, vanim; targa, targem, targim.

IV. Sõnade tuletamine ja kokkukirjutamine.

95. Kirjuta liitsõnu, s. o. sõnu, mis on kokku pandud kahest või mitmest sõnast ja millel on omaette tähendus (tähendavad omaette mõnd asja või omadust)! Antud on p õ h i s õ n a d; kirjuta igale põhisõnale võimalikult rohkesti t ä i e n d s õ n u juurde! Märgi täiendsõnade lõpptäht ja põhisõnade algtäht!

puu (õunapuu, . . . süllapuu, . . . küttepuu, . . .)*)
maja (vallamaja, . . .)
maa (isamaa, . . . savimaa, . . . Eestimaa, Virumaa . . .)
kool (algkool, ...)
kell (seinakell, ... kuldkell, . . .)
raha (vaskraha, ... käsiraha, ...)
kübar (torukübar, ... õlgkübar, ...)
hein (vesihein, ... kastehein, ...)
rätik (suurrätik, ...)
mees (esimees, põllumees, ...)
vaht (metsavaht, raudteevaht, ...)
päev (pühapäev, . . . puhkepäev, . . . jüripäev, . . .)
kuu (näärikuu ehk jaanuarikuu, ...)
koda (trükikoda, eeskoda, ...)

*) Ka näiteks toodud sõnad kirjuta ära! Neile tõmba joon alla!

leht (ajaleht, teateleht, ...)
jahu (rukkijahu, ... leivajahu, ...)
tee (jalgtee, ... ringtee, ...)
kivi (raudkivi, ...)
ratas (jalgratas, hooratas, ...)
ministeerium (hariduseministeerium, ...)
j. n. e.

96. Pärisnimi täiendusnimena kirjutatakse üldnimega kokku, kui pärisnime üksinda üldse ei tarvitata, vaid ikka üldnimega koos. Kirjuta eelmise tüki eeskujul liitsõnu!

meri (Läänemeri, Vahemeri,*) . . . . aga K a s p i a meri — K a s p i a tarvitatakse lahus).
järv (Pühajärv, Saadjärv, ... aga P e i p s i järv)
jõgi (Emajõgi, Valgejõgi, . . . aga N a r v a jõgi)
mägi (Munamägi, Hobusemägi, aga E b a v e r e mägi)
linn (Kukulinn, Tsirgulinn, . . aga T a r t u linn)
saar (Tütarsaar, Piirisaar, . . . aga M u h u saar)
küla (Koorküla, Kullaküla, . . . aga K a a r m a küla)

97. Kirjuta täiendsõnadele võimalikult rohkesti põhisõnu juurde!

vana- (vanaisa, vanapoiss*) . . . . . .)
rukki- (rukkileib, rukkirääk, ...)
õppe- (õppeaasta, õppekeel, ...)
raud- (raudtee, raudtala, ...)
puu- (puumaja, puusild, ...)
kummi- (kummitoru, kummimantel, ...)
töö- (töömees, tööjuht, tööhobune, ...)

*) Eeskujuks antud sõnadele tõmba ärakirjutamisel joon alla!

õnne- (õnneloos, õnnenumber, ...)
mets- (metslind, metssiga, ...)
põld- (põldpüü, põldhiir, ...)
j. n. e.

98. Kirjuta põhisõnadele juurde täiendsõnu ja pea silmas, missugusest sõnaliigist on nii põhi- kui täiendsõna!

punane (veripunane, purpurpunane, ...)
sinine (tumesinine, taevassinine, ...)
meelne (kergemeelne, vanameelne, kurbmeelne, . .)
keelne (umbkeelne, kahekeelne, eestikeelne, ...)
aegne (eluaegne, hooaegne, vanaaegne, ...)
poolne (noorepoolne, põhjapoolne, ...)
arvuline (suurearvuline, ...)

99. Kirjuta järgnevad ütlused ühe sõnaga!

Must kui süsi — süsimust
punane kui veri — . . . .
magus kui mesi —
valge kui lumi —
külm kui jää —
sirge kui küünal —
ilus kui pilt —
hall kui vesi —
must kui pigi —
kerge kui sulg — sulgkerge
selge kui päev —
vaikne kui haud —
raske kui tina —
sile kui peegel —

100. Vaata eelmistest ülesannetest järele, missuguses käändes esineb täiend liitsõnades! Järgnevates lausetes pea silmas täiendsõnade käände ja ühes sellega liitsõnade tähenduse muutumist! Muutuvate täiendsõnadega liitsõnadele tõmba joon alla!

Raud on raua-aidas; see ait ei ole aga raudait (rauast tehtud; võrdle — õlgkübar, kuldraha!). On küll raudtee, raudtala, raudsaag (rauast tehtud). On ka rauasaag; see ei ole aga rauast, vaid sellega saetakse rauda. — Alevis elab naisarst Hilda Herilane ja meesarst Joosep Sepp. Meesarst arstib ka naisi ja on sellega naistearst. — Metsas elas kord jänes, kes kelkis sellega, et ta käib ka jahil, mitte küll jäneseid laskmas. Ta oli siis jänesküttt. Kui metsa tuli aga metsavaht, see päris jänesekütt, siis meie kelkija jänesküttt andis jalgadele tuld. — Rikkal mehel oli väike kuldkastike (kullast tehtud). Ta hoidis seda ühes teiste kuldasjadega oma kullakastis. Kullakast ise aga ei olnud kullast. — Metsas elab metslinde, metsloomi jne. Lõunamaa metsades elab ka metsmehi. Meie metsamees (metsatööline) aga ei ole metsmees. Meil on veel metsavaht, metsaülem, metsavaras; seltskonnas tuleb ette ka metsmehi (seltskonnaga harjumatuid, seltskonda põlgavaid).

Kokkuvõte: Missugustes käänetes enamasti esineb täiend liitsõnades? Mis muutub liitsõnades täiendi käände muutumisega?

101. Jälgi tähekesega märgitud sõnade koos- ja lahuskirjutamist ja pane nende sõnade järel vastav küsimus!

Vallavalitsuse asjaajamine on *vallamajas (missuguses majas?). *Vallamaja õues on veel teine maja, see on ka *valla maja (kelle maja?), aga ta ei ole *vallamaja, sest selles ei ole valla asjaajamist, vaid maja on valla oma. Nii on ka *koolimaja *valla maja. Vallal on ka oma *vaestemaja, *haigemaja, *arstimaja ja veel teisi asutisi ja ehitisi. *Koolimaja juures on puukuur; see on *kooli maja (kooli päralt). *Vaestemajas elavad vaesed; see maja ei ole aga *vaeste maja, see on *valla maja. — Mu *isamaa armas, kus sündinud ma. Ta müüs oma *isa maa (isa talukoha) ja rändas võõrsile. *Sukavarras kukkus maha; see ei takistanud *suka kudumist lõpetada. Laps puhus *seebimulli. Toas oli *seebi lõhna. Õde ostis ilusa *käevõru (missuguse võru?) *Käe nahk pragunes külma tuule käes. *Kõrvarõngas läks katki. *Kõrva kuulmenahk sai viga.

Kokkuvõte: Missugused sõnad (sõnaliik) on selle ülesande liitsõnades täiendiks ja missuguses käändes? Millal kirjutatakse ühendusosad kokku, millal lahku?

102. Jäta järgnevas tükis sulud ära ja kirjuta sulgudes olevad sõnad kas kokku või lahku, nagu nõutav, ja tõmba neile joon alla!

Saun (Kuku linnas).

Saunal on (üks ainus) aken, väike kui silm, vastu lõunat. Aga sellel on haruldasel korral klaasid ees, mida ei leita enam tervest (Kuku linnast). Üks ruut on küll juba katki, aga (klaasi tükid), näe, on (seina vahel), ootavad aga aega, millal saadakse neid kokku seada ja tagasi panna. Puuduva ruudu asemele on vana (laulu raamatu) laudne kaas pandud. Akna all põrandal seisab kaks (puu pinki), esimene küll (söögi lauana), teine (iste pingiks). Akna vastas (ukse kõrval) on ahi, mille lõukal praegu (poti sarnase) asja all põleb tuli ja ajab suitsu välja. Ahju kõrval seisab must, suitsenud vokk, selle kohal (ahju kapis) paar värtnat, (lõnga kera), kannikas leiba, tohust (soola tops), paar (kulbi suurust) lusikat, tõrvane (pää hari) ja ühe kaanega (laulu raamat), kuna ta on pidanud teise kaane andma aknale klaasiks. Voki taga seinas ripub (meeste rahva) kampsun, ühe (luu nööbiga) ja kahe (puu pabulaga). Näha on aga, et kampsunil ei ole enam (pere meest), sest kampsun on hakanud saama tagasi (lõnga keraks). See ripub ta kohal all maas ja pooleli harutatud käisest jookseb lõng alla kerra — seda mööda rändab kampsun küll kõigeni (kera kõhtu). (Kesk tuba) on (kolme jalgne) järg maas. *(Juhan Liiv.)*

103. Liida määrsõnu (määrosad) tegijanimedega!*)

*) Tegijanimedest vaata 4. õppeaasta osas ülesanded 81—83 ja pööramistabelis raamatu lõpul!

a) tegijanimi õppija määrsõnadega — kaas, edasi . . .*)
„ tegija „ ees, järel,
„ nägija „ ette, päält, selgelt, . . .
„ ajaja „ taga, . . .
„ andja „ ära, . . .
„ mineja „ mööda, ära, . . .
„ tulija „ vastu, järele, . . .
„ käija „ ees, järel, kõrval,.

b) määrsõna kokku tegijanimega — korjaja, kandja, panija, hoidja, . . .
„ ette „ võtja, nägija, kandja, küsija, . . .
„ üles „ leidja, võtja, andja, näitaja, . . .
„ kaas „ õppija, teenija, kannataja, võitleja, . . .
„ välja „ rändaja, võtja, ajaja, . . .
„ kinni „ võtja, istuja, panija, . . .
„ sisse „ tegija, keetja, murdja, . . .
„ vastu „ hakkaja, võtja, panija, . . .

E e s k u j u. *a)* kaasõppija, eestegija; *b)* kokkukorjaja, ülesleidja.

*) Lisaks kirjutatud sõnadele tõmba joon alla!

Kokkuvõte: Kuidas kirjutatakse määrsõna tegijanimedega?

104. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande liitsõnu!

105. Liida määrsõnu teonimega!*)

a) teonimi jäämine määrsõnadega — alla, üle . . .**)
„ andmine „ ära, järele, alla, ette, . . .
„ tellimine „ ette, maha, järel, . .
„ võtmine „ vastu, üles, maha, . . .
„ aitamine „ edasi, kaasa, järel, . .
„ pakkumine „ enam, vähem, ette, . . .
„ leppimine „ kokku, ära . . .
„ lugemine „ üles, järele, . . .

b) määrsõna vastu teonimega — hakkamine, võtmine, rääkimine, . . .
„ üles „ pidamine, ehitamine, andmine, . . .
„ kinni „ võtmine, pidamine, haaramine, . . .
„ katki „ löömine, ajamine, viskamine, . . .
„ lõhki „ kiskumine, rebimine, löömine, . . .

*) Teonimest vaata pööramistabelis raamatu lõpul!

**) Tee samuti kui 103. ülesandes!

Eeskuju. *a)* allajäämine, enampakkumine; *b)* vastuhakkamine, ülespidamine.

Kokkuvõte: Kuidas kirjutatakse määrsõna teonimega?

106. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande liitsõnu!

107. Märgi järgnevate oleviku kesksõnade*) ühendus määrsõnadega ja pane sõnad ka mõnda teise käändesse!

Juurdemõeldav lauseliige, juurdemõeldavat lauseliiget, juurdemõeldavas lauseliikmes; kokkupandav mööbel, tagasikiskuv võim, ülestõusev lennuk, ülesehitav töö, allalastav kardin, ülestõstetav sild, lahtivõetav kapp j. n. e.

Kokkuvõte: Kuidas muutuvad pöördsõnad (kas neid käänatakse või pööratakse?) ülesannetes 103—107? Kuidas kirjutatakse määrsõna pöördsõna käänatavate vormidega?

108. Vaatle kahes järgnevas tükis, kuidas on kirjutatud sulgudes olevad pöördsõnad määrsõnadest, jäta ära sulud ja märgi, missuguses vormis on sulgudes olev pöördsõna!

Väike Punu.

Punu magas, kui perenaine hakkas teda (üles ajama). „Noh, (tõuse üles)!“ hüüdis perenaine, millest aga Punu aru ei saanud. „Säh, (võta vastu) jook!“

*) Vaata ülesanne 26!

Perenaine tahtis Punu pead (sisse pista), Punu aga (püüdis kinni) perenaise sõrme ja hakkas lutsutama. Perenaine (sai lahti) oma sõrme. Punu (oli tõusnud üles) ja ringutas. „Just kui inimene," arvas perenaine, „(tõuseb üles) ja ringutab. Küll saab sellest tark loom!" *(E. Peterson'i ainetel.)*

Eeskuju. .... hakkas teda üles ajama (tegevusnimi).

Jaani südamevaev.

Jaan oli võtnud võõra asja; see tegi talle südamevaeva. Ta küsis vanaemalt: „Aga kui asja (tagasi viid), kas siis (kaob ära) südamevaev?" — „Siis (kaob ära) küll!" vastas vanaema. Nüüd Jaan (viib tagasi) selle toru. Ta ei tahagi seda enam. Ja rumal ikka oli, et ta (ära tõi). Just kui kiusaja või kes (oleks tagant torganud) selle toru varrukasse. Jaan (viis tagasi) toru ja laskis ta varrukast höövelpingile (välja kukkuda). Kui toru tegi kolks, siis just kui piste (käis läbi) südamest. Aga pärast oli südamel palju kergem.

(J. Parijõe ainetel.)

Kokkuvõte: Kuidas kirjutatakse pöördsõnad määrsõnadest teistes (pöördelistes) vormides?

109. Kirjuta pöördsõnalise tähendusega sõnade kõrvale omadussõnalise tähendusega pöördsõnu!

Pöördsõnaline täh.	Omadussõn. täh. (missugune?)
Raamat on läbi loetud —	läbiloetud raamat.
Laul oli üles kirjutatud —	üleskirjutatud laul.
Leht oli maha langenud —	
Rahvas oli kokku joosnud —	
Varandus oli ära viidud —	
Maja oli maha jäetud —	
Puu on maha raiutud —	
Käsi on välja sirutatud —	
Rahvas on laiali pillatud —	
Kivi oli lõhki lastud —	
Põld on üles küntud —	
Laul on pähe õpitud —	
Maja on kokku varisenud —	

j. n. e.

Kokkuvõte: Kuidas kirjutatakse määrsõna pöördsõnalise tähendusega sõnadest, kuidas omadussõnalise tähendusega sõnadest? Missugusele küsimusele vastab omadussõnalise tähendusega pöördsõna?

110. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande pöördsõnalise kui ka omadussõnalise tähendusega pöördsõnu!

111. Jäta järgmises tükis sulud ära ja kirjuta sulgudes olevad sõnad kokku või lahku, nii kuis nõutav, ja tõmba neile joon alla!

Vahva Vahur.

Piiskopp sõitis metsa oma (ära joosnud) sulast Vahurit otsima ja leidis selle. Sulane surmas piiskopile

(kallale tungiva) karu. Piiskopp rõõmustus, kui kuulis jahinoaga (läbi pistetud) karu (pool lämbunud) mõminat. Tänu täheks laskis piiskopp (ära põgenenud) sulase Vahuri vabaks. Vahur sai metsast tüki (maha jäetud) maad omanduseks. Vahuri ülisuurest jõust räägiti palju. Räägiti, kuidas ta paljaste kätega (ära kägistanud) terve hundikarja, kes talle kibeda külma ajal (kallale kippunud), nahad (maha nülginud) ja kered tamme okstesse (üles riputanud); kuidas ta metshärja ja karu (kinni püüdnud) ja maast kuused juurtega (välja kiskunud). Neid jutte kuulates särasid poiste silmad, meeste (küüru rõhutud) selg vajus veel enam küüru, ja (maha pöördunud) orjapilk pajatas: „See oli tema. Meie seda ei või . . . peame kannatama.“ Oma pojale Tambetile tähendas Vahur surres: „Vaata ette, varja (kergesti saadud) vabadust! Ta on magusam kui mesi, aga ka sulavam kui mesi.“ *(E. Bornhöhe' ainetel.)*

112. Liida mine-lõpulisi pöördsõnu nimisõnadega!

Rändamine + himu — rändamishimu,
elamine + õigus —
elamine + tingimus —
arenemine + käik —
arenemine + aste —
kõnelemine + oskus —
lugemine + oskus —
kirjutamine + oskus —
õppimine + himu —

õppimine + tahe —
parkimine + vahend —
põlemine + aine —
kustutamine + abinõu —
võitlemine + viis —
vananemine + tunnus —
vananemine + nähtus —
lõikamine + käärid —
seemendamine + ader —
soojendamine + vahend —

K o k k u v õ t e: Mille asemele tuleb s m i n e-lõpuliste pöördsõnade liitumisel nimisõnadega?

113. Kirjuta lauseid, milles on eelmise ülesande liitsõnu!

114. Kirjuta a r v s õ n u 11—19, täiskümneid 20—90, täissadasid 100—900!

E e s k u j u. Üksteistkümmend (üksteist), . . . kaksküm-mend, . . . ükssada, . . .

K o k k u v õ t e: Kuidas kirjutatakse ülesandes tähen-datud arvsõnad?

115. Kirjuta arvsõnu 21—29, 71—79, 131—139, 581—589!

E e s k u j u. Kaksküm̆mend üks, . . . seitsekümmend viis, . . . ükssada kolmkümmend kaks, . . . viissada ka-heksakümmend üks, . . .

116. Kirjuta arvsõnu 1000—10000 (täistuhanded), 2341—2350, 6791—6800!

Eeskuju. Üks tuhat, . . . kaks tuhat kolmsada nelikümmend üks, . . . kuus tuhat seitsesada üheksakümmend kaks, . . .

Kokkuvõte: Kuidas kirjutatakse tuhat (ka miljon) määravatest arvsõnadest?

117. Kirjuta arvsõnu: 49, 62, 87, 99, 129, 178, 201, 343, 582, 647, 793, 929, 1002, 1456, 2894, 6457, 9642, 10863, 30532.

118. Kirjuta liitsõnu, mille liitosad on sidekriipsuga eraldatud! (Need on pikemad liitsõnad ja ka lühemad, milles hõlpsa loetavuse või selguse pärast sidekriips tarvilik.)

Õigekeelsuse-sõnaraamat, munavalge-ollus, jää-äärne, maa-alune, kohtu-uurija, pakk-kast, lakk-king, risti-isa, esi-isa, söögi-isu, otsa-esine, ukse-esine, akna-auk, lisa-aasta, uue-aegne, kuue-aastane, saja-aastane j. n. e. (Otsi lugemikust ja mujalt!) Siis veel sõnaühendeid: päev-päevalt, aasta-aastalt, aeg-ajalt, järk-järgult, samm-sammult, jalg-jalalt, edasi-tagasi, sinna-tänna, elu-olu, öö-päev, kimpsud-kompsud, kaks-kolm, kolm-neli, nii-öelda, võib-olla j. n. e.

119. Kirjuta liitsõnu, milles ühel põhisõnal on mitu täiendsõna; eraldatud täiendsõna külge pane sidekriips ja täiendsõnadele tõmba joon alla!

Maa- ja linnainimesed, linna- ja külarahvas, põllu- ja vabrikutöölised, mets- ja koduloomad, kana- ja par-

dipojad, alg- ja keskkool, hariduse- ja sotsiaalministeerium, viie- või kuue-aastane, vilja- või raharent, õunaning marjapuud, viie- ja kümnekroonised rahad, näärieh jaanuarikuu, jüri- ehk aprillikuu j. n. e.

120. Kirjuta liitsõnu, mille liitosade hulgas on pärisnimesid; liitosad eralda sidekriipsuga!

Põhja-Eesti, Lõuna-Eesti, Lääne-Euroopa, Salu-onu, Kupu-Kai, Käe-Madli, Toru-Jaak, Juhmi-Juhan, Suur-Emajõgi, Väike-Maarja, Maarja-Magdaleena, Kolga-Jaani, Suure-Jaani, Järva-Jaani, Harju-Jaani j. n. e. (Otsi kaardilt, maateaduse-raamatust ja mujalt!)

121. Jäta sulud ära ja kirjuta sulgudes olevad sõnad kokku või eralda sidekriipsuga, nagu on nõutav!

(Kuku linna) elanikud ja nende naabrid.

Uue linna korterid olid jaotatud juba enne, kui linn ise sai katuse alla. Siin oli (lesk ema) kolme lapsega, kellele anti (kodaniku õigused); siin pääst ogaraks läinud (küla karjane); sääl (Käe Madli), kes ka ei lase oma õigusi käest võtta. Mitmest üksikust vaesest tehti üks (pere kond). (Talu rahvas), kui neil on (looma laut) väike, panevad (mõni kord) ka soku, oina ja kuldi ühte aeda. Mõisast sai iga vaene kaks kolmandikku rukkeid, kaks naela rasva ja (kohtu mehelt) kolm rublat raha. (Linna ja maa rahva) vastastikune seis ei olnud

sugugi nii lihtne, et saaks seda (ühe kahe) sõnaga ära ütelda. (Talu poegadele), kel oli kibe (mõisa orjus) seljas, kuhu ka veel (kiltri kepp) pidi sündima — ja (kuue kümne) aasta eest sündisid sinna mõlemad —, oli see suureks lohutuseks, et üks selts inimesi oli nendest veel alam. (Kuku linna) rahvas, kelle eest mõis ise hoolt oli kandnud, arvas aga, et nemad ei ole sugugi nii väga (talu poegade) torkida. Püüdsid suureks saanud ja teenistusse läinud (Kuku linna) tütred (talu tütardega) (ühe sugustes) riietes käia, siis oli see (andeks andmatu) süü. Korra oli nähtud koguni ühe (Kuku linna) poisikese jalas saapaid, kuna (talu lastel) polnud neid veel kellelgi. Saapad olid küll (risti isa) kingitud, aga kes seda uskus. Ajad läksid (aasta aastalt) vaesemaks. (Kuku linna) lapsed läksid külla kerjama; siis ei jäetud küll ka (saapa poisikest) ilma, aga saabastest kõneldi ikka. *(Juhan Liiv'i ainetel.)*

122. Tõmba joon alla sõnadele, mille põhitüveks on

a) ela (elu).

Metsa serval seisab väike majake. Selle elamu elanik Enn on nüüd surnud. Vilets oli enne surma Ennu elu. Ta elatas ennast nooremana päevatööst ja võttis elavalt osa külarahva rõõmudest ja muredest. Külas oli sel ajal elav tegevus. Enn aitas elustada seda tegevust. Korra metsas kargas Ennu kallale kole

elukas. See oli metselajas karu. Enn pääses küll karu küüntest, aga jäi karu pigistusest kuni surmani vigaseks.

b) sõna (sõnu).

Väike Villu oli sõnakas poiss: ega ta kellelegi vastust võlgu jäänud. Ta pani tähele iga sõna, mis teised rääkisid. Kui ta ei mõistnud mõnda neist, siis vaatas ta sõnastikust järele. Ühel päeval sai ta tädilt sõnumiku (kirja). Iga sõnake kirjas oli kallis, sest kirjas oli rõõmusõnum: tädi kutsus Villut suveks enese juurde külla.

d) suur (suure).

Järve kaldal seisis suur loss. Lossi suurus pani möödasõitjaid imestama. Selles lossis elas kuulus suurnik. Ta oli väga suureline oma lossi ja rikkuse üle. Jutlemises omasugustega ta väga suurustles. Kõneldi aga, et jutud ta rikkusest olid suurendatud.

123. Lahuta eelmises ülesandes (oma vihus) märgitud sõnades põhitüvi t u l e t u s l õ p p u d e s t! Tuletuslõppudele tõmba joon alla!

E e s k u j u. Ela-mu . . . ela-ta | s (s on mineviku tunnus) . . . elu-sta | da (da on tegevusnime tunnus) . . . sõnakas . . . sõna-stik-ust (st on käändelõpp) . . . suur-us . . . suure-nda | tud (tud on mineviku kesksõna tunnus).

K o k k u v õ t e: Milleks tarvitatakse t u l e t u s l õ p p e?

124. Tuleta järgnevatest põhitüvedest tuletuslõppude

abil võimalikult rohkem uusi sõnu! Tuletuslõpud, samuti muutelõpud märgi nii kui eelmises ülesandes!

Meel, õnn, hääl, kõne, kala, aru, noor, ilu, vaba, püha, rõõm, sõda, tuul, kartma, valu, suvi, kari, kiri, ori, vari.

125. Tuleta sõnu järgnevate tuletuslõppude abil! Lahuta tuletuslõpp põhitüvest püstjoonega!

-ke (tuletab vähendust ja meelitust tähendavaid nimisõnu; jälgi, missuguse käände külge liitub -ke!) — majake, emake, silmake, kassike, sõbrake, pildike, pingike, lambike, kukeke, kapike, kaseke, jalake, härjake, tõllake, hambake, rattake, toake, leivake j. n. e.*)

-nik (tähendab püsivalt tegijat, elukutselist) — aednik, rentnik, kohtunik j. n. e.

-ur (sama tähendus, mis tuletuslõpul -nik) — õppur, kalur, kangur j. n. e.

-nna (väljendab naissoost isikut) — õpetajanna, sõbranna, müüjanna j. n. e.

-tar (sama tähendus, mis tuletuslõpul -nna) — eestitar (eesti rahvusest naisisik), lauljatar, tantsitar j. n. e.

-stik (näitab rühma) — tähestik, saarestik, võsastik j. n. e.

-stu (näitab kogu ning kohta) — kalmistu (kalmude kogu), tammistu, lepistu, vesistu, õpistu (õppeasutis) j. n. e.

-la (näitab kohta) — võimla (võimlemisruum), vangla, kanala, Haljala, Vigala j. n. e.

-likkus (vaata 79. ülesanne!)

-lik (tuletab omadussõnu) — usklik, okslik, lõplik (lõpp + lik), piklik (pikk + lik), laplik (lapp + lik), lapselik, korralik, loomulik, sõbralik, künklik, ametlik, hariduslik j. n. e.

*) Lisaks kirjutatud sõnadele tõmba joon alla!

-tu (vaata ülesandeid 88 ja 89!).

-le- (väljendab 1) vastastikust tegevust, 2) tegevuse kordumist) — maadlema, sõnelema, taplema j. n. e.; karglema, lendlema, aelema, vaatlema j. n. e.

-tse- (väljendab püsivat pisitegevust) — nokitsema, lehitsema, elutsema j. n. e.

-u- (tähendab enesekohaseid pöördsõnu) — riietuma (end riidesse panema; riietama — teist riidesse panema), kurvastuma (ise kurvaks minema; kurvastama — teist kurvaks tegema), toetun (ise; toetan teist), hukkuma (ise; hukkama teist), kummarduma, ehmuma, rahulduma j. n. e.

126. Sõredalt trükitud sõnades märgi püstjoonte abil tuletuslõpud!

Kurbmäng algab.

Vahtla peremehed jõudsid otsusele abitegu mõisale mitte enam teha. Nendel oli kindel arvamine, et mõisnik nõuab neilt seda ilma õiguseta. See arvamine valitses rahva seas pea terves kubermangus, ja kus ei hakatud abiteo vastu tegelikult tõrkuma, sääl oli mõjurikas ainult kartus haagikohtuniku ja raske karistuse eest. Harjumaal aga, kus oli orjus väga raske, algas igal pool avalik vastupanek abiteole. Sel puhul palusid Kose kihelkonna mõisnikud sõjaväelist abi ja haagikohtunikule tehti ülesandeks sundida vastupanijaid käsutäitmisele. Haagikohtuniku juurde kutsuti kokku kõik need vallad, kes tõrkusid abiteo vastu, ja halastamatu peks soldatite abil algas. Rahva

arvamine aga, et temalt nõutakse abitegu seadusevastaselt, oli nii kindel, nii sügavasti hinge juurdunud, et mehed heitusid martrite kangelusega hirmsa nuhtluse alla. Mõnest paigast Eestimaalt olevat talupojad käinud Tallinnas kuberneri juures abiteo pärast kaebamas, aga nad ei olevat saanud ka sellelt oodatud õigust ja pöördunud pettunult koju tagasi. Tõelikkust oli raske leida paragrahvide rägastikus. Osalt seaduse puudulik tõlgendus ülemuste poolt, osalt talunikkude ekslik käsitus saatsid korda, et asi võttis halva käigu.

(»Mahtra sõjast«, muudetult.)

Eeskuju. Tege|lik|u|lt, tõrk|u|ma, sügava|sti.

V. Lause koosseis ja kirjavahemärgid.

(Osalt kordamine.)*)

127. Märgi alus ja öeldis ja pane aluse järele sulgudesse vastav küsimus! (Missugusele küsimusele vastab öeldis?)

Kevad ligineb. Päike paistab. Tuul puhub. Lumi sulab. Maa mustab. Linnud laulavad. Liblikad lendavad. Lapsed mängivad. Pungad puhkevad. Puud pakatavad. Karjamaa haljendab. Kari sööb. Karjane laulab. Koer hüppab. Isa künnab. Sulane äestab. Vihma sajab. Oras tärkab. Lilled õitsevad. Loodus hõiskab.

Märkus: Alus ja öeldis on lause pääliikmed. Lauset, milles on ainult alus ja öeldis, nimetatakse laiendamata lihtlauseks.

128. Laienda 127. ülesande lauseid lause alusele täiendavate sõnade (laiendite) lisamisega! Laienditele tõmba joon alla ja pane sulgudesse vastav küsimus!

Eeskuju. Kena (missugune?) kevad ligineb. Kuldne soojendaja (missugune?) päike paistab . . . Meie (kelle?) armas (missugune?) isa künnab.

*) Vaata 4. õppeaasta VI ja VII osa!

129. Laienda 127. ülesande lauseid lause öeldisele seletavate sõnade (laiendite) lisamisega! L a i e n d i t e l e tõmba joon alla!

E e s k u j u. Kevad ligineb imekiiresti. Päike paistab kõrgel taeval juba õige soojasti.

Märkus: Lauset, kus pääle aluse ja öeldise on veel laiendeid, nimetatakse l a i e n d a t u d l i h t l a u s e k s.

130. Kirjuta pääst või raamatust laiendatud lihtlauseid, märgi alused ja öeldised: alusele alistuvad laiendid märgi +:ga, öeldisele alistuvad laiendid aga —:ga!

E e s k u j u. Ei lohuta nende südameid kevadine värske tuul.

131. Eelmise ülesande eeskujul märgi lause liikmed!

Viimased lumejäänused sulasid aedade ääres. Märjad põllud muutusid tahedaks ja ootasid harijaid. Varsti pöörabki roostetanud sahk talveunes suikuvat maapinda; varesed ja linavästrikud tõttavad nagu uudishimus seda tegevust oma silmaga üle vaatama: nad korjavad uniseid ussikesi värskest põllumullast. Õhtuti hõljub väljamäel valkjas udulinik ja matab oma hõlma kord-korralt ka rohelise kasemetsa. Teisel pool väljamäge on kõrge raba; sääl kasvavad harvad rässakad männid. Siin ja sääl on suured laukad. Tuulepuhangul liiguvad mändide laiad ladvad ning ripakil oksad. Aga tuulehoog tuiskab töllerdades mööda; meie rässakad

männid magavad jällegi igavest und. Ka kevadel ei ärka siin uut, värsket elu.

(A. Tammsaare »Vanade ja noorte« ainetel.)

132. Sõredalt trükitud sõnade asemele pane lausedl! Otsija leiab. Tegija saab. Külvaja lõikab. Magaja ei saa maani särki. Hiljaksjääja ilma jääb. Võõra oma püüdja jääb tihti omastki ilma. Hoolega õppija jõuab edasi. Kannataja elab kaua. Hää otsija leiab paremat. Teisele augu kaevaja langeb ise sisse. Tema oligi uppuja päästja. Õige hõlma ei hakka keegi. Kõnelejal on õigus. Koputajale tehakse lahti. Meie kartsime hiljaksjäämist. Nägin lennukit lendavat. Kuulsin lindude laulu. Sügise tulekul lähen kooli. Olime üleval isa tagasitulekuni. Jõe käänu kohal on ilus maja. Õnnetusekohal lamas mitu laipa. Õpilane andis ära läbiloetud raamatu. Ülestõusnud lennuk kukkus alla. Õpilane oli unustanud eile päheõpitud luuletise.

Eeskuju. Kes otsib, see leiab. Tema oli see, kes päästis uppuja. Kes on õige, selle hõlma ei hakka keegi. Nägin, kuidas lennuk lendas. Õpilane andis ära raamatu, mille oli läbi lugenud.

Kokkuvõte: Kuidas nimetatakse lause liikmeid asendavaid või neid seletavaid lauseid? (Kõrvallauseks.) Lauset, mille juurde kuulub (millele alistub) kõrvallause, nimetatakse päälauseks. Lausete ühendust nimetatakse

liitlauseks; pää- ja kõrvallause ühendust nimetatakse lausepõimiks.

133. Märgi pää- ja kõrvallaused! Pea silmas kirjavahemärki nende vahel!

Torm merel.

Ühel päeval märkasin, et kapten on imelikult rahutu. Ootasin paraja silmapilgu, et küsida talt ärevuse põhjust. Vastuseks näitas ta käega väikesele täpile, mis oli tõusmas taevaserval. Ma poleks osanud sellest midagi halba aimata, sest ilm oli haruldaselt ilus. Aga kapten oli vilunud merimees ja teadis, mis see täpp tähendas. Ta käskiv hääl kiirustas madruseid tööle, et olla valmis tormi tõusuks. Tume täpp oli muutunud juba mustaks pilveks, mis tõusis ja paisus pikkamisi. Äkki tõukas laeva tugev hoog, mis rabas jalust kõik reisijad laevalael. Reisijad põgenesid laevalaelt. Mina palusin kaptenilt luba jääda üles, sest pilt oli nii tore ja kohutav. Torm oli kestnud juba kuus päeva. Viimaks paiskas määratu suur laine meid leetseljakule, millelt nihkuda polnud mingit lootust. Vesi tungis laevaruumi suure hooga, nii et ainuke pääsetee oli asuda lootsikusse. Suure vaevaga lasksime selle vahutavatele lainetele, kuhu päästsime end hukkuvalt laevalt. Võtsime suuna kaugelt paistvale rannale. Lähemale jõudes märkasime, et vaevalt võime pääseda kaldale, sest see oli kõrge kaljune rand, kus lained võisid meie lootsiku

kivide otsa puruks peksa. Äkki paiskas mäekõrgune laine, mis selja tagant ootamata lähenes, meie lootsiku ümber. Mis siis sündis, mäletan hoopis uduselt. Kuhu kadusid mu reisiseltsilised, sellest ei tea ma midagi. Viimaks tõukas mu üks laine leetseljakule. Märkasin, et olen üsna kalda lähedal, kust pääsesin randa.

(Daniel Defoe järele.)

p. k.
Eeskuju: Ühel päeval märkasin, et kapten on imelikult rahutu.

Kokkuvõte: Missugune kirjavahemärk kirjutatakse pää- ja kõrvallause, samuti kõrvallausete vahele? Kuidas pannakse komad siis, kui kõrvallause on päälause vahel?

134. Kirjuta veel (pääst või lugemikust) liitlauseid (lausepõime)! Märkimised tee nagu eelmises ülesandes!

135. Lahuta komaga või komadega kõrvallause päälausest ja märgi pää- ja kõrvallause!

Jüri seletas et tal olevat kõht väga tühi ja käskis tuua köögist süüa. Jaak palus talitajat niisuguste sõnadega mis ei olnud tulnud elus enne üle ta huulte ja andis lubadusi mida ta ei suutnud täita. Katsu et sa saad koju ja räägi isale kõik ära. Ta sai aru et oli küsinud huisapäisa ja lisas midagi kähku juurde. Eit hoidis käe silmade ees et paremini näha ja ütles midagi. Piitsa käes viibutades ratsutas Oodo otse Jaa-

nuse ette kes põrmugi ei taganenud ja kärkis. Mõõgata kangelane pillas ehmatuse pärast kivi maha ja näitas et tal olid tallad jalgade all. Nüüd tormasid teised ettepoole ja võtsid sõjariistuta Oodo kes kui meeletu seisma jäi endi keskele. Jaanus sai aru et siin midagi päästa ei olnud ja kiristas meelt heites hambaid.— Ta oli sääl kui puusärk viidi välja ja hoidis Villut süles. Alles poolel teel märkab ta et pererahvas on aida ees ja pöördub sinna. Vahimees tunneb et tal pole siin enam hää olla ja jätab jumalaga. Kaarel nägi et vaidlemisest midagi välja ei tule. Ta ütles vanadele et annab meestele päävarju ja läks uksest välja. Ta kohendas liikmeid mis väsinud ja kuulis enese ümber suminat.

(Lauseid »Huvitajast« V ja Kirjandust koolile III.)

p. k.
Eeskuju. Jüri seletas, et tal olevat kõht väga tühi, p. järg.
ja käskis tuua köögist süüa.

Kokkuvõte: Mil juhul kirjutatakse lausepõimis „ja“ ette koma?

136. Märgi pää- ja kõrvallaused, pane nende vahele koma ja tõmba kõrvallauset alustavale sõnale joon alla!

Päike loojenes kui isa tuli koju. Õpilased tõusevad püsti kui õpetaja tuleb klassi. Tina sulab kui teda kuumutatakse. Juku hakkas nutma kui teda puudu-

tati. Tee tööd kui tahad leida elust mõnu. Mis sa rahaga teeksid kui rikkaks saaksid? Tee ligimesele hääd kui ootad ligimeselt enesele hääd. Kõige parem on kui sõidad koju. Pühi enne jalad puhtaks kui astud tuppa. Nad tundsid kui oleksid nad linnud. Paistis nagu tahaks ta ennast varjata. Ta tegi liigutuse nagu sooviks ta midagi ütelda. Talle tundus nagu oleks tal seda raha lõpmata palju.

Kokkuvõte: Mispärast on neis lausetes kui ja nagu ees koma?

137. Märgi lihtlausetes võrreldavate asjade nimed ja neid ühendavad sõnad!

Ta oli rikas kui kuningas. Pakk oli raske kui tina. Ta oli kahvatu kui surnu. Hobune kargas püsti kui küünal. Või kui merevaha. Piim kui puder. Mees on vaene kui kirikurott. Kaugele veerevad lainete harjad kui metsaliste karjad. Laste suukesed liikusid kui väikesed veskid. Nad kõndisid norus nagu vanad hobused. Mees on tugev nagu karu. Peeter oli alati tõsine nagu vana Muri-Madis. Ta vaikis nagu haud. Osavõtjaid oli ära-arvamata nagu liiva mere ääres. Silmad pärani nagu öökullil. Kaldad õhetasid kevadepäevil punaste lilledega nagu kirjud kangad päikese paistel. Siin hällib rukkiväli nagu ilmatu vaip tuule käes.

Eeskuju. Ta oli rikas kui kuningas.

Kokkuvõte: Millal ei kirjutata kui ja nagu ette komat?

138. Kirjuta veel lauseid, milles kui ja nagu ette ei kirjutata komat ja milles samade sõnade ette kirjutatakse koma! Märkimised tee nagu 136. ja 137. ülesandes:

139. Pane kriipsu asemele ehk või või!

Isa ostis soojamõõtja ehk termomeetri (üks ja sama asi kahe nimega, ehk asemel võib öelda — see on). Uus vabrik ehitatakse Tartu või Tallinna (või asemel ei saa tarvitada see on, sest „või" eraldab kaht erilaadilist asja). — Sulane põllul künnab — äestab. Ristikhein — härjapää on hää loomatoit. Baromeetri — rõhumõõtja abil mõõdetakse õhu rõhumist. Õpilane maksis vihu eest kuus — seitse senti. Teatris kanti ette uus tragöödia — kurbmäng. Naaber pidi laadalt ostma hobuse — lehma. Lapse toidu sõi ära koer — kass. Nimi- — asisõna on asja nimi. Eesti asub Lääne- — Balti mere idakaldal. Tiin — tessatiin on endine põllupinna mõõt. Sõdur sai haavata — surma. Homme sajab lund — vihma. Aasta algab jaanuari- — näärikuuga ja lõpeb detsembri- — jõulukuuga.

Kokkuvõte: Või ja ehk ette lauses ei kirjutata komat.

140. Pane komad õigele kohale!

Ahervare.

Ahervarest mööda minnes on tee väga halb. Kuival ajal saab ikka kuidagi läbi aga kui tulevad sügisesed sajud siis upub sääl porri niihästi hobune kui vanker. Kui lagedal on veel valge ja eha värvib punaseks õhtukaare siis kuuldub heinaliste laul. Aga jõutakse paksu Karumäe laande siis on sääl pime kui kott. Laul vaikib ja igaüks hoiab hoolega kinni redelivõllastest sest muidu võib vanker seesistuja välja visata. Kui siis jõutakse vana Tiidu ahervare juurde tundub nagu käiks vastu palet elumaja õhk nagu tunneks nina suitsu lõhna nagu oleks kuskil lähedal elav hing. Aga see on pettekujutus. Ei ole midagi sarnast sest sellest on möödas juba aastat viisteist kui vana Tiidu saun maha kisti. Äkitselt näed siiski: tee ääres seisab kaks inimest; nad nagu liigutaksid nagu noogutaksid pääd. Tundub nagu käiks sust külm hoog läbi. Aga kartus on asjatu. Ei ole siin inimhinge. Kaks väravaposti seisavad kui inimesed. On nagu parem kui jõuad ahervarest mööda.

(Jakob Mändmets'a ainetel.)

VI. Kordamiseks.*)

141. (Etteütluseks 17. ülesande järel.) Tõmba joon alla sõnadele, mis esinesid ülesannetes 5—17, ja pea silmas nende sõnade õigekirjutust!

Suvitamas.

Iga õhtu kuulen ma kannelde mängu, mis kostab esmalt õuest ja läheb siis ikka kaugemale ja kaugemale. Öösiti loen veel küünalde valgusel ja kuulen läbi akende, kuidas kuskil lähedal hobune aeglaselt rohtu krompsutab. Tahtmata tõmbab ka mind see küla elu ringjooks endaga. Ma trööstin end ainult sellega, et mu mõtted jooksevad vähemalt vastaspoolses sihis. Ja ma meelitan end sellega, et kui kõik, kes hommikul väravast välja lähevad, õhtuks jälle samasse paika tagasi jõuavad, siis minu mõtted ometi iial ei tule endisse kohta. Hommikul, väsinud kohviootusest, lähen nagisevaid treppe mööda alla. Kogu suvimajas on harilikult uksed ja aknad pärani. Võtmetega ei tehta siin midagi. Tube täidab akende all peenardel kasvavate lillede lõhn. Saali akende vahel, harva mööbli kohal ripuvad pildid valge-

*) Võib tarvitada ka etteütluseks vastava osa läbitöötamise järel.

tes kitsastes raamides. Me joome kohvi, neljakesi suure ümmariku laua ümber: sõber Johannes oma tütardega ja mina. Keskpäeval ei või tööd teha: on liiga valge ja soe. Ma lähen välja jalutama. Nii kestab päevast päeva. *(Fr. Tuglas'e järgi.)*

142. (Etteütluseks 22. ülesande järel.) Märgi pöördsõnade nõrk ja tugev aste (ülesanded 18—22)!

Poiss ja liblikas.

Metsaga põhjatuulte eest varjatud aasal kasvas ilusal kevadel palju lilli. Aga asjata ootasid nad noppijat ja nii mõnigi oli oma õilmed enne oodatava tulemist poetanud. Sumises küll mesilane, aga see ei noppinud, lendles liblikas, aga see ei murdnud. Ja juba hakkasid lilled lootust kaotama ning nurisedes pöördusid nad jumala poole. Ja jumal saatis nende juurde poisi, kes lilli armastas ja neid hääl meelel noppis. Kui poiss astus aasale, tuli lilledesse suur rõõm ja nad hüüdsid nagu ühest suust: „Nopi mind! Nopi mind!" Ja nende magus lõhn täitis õhku. Joovastuses lähenes poiss esimesele lillele. Juba sirutas ta käe, et seda murda, kui liblikas lendu tõusis. Ja ainult pisut lendas ta edasi, jällegi laskudes lillele, kus ta oma tiivad päikese paistel laiali ajas. „Lase, ma võtan su kinni," ütles talle poiss, unustades lilled. Poiss hakkas püüdma liblikat

ja tallas seejuures ära kõik lilled. Nukralt istus poiss maha ja hakkas kibedasti nutma: ta armastas ju lilli väga ja oleks neid hääl meelel noppinud.

(A. H. Tammsaare' järgi.)

143. (Etteütluseks 27. ülesande järel.) Tõmba joon alla p ö ö r d s õ n a v o r m i d e l e, mis esinesid ülesannetes 23—27, ja pea silmas nende sõnade õigekirjutust!

Meri.

Ju lapsena igatsesin merd ääretut mina. Ma tahtsin näha ta lainete valgeid harju ja lainetel liuglevat viirese varju ja vahu sees õõtsuvaid kajakakarju ja kaugel kõikuvat üksikut purje. Ma ihkasin näha ta tukkuvat pinda kui magava hiiglase raudriides rinda ja kuulata laineid, mis veerevad randa kui tuisklevad leegid, mis raksuvad, mis kirglikult kutsudes tuksuvad, mis mürinal martsrannale vaovad ja siis jälle kiiresti kaovad kui vägi, mis taganeb vaenlase eest, või põdrakari läeb põleva padriku seest! Oh, kuidas ma ihkasin seda laiust ja seda suurust! Ma tahtsin näha mässava maru algust ja sähvava välgu rohelist valgust ja selle paistel tuisklevat lainete vahtu! Ma tahtsin mässava mere pääl sõita, ta tuultega raskesti võidelda, võita — ja nutta ja naerda siis võitluste üle! Siis noores hinges lõid leekima kõrged aated. Ma nägin uut ilma, lahtist maad ja laia väljavaadet ning nägin vaba rahvast tõusvat.

(Fr. Tuglas.)

144. (Etteütluseks 31. ülesande järel.) Märgi umbisikulise tegumoe lõpp olevikus!

Kask.

Kidurad, käharad noored kased ja elatanud kaskede laiad oksad raiutakse heinaajal saohagudeks ja lõigatakse neist pärast kuhjamalku. Nooremate kaskede painduvamad oksad köidetakse iseäranis sügisel, mil kask raagus seisab, luudadeks kokku, kuna kevadel vihtade tagavara terve aasta jaoks valmis tehakse. Ja kui talv kätte jõuab, siis alles hakkab kirves kaasikus õieti kaikuma, sest et vaja majapidamisele tarvilist kütet ja riistapuid raiuda. Nüüd tuleb selgemalt kui iialgi enne ilmsiks, mis kasemets väärt on. Kõneldakse, et kasest ei lähe ladvast kuni juureni midagi kaduma, mida ei sünniks tulusalt tarvitada: sirgetest, jämedatest tüvedest tehakse saepakkusid, jändrikud ning haralised kased ja jämedate kaskede ladvad raiutakse põletuspuudeks ja laotakse sülda, niisama ka kimpu köidetud oksad. Tohust aetakse mõnel pool tökatit. Põletuspuuna annab kask valusa tule ja maksab seepärast hääd hinda. Niisama otsitav on tihke ja näsuline kask tarbepuuks. *(M. Kampmann.)*

145. (Etteütluseks 35. ülesande järel.) Märgi umbisikulise tegumoe lõpp minevikus!

Peksmine mõisaõues.

Kohe toodi mees välja mõisa ette. Sääl oli juba peksupink valmis. Kaks soldatit seisid vitstega teine

teisel pool. Poe Jaan seoti pingi pääle kinni ja peksmine algas. Kui soldatid hakkasid kõigest jõust kordamisi lööma, pandi trummid põrisema ja moosekandid mängima. Külarahvas vaatas päält. Jaanile anti viiskümmend hoopi. Küll jooksis verd kividele! Selle järele tehti mees lahti ja küsiti talt: „Kas vannud vana seaduse pääle?“ Jaan tõstis pää, pigistas hambad kokku ja ütles: „Ei vannu mitte!“ Uuesti seoti vaeneke ja anti jälle viiskümmend hoopi. Jälle põristati trumme ja aeti vilepilli. Siis küsiti veel kord, kas vannub alla. „Ei vannu!“ oli vastus. Kolmandat korda tõmmati mees maha, lisati veel kümme hoopi juurde, päästeti jälle pingilt lahti ja kästi alla vanduda. Aga Jaan, ise näost kollane kui surnu ja verine kui tapetud loom, hüüdis: „Mitte ei vannu! Pekske mind või tükkideks, misukese tüki külge suu jääb, see ütleb: Ei vannu . . . “

(Ed. Wilde.)

146. (Etteütluseks 37. ülesande järel.) Märgi d a-tegevusnime lõpp ühe joonega ja e i t a v a umb-i s i k u l i s e tegumoe o l e v i k u lõpp kahe joonega!

Maakera sisemus.

Enam kui kakssada aastat tagasi märkas üks õpetlane, et kaevandustes maa all on soojem kui ülal, maapinnal. Tahtes teada, kas seda ka teistes kaevandustes on märgatud, päris ta inseneridelt kõigis kaevandustes järele, kas läheb soojemaks, kui sügavamale maa alla

laskuda. Kõik insenerid tunnustasid selle õigeks. Sest saadik on õpetlased tihti kaevanduste temperatuuri mõõtnud ning alati sedasama leidnud. Iga kilomeetri kohta tõuseb temperatuur 10*) ja isegi enam kraadi. On nii sügavaid kaevandusi, kus on 40 ja 50 kraadi sooja, kuna maapinnal on ainult 20 kuni 30 kraadi. Sääl on juba raske hingata ning töölised ei suutnud sääl üle 10 minuti viibida. Ühe seesuguse kaevanduse põhjast leiti hulk hõbedat; kuid määratule rikkusele vaatamata tuli ta varsti maha jätta. Hirmus palavus ei lubanud edasi töötada. Seesuguses kuumuses ka ei töötata. Senini ei ole inimestel õnnestunud üle kahe kilomeetri maa sisse tungida. Sügavamale ka ei tungita. Kui juba kahe kilomeetri sügavuses nii palav on, mis siis veel saja, kahesaja kilomeetri sügavuses. Muidugi on sääl nii palav, et kõik metallid ja kivid on sulanud. Ja see tuline vedelik (laava) tungibki vahetevahel läbi tulemägede avause välja. *(M. Nurmik'u lugemikust.)*

147. (Etteütluseks 41. ülesande järel.) Märgi da-tegevusnime lõpp ühe joonega ja da-tegevusnime seesütleva lõpp kahe joonega!

Väljaotsa Kai.

Kai ei häbene mitte ainult poega, ta tunneb enese ka nagu suure süüdlase tema vastu olevat. Ja et oma

*) Kirjuta arvud sõnadega!

ülekohut vähegi hääks teha, Jaanile ta vaeva ja mure eest pisut tasu anda, kardab ja austab ta teda nagu teenija, nagu ori ja armastab teda kõigest hingest. Ainust nurisevat sõna ei julge ta temale ütelda, mitte kortsus kulmugi talle näidata; käte pääl püüab ta teda kanda, kõigest jõust tema põlve kergendada. Ta palub, midagi ei nõua ta Jaanilt; iga anni eest on ta tänulik nagu armuleivasööja; ta ootab ära, mis Jaan tahab, mingit käsku ei kuule poeg tema suust. Missuguse armastuse ja enesesalgamisega ta teda raske haiguse ajal põetas! Ööd ja päevad teda valvates, teda ravitsedes, tema eest hoolitsedes ohverdas ta viimase jäänuse iseenda põdurast tervisest, nälga ja janu kannatades, unerahust ilma jäädes. Ja kuidas tänas ta kambrikese savist põrandal põlvitades ja käsi ringutades tema päästmise eest! *(Ed. Wilde.)*

147*a*. (Etteütluseks 44. ülesande järel.) Märgi käskiva kõneviisi lõpud!

Noored sepad.

Vasarad meil vuhisegu,
ääsituli tuhisegu!
Süsi kandke,
hoogu andke,
lõõtsa, poisid, vajutage,
leeki, leeki õhutage!

Vasarad meil vuhisegu,
ääsituli tuhisegu!
Ei nüüd kustu,
ei nüüd mustu
valge lõke, meie lootus,
meie iha, meie ootus.

Vasarad meil vuhisegu,
ääsituli tuhisegu!
Rauda raome,
terast taome,
teeme mõõka, teeme oda,
et võiks kaitsta oma koda.
(*G. Suits.*)

148. (Etteütluseks 51. ülesande järel.) Tõmba joon alla ainsuse osastavale käändele ja pea silmas selle käände lõppe!

Kevade ootel.

Tibab, tibab valget lund. Must maa magab talveund, magab vaikuse unelmas võsa . . . Ent hiilib lõunatuul-tuuleke tasa läbi härmatanud aia, käib sammul kergel ümber maja ning ümiseb hella viit . . . Mida otsid sa, lõunatuul, siit, kus pakase poegadel ase? Maal mustal magada lase, tuul-tuuleke, magada talveund! Tibab ju ikka veel valget lund, värisevad härmatunud puud aias külma käes, oja ning tiik lebavad jääs. Aga lakkamata laulab tuul-tuuleke tasa, silitab pajukoort ning võsa, pühib õrnalt oksa päält lume . . . Laulust aimdus tume asub uinuva looduse hinge, et ununeb külmapäev vinge ning tärkab hilju millegi ilusa, soojendava lootus. — See on suur ootus, ühine igatsus kevade järele. Kergelt sammub lõunatuul-tuuleke kaugele merele ning säälgi äratab uinuvat voogu ta hurmav hääl . . . Tibab

ikka pehmet valget lund. Aga must maa ei maga enam talveund, vaid temas on tärkamas eluidu, valmimas looduse rõõmupidu, kevadepidu . . .

(J. Oengo.)

149. (Etteütluseks 58. ülesande järel.) Tõmba mitmuse omastava lõpule (mitmuse tunnusele) joon alla!

Robinsoni elust.

Suurt muret tegi Robinsonile see, kuidas end kurja ilma ja kiskjate metselajate eest kaitsta. Pika otsimise järele puutus talle koopa suu silma, mis oli maast nii kõrgel, et sinna sisse ainult koopa suu ees kasvava suure puu otsast võis hüpata. Siia kandis ta hulga rohtu ja puulehti kokku ja valmistas endale pehme aseme. Varsti tutvus Robinson lõunamaa maitsvate puuviljadega. Kahekümne jala kõrguste puude otsas peitusid lehtede vahel kurgisarnased viljad — banaanid. Nende pärast tuli oksteta tüve mööda puude latva ronida, kuid see vaev tasus end ausasti, sest banaanid maitsesid ütlemata hästi. Viiekümne jala kõrgused palmid kandsid toredaid lehekroone ja nende all rippusid inimese pää suuruste pähklite kobarad. Need olid kookuspalmid, ja maapind nende all oli juba küpsede pähklitega täis külvatud. Robinson kooris neil päälmise naha ära ja peksis kõva koore suure kiviga katki. Lumivalge tuum maitsis talle peaaegu nagu piim ja

mandlid, pähkli koored, olid talle söögiriistadeks kõlblikud.

150. (Etteütluseks 73. ülesande järel.) Tõmba joon alla mitmuse osastavale käändele ja pea silmas selle käände lõppe!

Paigatud püksid.

Meie koolis käis kehv poiss, kelle püksid kandsid mitmesuguseid kirjusid paigalappe, nii et see meile sagedasti suurt nalja tegi. Ja parajasti, kui lootsime näha ta jalus pea uusi pükse, ilmus vanadele paikadele jälle uus suur kollakaspunane paik, mille ümber vanad, pisemad paigad näisid uue lootusega tulevikku vaatavat. Koolivaheaegade järel tegi meile alati suurt lõbu õues Villi pükse vaadelda. Elav naer pääses valla, kui leidsime, et need olid vaheajal läinud endisest kirjumaks. — Miks häbenen nüüd seda naeru? Muidugi polnud see halvasti mõeldud, kuid oli väga rumal ja mõtlematu. Me nägime ainult kirjusid paiku, kuid ei mõistnud, mida nad jutustasid. Nende taga oli terve maailm emaarmastust, valvatud öid ja kindlasti nii mõnigi pisar selle eest, et säärase vaevarikka paikamise läbi jälle oli midagi korda saadetud, mis võimaldas pojale koolis käia. Millise ääretult väikese rahasummaga tuli emal küll pere ülal pidada ja millise ebahariliku hoolega pidi ta neid vanu, lagunevaid pükse alatasa paikama, et need ikka veel kuidagi ta lapse jalgu kataksid! Need olid tuhat

korda ausamad kui peenemast linnariidest ja toredama ääreõmblusega püksid.

151. (Etteütluseks 78. ülesande järel.) Tõmba joon alla sõnadele i-mitmuses ja pane nende järele sulgudesse samad sõnad de- (te-) mitmuses!

Vana merimees.

Olen vana merimees. Selg tõmbub kühma, sõrmed konksudena kõveraks, jalad kangeks ja tuimaks. Jooksja vaevab puusades ja abaluis. Mul on väike majake Väinavere neemel, mere kaldal. Olen jäänud üksi ja elan mälestusist. Päeviti istun majakese trepil või rannas kivil, mõõdan silmiga merevälja ja saadan möödapurjetavaid laevu, nagu tegin seda paljude aastate eest lapsepõlves. Enam ei lükka ise paati vette ega sõida kalalegi, mulle aitab küllalt sellest, et vaatlen teiste toimetusi. Mõnikord, kui istun rannas kivil, tulevad mu juurde kapten Vergi väledajalgsed poisid, ronivad kukile ja põlvile. Siis pean jutustama neile lugusid kaugeist maadest ja meredest, suurtest linnadest ja tormihaldjaist. Teinekord valmistavad poisid männikorbast laevu, panevad laevule purjed pääle ja saadavad Soome poole purjetama. Siis kutsuvad nad mu tuppa ja ma pean näitama neile loodi, liivakella, suurt kompassi ja merekaarte. Väledajalgseina jooksevad nad mu ees ja ma ei jõua kuidagi neile järele. Mõtted hakkavad ekslema mälestusis. Tuleb meelde lapsepõlve kodu ja kodu-

rand, kus jooksin minagi väledajalgsena ja saatsin männikorbast laevu kaugeile meredele.

(J. Parijõe ainetel.)

152. (Etteütluseks 88. ülesande järel.) Tõmba joon alla t u - l õ p u g a o m a d u s s õ n a d e l e!

Urgveelased.

Tihedate metsade ja rabade taga, kesk korisevat Urgvee sood asub mu isa vaene ning armetu hurtsik. Ta seisab kõikuval pinnal nagu teisedki ses ääretus soos, kaetud sambla, okste ja kividega, väike aken kui pilusilm soo poole. Hallid, külmad udud tõusevad soost kui auravast katlast ning keerlevad üle inimeste ja onnide. Urgveelased on veretud, hallid ja tigedad; nendel on kuri silm ning nad kõnelevad sosistades ja leelutades otsekui mürki sõnadega sülitades. Elan Urgvee soos — pole siit pääsu kuhugi. Oleme neetud siia eluks ja surmaks. Pole meil rõõmu ega vallatust. Kui sureme, viiakse meid sohu. Seepärast on mürgised kevadised udud, ja sügiseõil võib kuulda sajatusi, hüüdeid ning kisa. Need on koolnute hinged, kes eksivad soos — nii räägivad urgveelased. — Kord noormehena olen käinud säälpool metsi ja rabasid; sääl säras päike ja lõunased pilved olid nii valged. Ja ääretud põllud on sääl täis sillerdavat vilja, nurmed ja aasad on külvatud lilledega. Ja inimesed tulevad oma jumala juurde ning kae-

bavad talle oma häda ja üksindust. Siin käin aga ahastades ringi ning olen täis meeleheidet. *(A. Gailit'i j.)*

153. (Etteütluseks 94. ülesande järel.) Tõmba üks joon alla keskvõrdele ja kaks joont ülivõrdele!

Tugevaim.

Poisid katsuvad jõudu. Peagi on teada, kes on klassis või koolis tugevaim. Ja kui klassi tuleb uus õpilane, siis ei saa enne rahu, kui ta on läinud teistega sülitsi ja näidanud, kas ta on endistest jõumeestest tugevam või suudab teda ükskõik kes võita. Õilsaimad võidetakse ainult siis, kui neil puudub kindel tahe võitmiseks: siis viib kare jõud nad kergesti eksiteele ja nad kaotavad oma nõiavõimu. See ei sünni mitte ainult koolis, vaid alati ja igal pool; kokku puutudes katsuvad inimesed ikka jõudu ja peagi selgub, kumb on tugevam ja kumb kumma vallutab — toores peene, äge aruka, puhas saastase või vastupidi. Kujutelge kaht venda, kelle eas paar aastat vahet. Ajuti hullavad nad, katsudes kehajõudu. Samal ajal sünnib ka teine võistlus, ilma et seda märgataks. Aga siin võidab sagedasti maadluses võidetu. Vanem, ütleme, on väga äge. Nüüd katsutakse, kas muudab äge teise samuti kärsituks ja metsikuks või on teisel niipalju südame- ja tahtejõudu, et ta pikkamisi vaigistab ägeda ja teeb ta oma eesku-

juga paremaks. Nõnda on igas perekonnas, igas klassis ja igas ettevõttes võitjaid ja võidetuid.

(M. Nurmik'u lugemikust.)

154. (Etteütluseks 102. ülesande järel.) Tõmba liitsõnadele joon alla ja märgi ühenduskoht nagu 95. ülesandes!

Koolimaja ümbrus.

Lääne pool koolimaja, üle heinamaa, seisis suur põline männimets. Küll oli meil lusti ja rõõmu, kui kevadel suurvee ajal vesi kogu heinamaa, mis asus kitsa ribana metsa ja põllu vahel, üleni kinni kattis ja nagu lainetavaks jõeks muutis. Väike kivisild, mis oli heinamaa kaelast ülemineval teel, ei jõudnud kõike vett korraga endast läbi lasta. Ja siis sündis päälepoole teed suur veekogu, kus oleks võinud paadiga sõita. Sääl oli meil kevadistel lahketel päevadel hää sulistada, kui vahel pimedast klassitoast välja saime. Lõuna pool liugles nurmede vahel väike oruke. Ka sääl oli meil alati palju lõbu. Iseäranis aga kevadel, kui vesi hakkas orgu mööda jooksma. Küll tegime sääl tammi, küll vesiveskeid. Seda kilinat ja kõlinat, mis sääl vahel oli, ei jõua kirjeldada. Sagedasti, kui läksime oma lustitujus kaugele, oli see org meile õnnetuseks. Sellepärast kutsusime teda hädaoruks. Kõige ilusam ja armsam aga oli ikkagi suur männimets üle heinamaa. Teised puud olid sügisel oma lehed maha ajanud ja seisid

nüüd paljad kui vaeslapsed mures ja ilma lootuseta. Aga männid ja kuused olid haljad, tugevad ja ilusad nagu suvelgi.

155. (Etteütluseks 113. ülesande järel.) Tuleta meelde, millal kirjutatakse määrsõnad pöördsõnadega kokku, millal lahku (ülesanded 103—113); tõmba neile liitsõnadele üks joon alla ja lahkukirjutatud määr- ja pöördsõnadele kaks joont!

Peedu meresõit.

Jäälagunemise ajal läks väike Peedu jäätükil merele sõitma. Sääl lähenes suurem jäätükk. Peedu ei jõudnud oma jalgealust küllalt ruttu kõrvale lükata. Hädaohtlik kokkupõrkamine oli möödapääsematu. Poiss sai aru, et ta sel puhul enam oma väikesele jäätükile püsima ei või jääda, ja otsustas suure pääle, mis lähenes, üle minna. Seda tegi ta just kokkupõrkamise silmapilgul, mil väike jäätükk, mis teda seni oli kandnud, mitmeks tükiks murenes. Edasi katsus Peedu oma uut jäälaeva kaasavõetud pootshaagi abil kinni pidada, aga see ei läinud tal kuidagi korda. Jõud oli seks liiga kasin. Jäätükk kiskus poisi käest pootshaagi ära enda alla ja libises siis tuulest ning lainetest aetuna kaldast ikka kaugemale ja kaugemale. Peedul hakkas pääsemislootus kaduma. Nutt oli varaks. Haledad appihüüded tulid kuuldavale. Aga seda ei võidud kuulda metsatagusesse isatallu ega mujalegi. Ta kahetses hinge

põhjast, et ta ema hoiatusi nii vähe oli tähele pannud, ja lubas palju parem ja sõnakuulelikum poeg olla, kui veel eluga pääseks. Ta pääseski. Tuul ajas jäätüki liivaleetseljale, mis oli kaldaga ühenduses. Seda leetselga mööda jooksis Peedu nuttes ja naerdes kodu poole.

(P. Lauri järele.)

156. (Etteütluseks 117. ülesande järel.) Kirjuta kõik arvud sõnadega!

Raudtee ajaloost.

1825. aasta 3. juulil hakkas inglane Georg Stephenson*) oma esimese raudtee rööpaid maha panema ja sama aasta 27. septembril sõitis juba esimene rong ta geniaalse leiutaja juhtimisel 10 km kiirusega tunnis. Stephenson oli lihtne aurumasina tööline. Koolis polnud ta kunagi käinud. Ta oli suurte vaimuannetega ja omandas endale teadmusi tööst, elust ja raamatuist, mida armastas lugeda. Oma suurte vaimuannete tõttu on ta juba 31-aastasena suure söekaevanduse juht. Tal tekib mõte vedada süsi aurumasinaga jõeni, et neid säält laevale laadida. Juba ammu enne Stephensoni oli tehtud katseid raudtee leiutamise alal, kuid katsed olid jäänud ainult katseteks. Aurukatla leiutajaks tuleb õieti lugeda Papin'i**). Et tal puudus aga aineline jõud ja et ta ei suutnud raha- ja teadusemeeste ringkondades

*) lugeda: džordž stiivnsön.
**) lugeda: papään.

oma leiutise vastu usaldust võita, siis ei saanud ta seda kasutada. Siiski umbes 100 aasta pärast ehitati Inglismaal Papin'i põhimõtete alusel aurukatel vankriga, mis vedas reisijaid maanteed mööda. Kui Stephenson kutsuti parlamendi komisjoni oma raudteest aru andma, siis küsiti talt: „Aga mis siis, kui vedurile, mis 14 kuni 16 km kiirusega edasi tormab, satub ette lehm?“ — „Jah, tõepoolest, see oleks küll päris piinlik lugu lehmale!“ tähendas Stephenson pilgates.

157. (Etteütluseks 121. ülesande järel.) Jäta sulud ära ja kirjuta sulgudes olevad sõnad kokku või eralda sidekriipsuga, nagu on nõutav!

(Vana Juhan.)

(Vana Juhan) oli (Nikolai aegne) soldat. Ta käis talust tallu ja vallast valda, kuhu teda aga kutsuti, kappe, kaste ja laudu tegemas. „Töö on tal tugev ja kõva, ei lähe liimist lahti,“ ütleb minu isa, „ja värvi, pruuni või punast, mida aga tahad, paneb ta ohtrasti, nii et saab kuluda.“ — (Vana Juhan), kas ta höövеldas, või liimis, või värvis, ei vaikinud (pea aegu) kunagi, ikka vestis ta kas juttu või urises oma (soldati marssi). Ainult (kriipsu tõmbamise) juures pidas ta vahet, sest kriips tuli (karva päält) tõmmata. Kõik ta jutud algasid enamasti nii, et ta teiste (sõnade sabast) kuidagi kinni hakkas ja ütles: „See on ju (nii sama), kui mina (Poola maal) olin, siis oli Kovno kubermangus ka

üks," j. n. e. (Üks kord) oli ta jälle meil. (Esi kambris) akna all seisis ta (höövel pink), kus ta hööveldas. (Vana Juhan) oli (hilja aegu) ühe jutu lõpetanud, ning mina istusin pingi otsa all kahisevas (laastu hunnikus) ja tegin (suu pilli), laulsin (Vana Juhani) (sõja marssi). Läbi (kammi pindude), kus (paberi leheke) serviti pääl, tuli sõjalik viis põrisev ja tore, ja suurt keeljat ei olnud (see kord) ka, sest (isa ema) oli kodunt ära. (Vana Juhanile) meeldis mu (sõja laul). *(Anna Haava.)*

158. (Etteütluseks 126. ülesande järel.) Märgi tuletuslõpud!

Kohtus.

Kohtusaal maal, kaugel linnast. Kohtulaua ääres istub kohtunik, suure, tugeva kehaehitusega, jämedate näojoontega mees. Kohtusse on isiklikult ilmunud kaebaja kui ka kaebealune ja nad seisavad nüüd mõlemad kõrvuti kohtulaua ees. Kaebaja on väga noor tüdruk ja näib olevat õige kartlik. Ta nutab ja kuivatab oma pisaraid kokkupandud taskurätiga. Näib, kui ei saaks ta seda lahti teha. Ta seljas on kaunis uued, vähekantud riided, kuid need ei sünni talle hästi selga, nii et võib tekkida arvamine, et nad on kelleltki laenatud, et võiks viisakamalt kohtu ette ilmuda. Kaebealusest on kohe näha, et ta on jõukas mees. Ta on umbes 40*) aastat vana, välimuselt jõuküllane ja värske. Koh-

*) Kirjuta tähtedega!

tulaua ees seistes on ta kehahoid väga korralik. Ei ole küll näha, et sääl seismine valmistaks talle erilist lõbu, kuid ei ole märgata piinlikkust. Asja-arutamisel on tüdruk meeleheitlikus ahastuses võitnud oma hirmu, ta hingelt on langenud teda vangistav surve. Ta ütleb pikkamisi, tõsiselt, valjusti, kuna ta ise seejuures kohtunikule otse näkku vaatab: „Tahan kaebuse tagasi võtta!“ Kohtunik lükkas raske tooli tagasi ja tõusis üles. Asi oli sellega lõpetatud. *(Selma Lagerlöf'i j.)*

159. (Etteütluseks 136. ülesande järel.) Pane komad õigesse kohta!

Muldmäe Mats.

Mees kes pikutab selili ahju pääl jalad partel on väikese Muldmäe koha peremees ise. Sellest et Matsi silgumärss ja taarilass ripuvad varnas talvekorteris on näha et Matsil on mõisapäevad tehtud ja tal on nüüd aega ja luba olla ahju pääl. Ja ahi on Matsile hää seltsimees on tema nõupidamis-koht hädast aitaja ja lohutaja. Kui Mats on haige läheb ta sooja ahju pääle otsima tervist; kui tal on otsas leib või tegemata mõisapäevad läheb ta ahju pääle mõtlema ja kaebama. On aga päevad tehtud naine ja lapsed terved läheb Mats ahju pääle ja mõtleb kui õnnelik on inimene siin ilmas kui tal ei puudu leib silk ja soe ahjupäälne. Ta mõtleb kuidas kätte saada taevaski neid häid asju. Ja selle maapäälse ja tulevase

sooja ahjupäälse pääle mõeldes peab Mats õigusega end õnnelikuks inimeseks. Kai leiab küll et Mats magab ahjul juba natuke ülearu et must pullike laudas loiutanud kütke kirju talleke saanud otsa et lund ajab laudanurgast sisse mida Mats ei näegi aga selle eest on Mats suvel raske töö mees.

(Juhan Liiv.)

160. (Etteütluseks 138. ülesande järel.) Tõmba joon alla sõnadele kui ja nagu ja pane nende ette koma, kus see nõutav!

Suvi.

Juba teist, kolmat päeva puhub lõunast tuul, nii tasa, nii mahedasti. Vaikne lehk libiseb üle looduse; tunned kui õrn kui siidine see on. Su rind tõuseb hingates kõrgemale . . . See on suvi! Paitades puhub tuuleõhk üle lokkavate viljaväljade ja paneb nad õrnalt hõljuma, tasa lainetama nagu mere. Uhkelt kummardub rukkiväli hall-rohelistes lainetes supeldes; kergelt väriseb suvevili ja pöörab oma lihavate, tumesinikas-roheliste lehtede üht ja teist külge päikesepaistele, sigitavate kiirte poole. Muinasjutuliselt naeratab aas soojale tuulele ja sigitavale päikesepaistele. Roheline, punakas-tõmmu, kollane, valge ja sajavärviline kirju on ta nagu kõige kaunimalt ehitud pidusaal, kus nüüd liblikad, mesilased ja teised tiivikud õiepidu peavad, magusa meega end toidavad ja elustava päikese kiirte lai-

netes suplevad . . . See on suvi . . . Mets? Oh, kuidas ta elab ja kõlab, heliseb, siriseb . . . Mets ajab enesega omas keeles juttu nagu pisike laps, kes kosutavast unest virgunud ja ise-enesega imelikul keelel lullitab. Kõrgel taevasinas väriseb rõõmus lõo ja viib nagu maamulla tänu ja kiitust päikesele, kes ise ülalt hellasti naeratades ja õnnistades alla vaatab nagu tahaks ütelda: „Rõõmusta, laula, lõbus loodus: see on ju suvi!“

(E. Peterson'i j.)

VI ÕPPEAASTA.

I. Häälikuõpetus.

1. Märgi lühikesed täishäälikud . abil, pikad täishäälikud — abil ja kaksiktäishäälikud (liittäishäälikud) ‿ abil! (Märgid tee tähtede alla!)

Sügiselaul.

Hall on taevas ja must on maa.
Sajab ja sajab lõpmata.

Udusse upuvad sihid kõik eel,
haige on süda ja väsinud meel.

Ah, kui nii palju, nii palju ei sajaks,
tuul selle udu kord laiali ajaks!

Ilm aga sumestab hääletu.
Sügisepäev jõuab õhtule ju.

Kuhu küll lõpeb rändaja tee?
Öö tuleb pime ja pilkane.

Ah, kui nüüd taevatähtigi oleks,
kui veel see öögi nii otsatu poleks!

(Gustav Suits.)

2. Eelmise ülesande põhjal märgi välja kõik täishäälikud (iga täishäälik üks kord) ja kirjuta nende järele sõnu, milles esinevad need täishäälikud lühidalt või pikalt! Pane vastav päälkiri!

Eeskuju.

a — maja, raamat, ...
o — orav, hoolas, ...
j. n. e.

Kokkuvõte: Mitu täishäälikut (vokaali) on eesti keeles?

3. Märgi kaksiktäishäälikuid (1. ülesande tükist ja mujalt) ja kirjuta nende järele sõnu, milles esinevad need kaksiktäishäälikud! Pane vastav päälkiri!

Eeskuju.

ae — laev, ...
õi — sõit, ...
j. n. e.

Kokkuvõte: Kuidas hääldatakse kaksiktäishäälik (diftong)? (Ühe hingamistõukega.) Kas on kaksiktäishäälikuid sõnades vanaisa, vanaema, eluiga, üliarmas? Mispärast?

4. Kirjuta sõnu, milles käänamisel ja pööramisel kaob sõna esimese ja teise silbi täishäälikute vahel olev kaashäälik b, d, g, s, ja märgi selle läbi tekkivad kaksik- ja pikad täishäälikud. Pane vastav päälkiri! *)

Eeskuju. Tõde — tõe, viga — vea, pidama — peab, lugu — loo, regi — ree j. n. e.

*) Vaata 4. õppeaasta osas ülesandeid 70—77!

5. Märgi lihtkaashäälikud (lühikesed ja pikad) ja liitkaashäälikud (kaksik- ja kolmik-kaashäälikud) 1. ülesande märkidega!

Must lagi on meie toal.

Must lagi on meie toal,
on must ja suitsuga,
sääl ämblikuvõrku, sääl nõge,
on ritsikaid, prussakaid ka.

Mis tema kõik kuulnud, näinud,
ei suuda öelda,
kuis valu viskab varju,
kuis muudab näo ta!

Näind palju pisaraid, nuttu
ja palju riidu ka,
nii palju, palju valu,
oh Issand, halasta!

Must lagi on meie toal
ja meie ajal ka;
ta nagu ahelais väänleb . . .
kui tema saaks kõnelda!

(Juhan Liiv.)

6. Eelmise ülesande põhjal märgi välja kõik kaashäälikud (iga kaashäälik üks kord) ja kirjuta nende järele sõnu, milles esinevad need kaashäälikud lühidalt või pikalt! Pane vastav päälkiri!

Eeskuju.

m — maja, homme, ...
s — silm, kass, ...
j. n. e.

Kokkuvõte: Mitu kaashäälikut (konsonanti) on eesti keeles? Mitu häälikut on üldse eesti keeles?

7. Märgi liitkaashäälikud (5. ülesande tükist ja mujalt) ja kirjuta nende järele sõnu, milles esinevad need liitkaashäälikud. Pea silmas, mitme tähega kirjutatakse iga häälik kaashäälikute ühendites!*) Pane vastav päälkiri!

Eeskuju.

st — must, tõstis, ...
ts — suits, vits, ...
mbl — ämblik, õmblema, ...
j. n. e.

Kokkuvõte: Mitme tähega kirjutatakse kaashäälikute ühendites iga häälik? (Erandid: pulss, valss, simss, hobuse varss, märss, sea kärss j. n. e., kui need sõnad on tugevas astmes, nõrgas aga pulsi, valsi, kärsa j. n. e.)

8. Silmas pidades eelmise ülesande kokkuvõtet tuleta sõnu järgnevatest sõnaosadest! Päälkirjaks — Kaashäälikute ühendeid.

Linn + lane — linlane (tallinlane), kärss + lane, lapp + lane, papp + ne, metall + ne, violett + ne, lipp + nik, lõpp + lik, pikk + lik, lapp + lik, nutt + lik, vastuvõtt + lik, protsess + lik, metall + jas, lipp + kond, linn +

*) Vaata 4. õppeaasta osas ülesandeid 16—18!

kond. (Võrdluseks — austraal + lane — austraallane, itaal + lane, siin + ne, monotoon + ne, korall + lane; neis sõnades muutust ei ole. Mispärast?)

9. Tuleta liitsõnu ja pea silmas kaashäälikute ühendeid! Pane vastav päälkiri!*)

Pott + sepp — pottsepp, lukk + sepp, pütt + sepp (aga — rätsep, sest see sõna ei tundu enam liitsõnana), kurt + tumm, rist + tee, rist + tuli, all + kiri, all + pool, puss + nuga, papp + kast, papp + töö, hall + sinine, hull + julge, metall + töö, liht + tüvi, pursk + kaev, kesk + kool, kesk + küte, nahk + kinnas j. n. e.**)

Kokkuvõte: Kuidas jäävad liitsõnadeks liidetud sõnad? Missuguse ülesande missugust nõuet ei saa siin silmas pidada?

10. Tuleta meelde,***) millal kirjutatakse sõnade juurde liide -gi ja millal -ki? Ühenda järgnevad sõnad liitega ja pea seejuures silmas saadud kaashäälikute ühendeid!

Kell + gi — kellgi, poiss + ki, linn + gi, konn + gi, sepp + ki, kapp + ki, nupp + ki, lukk + ki, kukk + ki, kokk + ki, rott + ki, kott + ki, supp + ki, sell + gi, tall + gi, vurr + gi, narr + gi, memm + gi, kass + ki, muhk + ki, sahk + ki.

---

*) Pane edaspidi ise igale tööle vastav päälkiri, kui seda ei ole antud!

**) Vt. 5. õppeaasta osas vastavaid ülesandeid! Leia üles sisunäitaja järele!

***) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 117 ja 118!

Kokkuvõte: Missuguste häälikute järele kirjutatakse liide -gi, missuguste järele -ki? Kuidas jäävad sõnad liitega ühinedes ja missuguse ülesande missugust nõuet ei saa siin silmas pidada?

11. Kirjuta lauseid, kus on ühesilbilisi sõnu, milles lõppkaashäälik kirjutatakse ühe- ja kahekordse tähega!*) Pea selle juures silmas *a)* lühinenud asesõnu (sul, mul, . . .) ja *b)* erandeid (mis, kes, . . . poiss, valss,**) . . .)! Tähendatud sõnadele tõmba joon alla! Lõpul tee kokkuvõte, millal ühesilbiliste sõnade lõpul kirjutatakse kaashäälik ühe ja millal kahe tähega! Erandid! Päälkirjaks — Kaashäälik ühesilbiliste sõnade lõpul.

Märkus: Kaashäälik kirjutatakse kahe tähega laenatud ja võõrkeele mitmesilbiliste sõnade lõpul lühikese täishääliku järel — aadress, kaloss, kabinett, ballett, kadett, korall j. n. e. Aga — bensiin, apteek, advokaat, kandidaat, ballaad.

12. Kirjuta lauseid, kus on ühesilbilisi sõnu, milles lõpptäishäälik kirjutatakse ühe- ja kahekordse tähega.***) Pea seejuures silmas *a)* lühinenud asesõnu (ta, mu, . . .) ja *b)* sõnu — ka, ja, . . . ! Tähendatud sõnadele tõmba joon alla! Lõpul tee kokkuvõte, millal ühesilbiliste sõnade lõpul kirjutatakse täishäälik ühe ja millal kahe tähega! Päälkirjaks — Täishäälik ühesilbiliste sõnade lõpul.

---

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 13—18!

**) Vt. ülesanne nr. 7!

***) Vt. 3. õppeaasta osas ülesandeid 19—22!

13. Tõmba joon alla sõnadele, mille õigekirjutusest oli juttu kahes eelmises ülesandes! *)

Metshaldjas.

Kes ratsutab hilja veel sügise-ööl?
Üks isa on haige lapsega teel.
Oma kaisus hellalt poisikest
ta varjab tuule ja külma eest.

„Mu poeg, miks kohkud, mis kardad sa?“
„Oh isa, metshaldijat näen ma!
Näe, pääs tal kroon ja saba tal on.“ —
„Mu poeg, see on ju udujoon.“ —

„Laps, tule! tule minuga!
Kõik mängud mängin sääl sinuga!
Jõekaldal kuis lilled kõik säravad!
Mu ema käest kuldase kuue saad.“ —

„Mu isa, mu isa, eks kuule sa,
metshaldjas mis lubab mull' **) salaja?“ —
„Jää rahul, mu laps, — see on ju tuul,
mis sahistab koltunud lehti puul.“ —

„Laps armas, tule minuga!
Mu tütred, nad mängivad sinuga;
sääl hõljuvad ringis ja laulavad nad,
su hällivad sinna, kus uinula-maad.“ —

*) Päheõppimise puhul võiks pääst kirjutada.
**) Ülakoma (') täidab väljajäetud tähe aset.

„Mu isa, mu isake, kas sa ei näe
metshaldija tütreid sääl hämara käe?“ —
„Mu poeg, mu poeg, ma näen küll:
all vainul nii paistavad hallpajud sull'.“ —

„Sind armastan, su ilust ma joovastust jõin!
Ja kui sa ei taha — su vägisi viin!“ —
„Mu isa! Mu isa! Metshaldjas on siin!
Ta tegi mull' haiget — ja mul on piin!“

Ja isal on hirm! Ta kihutab küll;
laps ohib ta kätel ja kohiseb tuul.
Ju paistavad tuled. Ju kodunurm . . .
kuid lapse ta kätel — on vallanud surm.

(J. W. Goethe' j. A. Haava.)

14. Tõmba joon alla sulghäälikutele p (b), t (d), k (g) sõnade alul! Millest on tulnud seesugune nimetus häälikutele?

Kalevipoeg isa kalmul.

Kalevite kallim poega
astub isa haua pääle,
istub *kalmukünka pääle
kurba südant kergendama.

Isa hauasta küsima:
„Kes see liigub pääle liiva,
kes see astub pääle haua?“ —
kruusa langeb kulmule.“

Poega mõistab, kostab vastu:
„Noorem poega, poisikene,
seep see astub pääle haua,
istub mure muljutusel
kadund isa *kalmukünkal.
Tõuse üles, taadikene!
Ärka üles, isakene!
Tule teeda näitamaie,
kuhu eite kadunekse!“
Isa kostab mätta alta,
taati kalmusta kõneleb,
mulla alta tõstab hääle:
„Ei või tõusta, poega noori,
ei või tõusta, ei ärgata!
Kalju rõhub pääle rinna,
kivi raske pääle keha;
kulmu katvad *kullerkupud,
silmi katvad sinililled,
punalilled palge'ida.
Tuuled juhtigu sull' teeda,
õhud õrnad õpetagu,
*taevatähed andku tarkust!“

(Fr. R. Kreutzwald — »Kalevipoeg«.)

Kokkuvõte: Missugune sulghäälik kirjutatakse eesti omis sõnus sõna alul? Missugustes sõnades ja missuguses osas jääb püsima see sulghäälik? (Vt. tähekesega märgitud sõnu!)

15. Kirjuta liitsõnu, milles on uue sõnaosa alul k, p, t! (Vt. 5. õppeaasta jaos vastav osa — l i i t s õ n a d!) Uue sõnaosa algustähele tõmba joon alla!

16. Kirjuta ära järgnevad l a e n s õ n a d ja tõmba algustähele joon alla! *)

Kummi, kreeklane, kalilealane, kraad, kaloss, kindral, kuberner, krihvel, kitarr, kips, piibel, plank, pataljon, palkon, palagan, parun, patarei, pronks, pagas, palsam, pilet, piljard, puhvet, piiskopp, teemant, taanlane, tohter, tukat, tosin, toos, traat.

Tee vastav kokkuvõte!

17. Kirjuta ära järgnevad v õ õ r s õ n a d ja tõmba algustähele joon alla! *)

Gümnaasium, gloobus, grammofon, gaas, galopp (tants), gorilla (ahv), gramm, gross (12 tosinat), grupp (rühm), geenius (suurvaim), grammatika, geomeetria, geograafia, graafiline kujutus, Gröönimaa, Georg, Gerta j. n. e.**); bakter, botaanika, banaan (lõunamaa puuvili), baptist, baromeeter, bass, bensiin, biljon, biskviit, briljant, büroo (talituskoht), Balti meri, Belgia, Bulgaaria j. n. e.; direktor, doktor, draama (näidend), daam, dollar, diameeter, diagramm, detsimeeter, dünamo j. n. e.

Tee vastav kokkuvõte!

*) Iga sõna võib kirjutada ka rohkem kui üks kord.

**) Otsi veel maateaduseraamatust ja mujalt sarnaseid sõnu! Tõmba lisakskirjutatud sõnadele joon alla!

18. Märgi helilised kaashäälikud (mille hääldamisel häälepaelad värisevad — l, m, n, r, v, j; häälda neid!) ja helitud kaashäälikud (mille hääldamisel häälepaelad ei värise — b, p, d, t, g, k, s, h)!

Tuul.

Tuul otsis enesele kodu. Puhus siia ja teisale, et kas vahest ei oleks kohta, kus võiks puhata. Kola ühtepuhku. Kodu vaja, kodu, kus võiks natuke istuda ja mõtelda või ka magada. Palus puhkepaika haavalehilt, viljakõrtelt, korstnalt, aga ei enesel püsi kuski. Läks vihasekski, murdis veskitiiva ja laevamasti, pillutas pilvi, näpistas valaskalurite nina, keerutas tänaval inimestele liiva otse silma ja suhu — hiilis igale poole, läbi sulastemaja seinaprao haige naise ette, kärtsutades külmas toas huuli, kui laual ei näinud muud kui suutäie leiba ja palveraamatu . . .! Tast sai igale poole. Kuhugi ei jää ta paigale.

(Juhan Liiv.)

Eeskuju. Tuul otsis enesele kodu.

19. Märgi helitud kaashäälikud k, p, t kõrval!

Kandlemängija.

Ta oli vana ja hall, aga tema rinnas loitis noorustuli ja tema hinges asusid unistused ja vaimustus. Terve elu oli ta pühendanud ilule ja sellele toonud ohvriks oma varanduse ja au. Ta keha oli kannatanud nälga ja janu, aga ta ei unustanud siiski oma hingeihasid. Ta rändas

kogu maailmas ja otsis üles kõige kuulsamad meistrid, et juua nende kunsti iluallikal. Kunst sai talle jumalaks ja ilust otsis ta elulunastust. Kunst oli kannatus ja ilu — elumõtte ilmutus. Kunst tundus patust pöördumisena ja kui ta igatses lapsepõlve süütuse järele, siis tõttas ta ilu juurde.

Siis kutsus teda Looja ja ütles: „Ilm on vanaks saanud, aga ainult lastes on midagi loota; ilm on tuimaks läinud, aga ainult kannatus annab vilja; ilm nõuab jällegi lunastust, aga mul on ainult üks poeg ... sellepärast mine sina inimeste sekka ja kuuluta uut armuõpetust, nagu ma seda olen pannud su kandlekeeltesse. Ja vaata, mina olen sinuga ilma otsani."

(A. H. Tammsaare.)

Eeskuju. Ta oli vana ja hall, ... noorustuli ja tema hinges asusid unistused ja vaimustus. Ohvriks ...

Kokkuvõte: Missugused sulghäälikud kirjutatakse helitute kaashäälikute kõrvale? Missuguste häälikute järele kirjutatakse liide -gi ja missuguste järele -ki? (Vt. ülesanne nr. 10!)

20. Vaatle sõnu — umbsed, kuldsed, jalgsi! Mispärast kirjutatakse neis sõnades helitu kaashääliku s kõrval b, d, g?*) Kirjuta veel seesuguseid sõnu. Päälkirjaks — B, d, g s-tähe kõrval.

*) Vt. 3. õppeaasta osas ülesandeid 105—110!

E e|s k u j u.

kärbsed — kärbes

raudsed — raud, raudne.

Liitsõnu:

laudsein — laud + sein

kingsepp — king + sepp.

21. Tuleta meelde s i l b i t a m i s t ja silbita sõnu!

Kodu

Kui tulevad helged heinakuu-päevad,
siis koju käivad mu mõtted ja teed,
kus lainena tõusevad tõugude väljad
ja lõikajat ootavad rukki-eed.
Siis jätan maha ma tolmuse linna
ja ruttan sinna kui rändaja lind,
kus külluses kutsub mind kodune pind.
Sääl ootab mind isa, sääl ootab mind ema
ja vana koergi, veel tunneb mind tema,
oma noorusesõpra ja seltsimeest.
Sääl aias on uibud[1]) täis valmivat vilja
ja pakud[2]) sääl paisuvad lõhnavast meest,
mis kollakas mehike vara ja hilja
viib virgasti koju õilmete seest.
Sääl isade pinnal, maa ema rinnal,
kodupäikese tules ma tugevaks põlen,
kui Antaios[3]) muistne ilmvõitmatu olen.

1) Õunapuud; 2) mesipuud; 3) vanade kreeklaste jumal, kes ammutas endale uut jõudu maaga kokkupuutumisel.

E e s k u j u. Kui tu le vad hel ged hei na kuu päe vad . . .

22. Eelmise ülesande alusel vasta järgnevatele küsimustele!

1. Mis on silp?
2. Millest oleneb silpide arv sõnades?
3. Mitmesilbilisi on sõnu? (Näiteid eelmisest ülesandest ja mujalt.)
4. Missuguseid täishäälikuid ei lahutata silbitamisel? (Näiteid eelmisest ülesandest ja mujalt. Nii ka teiste küsimuste juures.)
5. Kuidas toimitakse silbitamisel kahe ühesuguse kaashäälikuga?
6. Missugusesse silpi kuulub kaashäälik täishäälikute vahel?
7. Missugune kaashäälik kuulub järgmisse silpi kaashäälikute ühendites?
8. Kuidas silbitatakse liitsõnu?

23. Silbita veel sõnu vabalt valitud tükis!

24. P o o l i t a sõnu (nagu seda tehakse rea lõpul)!

Üks on minul püham koda.

Üks on minul püham koda:
minu vanemate maja,
vaikne, lihtne eesti talu.
Süda tahab seisma jääda
õnnes, valus mälestades
vaikset, lihtsat eesti talu.

Armastus sääl ehtis elu,
oli vaikne püha luule —
vaikses, lihtsas eesti talus.

Oh, nii vara lahkusite,
kalmu alla kadusite,
isakene, emakene!

Ei saand teile tänu tuua,
armastusel ande anda,
isakene, emakene!

Lahkusite alla hauda,
kadusite kalmu alla, —
aga armastus jäi siia!

See mu südames nii süttib,
ilutseb nüüd minu hinges,
kuni jätkub elupäevi . . .

(A. Haava.)

Eeskuju.

Üks on mi-nul pü-ham ko-da:
mi-nu va-nemate (vane-mate, vanema-te) ma-ja.

25. Eelmise ülesande alusel vasta järgnevatele küsimustele!

1. Missuguseid sõnu ühelt realt teisele üleviimisel ei saa poolitada? (Näiteid eelmisest tükist ja mujalt. Nii ka teiste küsimuste juures.)
2. Missuguseid kahesilbilisi sõnu ei saa poolitada?
3. Kus kohas võib sõna poolitamiseks katkestada?
4. Kuidas toimida poolitamisel ühetäheliste silpidega

sõna alul, keskel ja lõpul? (Ühetäheline silp sõna keskel liidetakse eelmisele silbile, kui sellele järgneb veel silpe, kahesilbilistes sõnades alustab see täht teise silbi, näit.: raiu-ma, laua-le, hoia-tama, püüa-te (aga: vii-ul pei-ul, lau-al).

26. Poolita veel sõnu 24. ülesande eeskujul vabalt valitud tükis!

27. Tuleta meelde v ä l t e d*) ja märgi täishäälikute välted vastavate nootidega (igas sõnas ühes kohas)! Vahet teha täishäälikute ja kaksiktäishäälikute vahel!

Maa vaim.

(Rauga mure.)

Talli taga põllul raiepaku ääres seisab talutaat ja raiub hagu peeneks. Töö läheb tal täiesti masinlikult. On oks tükkideks raiutud, kobab ta jalaga uue esile, tõstab selle labajalaga üles ja haarab sellest kummardumata kinni. Nii käib töö tunnist tundi samas taktis. Taadi näo-ilme on segane, pilk eksleb välja avarusse, nagu ei oleks nägemisel mingit tegemist tööga. Ta on peaaegu pime. Ta seletab enda ees ainult heledat lagedust, mille teab olevat põllu, selle taga tumedat joont, mille teab olevat metsaserva, ja ülalpool seda tõuseb hele avarus, mille ta teab olevat taeva. Muud ta ei näe. Ta tarvitab oma nägemisjäänuseid ainult kõrvalvahendiks, kuna päätugi on tundmine. Hämaras ja pimeda ilmaga on üheks silmaks kepiots, teiseks jalg. Mida tõmbi-

*) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 1—12!

maks muutub silm, seda teravamaks tundmine. Kuigi see on juba vana asi, kuigi see on tulnud aastate jooksul pikkamööda, peaaegu märkamata, kipitab see ometi alatasa meeles. — Siiski on hää, et näen niigi palju, nagu näen. Võiksin ju niigi läbi saada, kui aga nii püsiks. Kuid arvatavasti ei kesta väga kaua, kui kõik kustub, kui lugu niiviisi areneb. Tuleval talvel olen küll täitsa pime. Aga siis? Kuhu ma siis enam kõlban? *(Juhani Aho.)*

Kokkuvõte: Mitu väldet ja missugused on täishäälikutel? Kuidas kirjutatakse lühike, pikk ja ülipikk välde? Erandid: ma (mina), . . . ja, ka, ju, . . .

28. Märgi veel täishäälikute välted vabalt valitud tükis!

29. Märgi kaksiktäishäälikute teine ja kolmas välde vastavate nootidega! (Kaksiktäishäälikutel ei ole esimest väldet. Mispärast?)

Ema tõi saiajahu ja tegi saia. Laps tundis värske leiva lõhna ja palus leiba. Juku võttis naela; ta läks seina juurde ja tahtis lüüa naela seina. Isa läks laeva juurde ja astus laeva. Lastel tuli laulutuju ja nad hakkasid laulma. Karjasele ei meeldinud koera ulumine ja ta hirmutas koera. Jaan tuli kaevu juurde ja viskas kivi kaevu. Tänavalt kostis kõva naerulagin; kes sääl naerab? Lapsed mängivad õues; ka ema tuli õue. Täna on saunapäev; inimesed lähevad sauna. Mannile

meeldib taevasina ja ta vahib taeva. Isa raiub puud; ka poeg tahab raiuda. Ema võttis sõela ja hakkas sõeluma. Mehed peksid teineteist. Hobune jäi seisma ja seisab nüüd rahulikult. Rahvas tahtis hõisata; las ta hõiskab. Asunik tegi suure laenu; laenu tähtaeg tuli kätte; asunik ei saanud oma laenu tasuda. Ajaleheteade tuli hilja; sündmusest saadi juba varemini teada.

Eeskuju. Ema tõi saia jahu ja tegi saia.

Kokkuvõte: Kuidas kirjutatakse kaksiktäishäälikute teine ja kolmas välde?

30. Märgi eelmise ülesande eeskujul kaksiktäishäälikute välted! (Väldete eristlemiseks häälda sõnu! Kui kaksiktäishäälikud kuulduvad ülipikalt, nii et pikemalt ei saa enam hääldada, siis on nad kolmandas vältes; lühemalt kuulduvad kaksiktäishäälikud on teises vältes.)

Rauga mure.

(27. ülesande tüki järg.)

Õhtu on läinud ikka pimedamaks. Vist on taevas tõmbunud õhtu poolt pilve, sest sääl õõtsub näkku tasane tuuleõhk. Ta ei eralda enam metsa joont põllu ja taeva piirist. Ei muud kui ainult halli eesvaipa nagu uduseina. Sihuke on vist see täielik pimeduski. Haohunnik on peeneks raiutud. Jalg ei leia enam uusi oksi. Ta lööb kirve pakku ja pöördub minema. Selgel ilmal läheb ta haopaku juurest õue, võttes sihi tuuliku tiiva

järgi, mis valendab elumaja katuse taga. Pilvisel ilmal peab tarvitama teisi abinõusid. Jalaga kobades liikus taat esmalt oma tehtud jalgrada mööda talli ja lauda vahelisse läbikäiku. Säält algas kaks teed: kas talli äärt mööda talli ja elumaja vahele, säält üle maja nurgani ja säält kobades edasi, või talli ja lauda vahelt otseteed põiki üle õue, lootes loomusunnile, sammumälu järgi. Ta otsustas minna otseteed. Kui ta oli kolmkümmend sammu lugenud, ei leidnudki ta kepiga maja treppe. Vist oli ta läinud mööda ja võib niisama hästi jõuda aitade või vankrikuuri juurde. Ta oli omas vanas õues eksinud ega pääse vist teiste abita õigesse kohta. Teda valdas meeleheitmine. Iial pole ta haige olnud ega ole tarvitanud teise tuge. *(Juhani Aho.)*

31. Märgi sõna keskel olevate kaashäälikute välted vastavate nootidega (igas sõnas ühe kaashääliku välde)! Tee vahet liht- ja liitkaashääliku vahel!

Muri.

Ta ei ole kuulunud kellelegi; tal polnud nimegi, ja keegi ei oleks teadnud öelda, kus ta elas tervel pikal külmal talvel ja millega toitis end. Soojade elumajade juurest kihutasid ta minema õuekoerad, niisama näljased kui temagi, kuid uhked selle üle, et neil on kodu.

Kui ta ilmus tänavale kas aetuna näljast või loomusunnilisest tarbest seltskonna järele, siis lapsed pil-

dusid teda kividega ning keppidega ja täiskasvanud õrritasid teda, naersid ja vilistasid hirmsasti ning läbilõikavalt. Hirmu pärast segadusse sattudes, ühest küljest teise põigeldes, aedade ja inimeste vastu põrgates kihutas ta küla serva ja peitis enda suure rohuaia sügavusse, ainult temale tuntud varjulisse kohta. Sääl ta lakkus vigastusi ning haavu ja kogus üksinduses oma hinge hirmu ning tigedust . . . Ainult kord elus oli teda haletsetud ning hellatatud. See oli joobunud mees, kes tuli kõrtsist. See armastas kõiki ja haletses kõiki, pomisedes endas midagi häädest inimestest ja oma lootustest hääde inimeste pääle. Ta haletses ka pori ning inetut koera, keda tabas tema joobnud ja sihitu pilk.

(Leonid Andrejev.)

Kokkuvõte: Mitu ja missugused välted on kaashäälikutel? Kuidas (mitme tähega) märgitakse kaashäälikute b, d, g ja teiste kaashäälikute iga välde? Mitu ja missugused välted on kaashäälikutel h, v, j? (Kuul tungis kehha ja rikkus keha. Kivvi on raske auku raiuda, sest kivi on kõva. Onu ostis uue maja ja asus sinna majja elama.)

32. Märgi liitkaashäälikute teine ja kolmas välde vastavate nootidega! (Liitkaashäälikutel ei ole esimest väldet. Mispärast?)

Rahvas tõuseb rahva vastu. Putukas ronis kõrvalehele ja tungis kõrva. Sõrme otsas on väike haav; nõel veristas sõrme. Kärbes lendas silmast mööda,

puudutades silma. Eile oli vihmane ilm; täna ei saja vihma. Karjakoer jookseb karja. Metsa serval istutatakse metsa. Õues jooksis lapsi; ühele lapsele juhtus õnnetus. Tühja kotti ei saa täita tühja käega. Joodik käib kõrtsist kõrtsi. Kerjus kogus oma kompsu palju asju; ta võttis oma kompsu ja läks minema. Rahvas läks pühakotta palvele; tema palve tõusku taevasse. Oksa küljes rippus õun; Juku painutas oksa ja sai õuna kätte. Isa ostis lõksu ja seadis üles; hiir läks lõksu. Liblikas liugles ahju juures ja lendas ahju.

Kokkuvõte: Kuidas kirjutatakse liitkaashäälikute teine ja kolmas välde? Mitme tähega märgitakse iga häälik kaashäälikute ühendites? Erandeid: (vt. ülesannetes 7—10!)

33. Märgi eelmise ülesande eeskujul liitkaashäälikute välted! (Väldete eristlemiseks tee samuti, kui on näidatud 30. ülesande juhises!)

Muri.

(31. ülesande tüki järg.)

Kui aga koer laskus ta ette seljali, virutas joodik oma raske saapaninaga talle vastu külge. Sest saadik ei usaldanud koer inimesi, kes tahtsid teda silitada, vaid pani jooksu, saba jalgade vahele tõmmates; mõnikord kargas vihaselt kallale ja katsus neid hammustada, kuni inimestel läks korda teda kivide ja keppidega eemale kihutada. — Üheks talveks asus koer elama tühjaks jäänud suvila rõdu alla, millel polnud valvurit, ja valvas

seda ennastsalgavalt, joostes öösiti tänavale ja haukudes, kuni hääl läks ära. Oma pessa tagasi tulnud, urises ta ikka veel tigedalt, kuid tigeduse vahelt tundus juba mõnesugune rahuldus endaga ja isegi uhkus.

Pikale-pikale venis talvine öö. Kurvalt vaatasid tühja suvila pimedad aknad jäätunud, liikumatule rohuaiale. Mõnikord nagu oleks vilksatanud neis sinakas tuluke: see oli langev täht, mis peegeldus aknaklaasides, või teravasarvne kuu saatis maale oma ara kiire . . .

(L. Andrejev.)

34. Eelmiste ülesannete eeskujul märgi liithäälikute (täis- ja kaashäälikute) välted vabalt valitud tükis!

35. Tuleta meelde sõnade a s t m e v a h e l d u s*) ja märgi nõrk ning tugev aste!

Isa pani raamatu kappi ja keeras kapi ukse lukku. Lukul oli väike rike. Lukksepp parandas selle rikke. Karjane jäi tukkuma ja tukub rahulikult põõsa all. Inimene õpib, kuni elab. Iga inimene ei taha õppida. Ei oleks tarvis rutata, aga ta ruttab siiski. Pall kukkus käte vahelt välja ja sattus teiste kätte. Peremees ajas pulli karja; naabri karjas ei ole pulli. Juku ostis uue kammi ja hakkas juukseid kammima. Meie elame linna ligidal ja sõidame tihti linna. Vend ostis uue püssi; nüüd on tal kaks püssi. Laps jooksis kraavi kaldal ja kukkus kraavi. Inimesed kasvatavad loomi ja söövad

*) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 19—69 ja 5. õppeaasta osas 9—22!

loomaliha. Sajab sooja seenevihma; varsti saame seeni. Asi venib päevast päeva. Õues kostis ühe koera haukumine; sääl on kaks koera. Karjane läks karja ja ajas karja metsa servalt metsa. Köögis tundus toidu lõhna; sääl keedeti toitu. Jahimees läks välja suurele saagile; saaki ta aga ei saanud. Ema võttis koogi servast kinni ja murdis kooki.

Kokkuvõte: Millest oleneb sõnade tugevusaste neis lausetes? (Häälikute väldetevaheldusest.) Missuguses vältes on sisehäälikud tugeval astmel ja missuguses vältes nõrgal astmel?

36. Tuleta meelde sisehäälikute väljalangemist ja teisenemist*) ja märgi nõrk ning tugev aste!

Anni sai emalt loa linna sõita; ta ei tarvitanud seda luba. Mees tabati pahalt teolt; ta ei võtnud omaks seda tegu. Peenral kasvab uba oa kõrval. Hobused liikusid jalg-jalalt. Õde kinkis õele raamatu. Mägi ei saa mäe juurde; jõgi jookseb küll jõe juurde. Kägu on lind, aga käo pesa ei ole keegi näinud. Koormalt kukkus maha kubu; mees tõstis selle koo üles. Laps alles hakkas lugema, aga loeb juba ilusasti. Vend proovis kuube ja ajas kuue selga. Rahvamajas peeti pidu; peolisi oli rohkesti. Koplis kasvab haab; haava otsas on linnupesa. Ei taha näha halba tegu; poiss tegi halva teo. Ema tuli tuppa kurva näoga ja rääkis kurbadest sündmustest.

*) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 70—77!

Õde võttis leiva ja jagas leiba lastele. Halb on elada, kui on hammas hamba vastu. Karjas oli kuus lammast; lammas ei jää lambast maha. Oli tarvis tugevasti tõmmata; mehed hakkasid tõmbama. Vihma hakkas sadama ja sajab praegu tublisti. Ta on küll sõjamees, aga ei soovi sõda. Sel majal on kena koda; koja ees on ilus aed. Künnimees läks kündma. Anna, kui sul on anda. Mäidu hakkas kõndima ja kõnnib ema kõrval. Seda on raske uskuda, paljud siiski usuvad. Algas kordamine; tuleb korrata mitu korda.

Kokkuvõte: Millest oleneb sõnade tugevusaste neis lausetes? (Häälikute laadi vaheldusest.)

37. Märgi astmevaheldus likud sõnad nii kui eelmises ülesandes! Märgitud sõna järele pane sulgudesse puuduv aste (selguseks koos mõne teise sõnaga) ja pea silmas, et astmevaheldust kõigil sõnadel ei esine!

Laas.

Kümnete (kümme) verstade (verstapost) kaupa (kauba) venis metsik (läks metsa) laas (elab laanes) pimedate padrikute ja samblasoodega (sammal), kuhu ei pääsenud ligi suuremad loomadki (neid suuri loomi). Pikajalgsed kured elasid siin; üksikuil soosaaril ehitasid nad pesi; kevadest sügiseni püüdsid nad konni, sulistades madalas vees. Suurel arvul ilmus siia neppe, koovitajaid, metshanesid ja parte, et sügisel jälle pikas reas lennata halli taeva all lõuna poole. Paksus kuusepadrikus oli

hundipaari pesa. Eemal soist ja järvist, längulangenud männi mehiste juurte all elas laisk mesikäpp vanaduspäevi. Omanik ei tuletanud oma metsi palju meeldegi. Iga päev tõi suuri muudatusi sesse ääretusse laande: tuhanded ja sajad tuhanded taimed ning loomad siginesid, sündisid, võrsusid ja kasvasid, tundsid noorusekirgi kuumil kevadeöil lauldes ning õitsedes, kuni jälle elasid üle oma mehe-ea, vananesid, kõdunesid, langesid ja surid. Aga nende kaduvate asemele asusid kohe tuhanded ja sajad tuhanded, ja aastakümnete ja -sadade jooksul polnud siin tunda muudatust. *(Fr. Tuglas, »Asuja«.)*

38. Eelmise ülesande eeskujul märgi astmevahelduslikud sõnad vabalt valitud tükis!

39. Tuleta meelde, mitu häälikut on eesti keeles (ülesanne 6)! Kuidas nimetatakse hääliku kirjalikku märki? Tähed tähestikus ehk alfabeedis esitatakse kindlas järjekorras: a, b, d, e, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, õ, ä, ö, ü. Pea meeles see järjekord!

40. Kirjuta tähestiku-järjekorras *a*) Eesti maakondade nimed, *b*) Eesti linnade nimed! Kuidas oleks seda hõlpsam teha? (Pea meeles, et sõnade ühiste esimeste tähtede korral on järjekorra määrajaks teised tähed, ühiste teiste tähtede korral — kolmandad tähed j. n. e. Nii on Virumaa tähestiku-järjekorras enne kui Võrumaa, sest teistest tähtedest on i tähestikus enne kui õ; Viljandimaa — enne kui Virumaa, sest kolmandatest tähtedest on l enne kui r.)

41. Kirjuta oma klassi õpilaste perekonnanimed tähestiku-järjekorras!

42. Vasta küsimustele ja tõmba võõrastele tähtedele joon alla! (Kui ei tea vastata, siis kirjuta ainult nimi ja täida ülesande teine pool!)

Kes on Carl Robert Jakobson, Christian Andersen, Victor Hugo (lugeda: ügoo), Celsius, Cäsar, Heinrich Pestalozzi, Bismarck, Friedrich Reinhold Kreutzwald, Friedrich Robert Fählmann, Gottfried Forselius, Friedebert Tuglas, Gustav Adolf, August Kitzberg, Lydia Koidula, Aleksander Puškin, Lindequist? Kus asub Zürich, Leipzig, New-York, Tšehhoslovakkia, Mandžuuria? Mis on Franz, Max, Čičikov?

43. Kirjuta eelmisest ülesandest välja kõik võõrad tähed (suurelt ja väikselt) ja kirjuta veel maateaduse, ajaloo raamatust ja mujalt sõnu ning nimesid eelmise ülesande eeskujul, milles esinevad võõrad tähed!

44. Pea meeles üldine tähestik! Ära kirjutades tõmba võõrastele tähtedele joon alla! a, b, c, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q (ku), r, s, š, z, ž, t, u, v, w, õ, ä, ö, ü x, y (üpsilon). Missuguste häälikute ees hääldatakse c kui k, missuguste ees — kui ts, missuguste häälikute ees olles teeb ta neid häälikuid tugevamaks?

II. Sõnaõpetus.

(Vormiõpetus.)

45. Tõmba n i m i s õ n a d e l e üks joon, suure algustähega nimisõnadele lause keskel aga kaks joont alla!

Kalev kosib Linda.

Kaugel Põhjamaal kasvas ennemuiste kaunis Taara tammik. Tammiku ääres asus tugev talu kolme kangelas-pojaga. Vanem neist rändas Venemaale ja temast sai kuulus kaupmees. Keskmine vend reisis Turjamaale; sellest sai vahva sõjamees. Noorem vend aga lendas põhjakotka seljas meie maale Viru randa. See oli Kalev. Ta rajas siin endale riigi ja hakkas selle kuningaks.

Läänes elas ühes talus noor lesknaine. Pühapäeva hommikul karja saates leidis see karjateelt kana, tedremuna ja varesepoja. Lesk viis leiud koju ja pani kana villavakka tedremuna hauduma, varesepoja aga viskas ta kirstu taha. Mõne aja pärast aita vaatama minnes leidis lesk, et kanast oli saanud Salme, sulaneitsi, ja tedremunast Linda, libeneitsi, varesepojast vaene orjatüdruk.

Salme ja Linda sirgusid varsti nägusateks neidudeks. Salmele tuli tähtsaid kosilasi: kõige päält kahvatu kuu suure saatkonnaga, siis kuldne päike ja viimaks Põhja-

naela poeg Täht. Tähe kihlad võttis Salme vastu. Lindal käis kuus kosilast. Kuu ja päike saadeti nüüdki tagasi, sest nad olevat muutliku meelega ja tekitavat vahel kahju. Samuti saatis Linda tagasi vetevalla valitseja, tuulekuninga ja Kungla kuninga poja. Viimasena sõitis Lääne tallu kuningas Kalev. Temagi tuli suure saatkonnaga, uhke täku seljas. Kalev meeldis Lindale ja tema kosjad võeti vastu. *(Fr. R. Kreutzwald'i j.)*

46. Kokkuvõte: Tuleta meelde nimisõnade olu ja vasta järgnevatele küsimustele:

1. Mille nime nimetatakse nimisõnaks?

Märkus: Ka tegevuste, omaduste ja mõistete nimed on nimisõnad; näit.: lugemine, laulmine, jooksmine, tarkus, iludus, viisakus, kurbus, arm, meel . . . . . *)

2. Missugustele küsimustele vastab nimisõna?
3. Pärisnimed on inimeste (näited), loomade (näited), ... nimed.
4. Missuguse algustähega kirjutatakse pärisnimed?
5. Kuidas nimetatakse teisi nimisõnu (vend, puu, hobune . . .)?
6. Kuidas nimetatakse nimisõnade lõppude muutumist? Järelikult missugune sõna on nimisõna?

47. Kirjuta lisaks nimisõnu!

Väikese algustähega kirjutatakse:

1. Kuude nimetused: jaanuar ehk näärikuu, veebruar ehk küünlakuu, ...
2. Nädalapäevade nimetused: pühapäev, ...

*) Lisaks kirjutatud nimedele tõmba joon alla! Nii ka edaspidi.

3. Pühade nimetused: jõulud, jaanipäev, ...

4. Rahvuse ja elanikkude nimetused koha järele: eestlane, soomlane, virulane, tartlane, väikemaarjalane, . . .

5. Pärisnimed, kui neid tarvitatakse üldnimedena või omadussõnadena: eesti keel, eesti rahvas, saksa keel, riia vakamaa, tallinna kilud, võru vorstid, ...

48. Kirjuta lisaks nimisõnu!

Suure algustähega kirjutatakse:

1. Raamatute päälkirjad (ainult esimene sõna): „Mahtra sõda", „Külmale maale" (E. Wilde romaanid), „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat", „Kalevipoeg", „Kaduval teel" (A. Rao romaan), „Neetud talu" (A. Kitzberg'i näidend), ... *)

1. Ajalehtede, ajakirjade ja seltside nimetused (kõik sõnad): „Päevaleht", „Vaba Maa", „Rahva Sõna", „Eesti Keel" (ajakiri), ... Eesti Kirjanduse Selts, Eesti Rahva Muuseum, Väike-Maarja Põllumeeste Selts, ...

3. Viisakussõnad (kirjades): Härra Direktor, Teie, Sina, . . .

49. Kirjuta kiri (või kirjand), milles esineks rohkesti 47. ja 48. ülesandes märgitud nimisõnu!

(Paralleelne töö: Kirjuta pääst või raamatust lauseid, milles esineb 47. ja 48. ülesandes märgitud nimisõnu!)

50. Tõmba o m a d u s s õ n a d e l e **) (vastavad küsimusele — missugune?) joon alla ja pane nende järele sulgudesse vastav küsimus!

---

*) Raamatute, ajakirjade ja ajalehtede nimetused kirjutatakse jutumärkides.

**) Vt. 4. õppeaasta osas ülesanne 92!

Kalevid.

Vanaisa elas kõrges taevas. Tema katuse all säras kaunis päike. Ta oli loonud kalevid enesele abilisteks ja lähemateks nõuandjateks. Kõige vanem neist oli Vanemuine. See oli hallide juuste ning habemega, kuid süda oli tal noor; tema päralt oli luule- ja lauluvõim. Vanaisa kuulis tema tarka nõu, ja kui mured kortsutasid Vanaisa otsaesist, mängis Vanemuine tema ees oma kannelt ja laulis oma kauneid laule. Teine kalev oli Ilmarine, kõige paremas mehe-eas ja mehise tugevusega; see oli tark ja osav igasugusele tööle. Kolmas oli Lämmeküne, erk noormees, täis naljatuju ja rõõmsat meelt. Siis veel Vibuane, osav kütt, ja veel mõned teised vähemtähtsad kalevid. Kõik nad pidasid üksteist vennaks ja Vanaisa nimetas neid oma armsateks lasteks. Nende elukoht oli Kaljuve ehk Kaljuvald. *(Fr. R. Fählmann'i j.)*

51. Kirjuta eelmisest ülesandest välja kõik omadussõnad ja lisanda puuduvad võrdlusastmed! Kui aega jätkub, siis kirjuta samal viisil juurde teisi omadussõnu!*)

Eeskuju.

Algvõrre:	Keskvõrre:	Ülivõrre:
kõrge	kõrgem	kõige kõrgem, kõrgeim

j. n. e.

52. Kirjuta lauseid, milles on omadussõnu ülivõrdes (lühemakujulises)!

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 92—94!

53. Tõmba a s e s õ n a d e l e*) joon alla!

Loomine.

Kord astus Vanaisa kalevite ette ja ütles: „Ma olen võtnud oma tarkuses nõuks luua maailma.“ Kalevid vaatasid imestades tema otsa ja vastasid: „Mis sina oled võtnud nõuks, ei või olla paha.“ Kuni kalevid magasid, lõi Vanaisa maailma, ja kui nad ärkasid, hõõrusid nad silmi ja jäid imetlema jumalikku tööd. Vanaisa oli aga loomistööst väsinud ja heitis puhkama. Nüüd võttis Ilmarine tüki oma kõige paremat terast, tagus selle kummiks, laotas telgiks üle maa ja kinnitas sinna külge säravad tähed ja hõbedase kuu. Vanaisa eeskojast võttis ta päikese ja pani selle imelikul viisil telgi külge käima, nii et ta ise tõuseb ja läheb looja. Rõõmutujul võttis nüüd Vanemuine oma kandle, hüppas alla maa pääle ja hakkas sääl mängima ning laulma. Kuhu ta astus, sääl tärkasid lilled, ja kus ta kivi otsas istudes mängis ja laulis, sinna kasvasid puud ja põõsad. Laululinnud lendasid puude okstele ja laulsid talle kaasa. Lämmeküne pillerkaaritas mööda metsi ning mägesid ja Vibuane proovis oma vibuosavust.

Vanaisa ärkas selle tümina pääle ja imestas, et maailm oli muutunud hoopis teiseks, kui tema selle oli loonud. „Nii on õige, lapsed!“ kiitis ta kaleveid: „Mina lõin maailma tooreks tombuks, teie asi on ehtida teda

*) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 97—100!

iluga. Varsti täidan ma maailma kõiksuguste loomadega ja loon siis inimese, kes selle maailma üle valitsegu.“

(F. R. Fählmann'i j.)

54. Tõmba asesõnadele „oma“ ja „enese“ joon alla ja pea silmas nende sõnade tähendust ja tarvitamist! Raamatus allakriipsutatud sõnadele tõmba ära kirjutades kaks joont alla!

Oma silm on kuningas. Igaüks otsib oma. Kõik läksid oma teed. Eesav müüs ära oma esisünniõiguse. Hoia oma, ära võta võõrast! Oma palgehigis pead sa leiba sööma. Laps peseb ennast (end). Ta lõi enesele (endale) vastu rindu. Igamees ei luba enesega (endaga) tülitseda. Varas tahtis ennast (end) peita, aga tal ei õnnestunud. Teekäija tundis enese (enda) väsinud. Õpilane ei ole enesega (endaga) rahul. Tal enesel (endal) ei ole midagi. Ta ehitas enesele (endale) maja, et oleks — oma tuba, oma luba. Isa ostis enesele (endale) hobuse, et oleks parem harida oma põldu. Noormees vigastas ennast (end) oma käega. Sikul sarved enese poole. Õpilased kirjutasid oma nimed tahvlile. Iga mees kündku omal põllul. Omad vitsad peksavad. Poeg asus omale leivale. Tõmba enne palk välja omast silmast, siis mine teise silmast pindu otsima! Katsu enne korda saada omade asjadega.

Kokkuvõte: Asesõna „oma“ väljendab mingi eseme kuuluvust kellelegi või millelegi. Asesõna „enese“ (puudub

nim. kääne; selle asemel i s e) tähendab isikut, kellele on tagasi sihitud tema enda tegevus. Asesõna „oma“ nimisõnaga ühenduses olles harilikult ei käändu. Sõna „oma“ käändub ainult mil juhul? (Vaata allakriipsutusi!)

55. Kirjuta veel lauseid, milles esinevad eelmise ülesande asesõnad! Allakriipsutused tee endiselt!

56. Tõmba pikemal ja lühemal kujul esinevatele a s e s õ n a d e l e joon alla ja pea silmas, millal tarvitatakse nende asesõnade pikemat, millal lühemat kuju! Raamatus allakriipsutatud sõnadele tõmba ära kirjutades kaks joont alla!

Ma sõuan merel ja sõuan. Tule sa, tuuleke! Ta tõusis pilve piirini. Las kasvame, me tõusev sugu! (G. Suits). Mis te teete, seda teete enestele. Nad laulsid rõõmulaulu. Mul pole aega hõisata. Sul on suured soovid. Tal on targad tahtmised. Talt saadi palju abi. Sel jutul pole algust ega lõppu. Tule, eideke, sina, mind ehi sa nüüd jaaniöö tasases ilus! (E. Enno). Mina oleksin võtnud võidu. Ei tema saa selle tööga hakkama. Mis nemadki sellest teavad. Minult pole midagi võtta, Mitte sinult, vaid temalt küsiti. See olin mina, kes teda esmalt nägi, mitte sina. Sellel tööl, mida sina teed, pole edu.

K o k k u v õ t e: Millal tarvitatakse asesõnade ma, sa j. n. e. lühemat, millal pikemat kuju?

57. Kirjuta veel lauseid, milles esinevad eelmise ülesande asesõnad, neid endiselt alla kriipsutades!

58. Kirjuta järgnevad arvud sõnadega!*)

15, 29, 67, 111, 152, 345, 492, 721, 814, 1012, 2469, 5678, 8172, 11413, 21433.

59. Kirjuta põhiarvude kõrvale vastavad järgarvud! Numbritega kirjutatud järgarvude järele asetatakse punkt.

Põhiarvud:	Järgarvud:
1 üks	1. esimene
2 kaks	2. teine
3 kolm	3. kolmas
. . . .	. . . . .
11 üksteist[kümmend]	11. üheteistkümnes
12 kaksteist[kümmend]	12. kaheteistkümnes
. . . . .	. . . . .
20 kakskümmend	20. kahekümnes
. . . . .	. . . . .
22 kakskümmend kaks	22. kahekümne teine (kahes)
. . . . .	. . . . .
45 nelikümmend viis	45. neljakümne viies
. . . . .	. . . . .
117 ükssada seitseteistkümmend	117. ühesaja seitsmeteistkümnes
609 kuussada üheksa	609. kuuesaja üheksas
1930 üks tuhat üheksasada kolmkümmend	1930. ühe tuhande üheksasaja kolmekümnes

j. n. e.

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 114—117!

Kirjuta, mis kuupäeval ja aastal oled sa sündinud, arvud esmalt numbritega, siis sõnadega!

60. Vasta järgnevatele küsimustele!

1. Mida näitavad arvsõnad?
2. Mis on järgarvu tunnuseks? (Nelja|s, kümne|s, nelja|nda, kümne|nda.)
3. Missuguse põhiarvu käände külge liidetakse see tunnus? Näiteid:
4. Missuguses käändes on liit-järgarvu esimesed osad? Näiteid:
5. Kuidas nimetatakse arvsõnade lõppude muutumist?
6. Missuguseid sõnaliike nimetatakse käändsõnadeks? Mispärast?

61. Tõmba käänete lõppudele joon alla!

Ainsus:

Nimetav:	kes?	laps,	mis?	raamat	
Omastav:	kelle?	lapse,	mille?	raamatu	
Osastav:	keda?	last,	mida?	raamatut	
Sisseütlev:	kellesse?	lapsesse,	millesse?	raamatusse	(kuhu?)
Seesütlev:	kelles?	lapses,	milles?	raamatus	(kus?)
Seestütlev:	kellest?	lapsest,	millest?	raamatust	(kust?)
Alaleütlev:	kellele?	lapsele,	millele?	raamatule	(kuhu?)
Alalütlev:	kellel?	lapsel,	millel?	raamatul	(kus?)
Alaltütlev:	kellelt?	lapselt,	millelt?	raamatult	(kust?)
Olev:	kellena?	lapsena,	millena?	raamatuna	
Saav:	kelleks?	lapseks,	milleks?	raamatuks	
Rajav:	kelleni?	lapseni,	milleni?	raamatuni	
Ilmaütlev:	kelleta?	lapseta,	milleta?	raamatuta	
Kaasaütlev:	kellega?	lapsega,	millega?	raamatuga	

		Mitmus:			
Nimetav:	kes?	lapsed,	mis?	raamatud	
Omastav:	kelle?	laste,	mille?	raamatute	
Osastav:	keda?	lapsi,	mida?	raamatuid	
Sisseütlev:	kellesse?	lastesse,	millesse?	raamatutesse	(kuhu?)
Seesütlev:	kelles?	lastes,	milles?	raamatutes	(kus?)
Seestütlev:	kellest?	lastest,	millest?	raamatutest	(kust?)
Alaleütlev:	kellele?	lastele,	millele?	raamatutele	(kuhu?)
Alalütlev:	kellel?	lastel,	millel?	raamatutel	(kus?)
Alaltütlev:	kellelt?	lastelt,	millelt?	raamatutelt	(kust?)
Olev:	kellena?	lastena,	millena?	raamatutena	
Saav:	kelleks?	lasteks,	milleks?	raamatuteks	
Rajav:	kelleni?	lasteni,	milleni?	raamatuteni	
Ilmaütlev:	kelleta?	lasteta,	milleta?	raamatuteta	
Kaasaütlev:	kellega?	lastega,	millega?	raamatutega	

62. Vaatle sõna m a a muutumist käänamisel!

	Ainsus:		Mitmus:	
Nim.:	maa	○*)	maa - d	○ - d
Om.:	maa	○	maa - de	○ - de
Osast.:	maa - d	○ - d	maid	— - id
Sisseütl.:	maa - sse	○ - sse	maa - desse	○ - desse

Missugused sõnad käänduvad veel nii kui sõna m a a? **) Kirjuta mõnest neist põhikäänded maa eeskujul! Pea meeles sõnu k o i, k r a e, t u i, või . . . neist mitmuse osastav — k o i s i d, k r a e s i d, t u i s i d, . . .

63. Vaatle eelmise ülesande sõnade-rühma käänamise (põhikäänetes) kujutamist (skeemi) ilma sõnadeta! Tee see

*) ○ tähendab sõna põhitüve käändelõputa.

**) Vt. 5. õppeaasta osas ülesanne 48—a!

skeem oma vihku! Päälkirjaks — Maa- ja koi-käändeliste sõnade käänamisskeem.

Ainsus:		Mitmus:
Nim.:	○	○ - d
Om.:	○	○ - de
Osast.:	○ - d	— - id (- sid)
Sisseütl.:	○ - sse	○ - desse

Missugused käänded neis sõnades on lõputa? Mida tuleb märkida põhitüve muutumise kohta? (Ühesugused ringid!)

64. Kirjuta kirjand, milles esineb m a a- ja k o i-käändelisi sõnu!

(Paralleelne töö: Kirjuta lauseid, milles esineb m a a- ja k o i-käändelisi sõnu mitmesugustes käänetes!)

65. Vaatle sõna e m a muutumist käänamisel!

Ainsus:			Mitmus:	
Nim.:	ema	○	ema - d	○ - d
Om.:	ema		ema - de	○ - de
Osast.:	ema	○	ema - sid (emi)	○ - sid
Sisseütl.:	ema - sse	○ - sse	ema - desse	○ - desse

Missugused sõnad käänduvad veel nii kui sõna ema?*) Kirjuta mõnest neist põhikäänded e m a eeskujul!

Mõnel neist on lühem kuju ains. sisseütlevas (pessa, külla) ja mitmuse osastavas (kanu, kalu, mune).

66. Tee e m a-liigi sõnade käänamisskeem 63. ülesande eeskujul!

Missugused käänded on neis sõnades lõputa? Mida tuleb märkida nende põhitüve muutumise kohta!

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesanne 25.

67. Kirjuta sõnast n i m i põhikäänded ja tee käänamisskeem! Samuti käänduvad: suvi, tüvi, lävi, hani, süli j.n.e.

Mida tuleb märkida n i m i-liigi sõnade põhitüve muutumise kohta? Missugused käänded on neis sõnades lõputa?

68. Kirjuta sõnast m e r i põhikäänded ja tee käänamisskeem!

Missugused sõnad käänduvad veel nii kui sõna meri?*) Mis vahe on m e r i-liigi ja n i m i-liigi sõnade käänamisel? Võrdle skeeme!

69. Kirjuta kirjand, milles esineb 65.—68. ülesande sõnu!

(Paralleelne töö: Kirjuta lauseid, milles esineb 65.—68. ülesande sõnu!)

70. Kirjuta sõnast p e r e põhikäänded ja tee käänamisskeem!

Missugused sõnad käänduvad veel nii kui sõna pere?**) Mida tuleb märkida p e r e-liigi sõnade põhitüve muutumise kohta? Missugused käänded on neis sõnades lõputa? Mis vahe on m e r e-liigi ja p e r e-liigi sõnade käänamisel? Võrdle skeeme oma vihus!

71. Kirjuta sõnast a a s t a põhikäänded ja tee käänamisskeem!

Missugused sõnad käänduvad veel nii kui sõna a a s t a?***) Mida tuleb märkida a a s t a-liigi sõnade põhitüve muutumise kohta? Missugused käänded on neis sõ-

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesanne 48—b!

**) Otsi 5. õppeaasta osas 49. ülesande sõnade hulgast!

***) Otsi muu hulgas 5. õppeaasta osas 49. ülesande sõnadest!

nades lõputa? Mis vahe on a a s t a-liigi ja p e r e-liigi sõnade käänamisel? Võrdle skeeme oma vihus!

72. Kirjuta sõnast k e e l põhikäänded ja tee käänamisskeem! (Tee vahet ains. lühikese sisseütl. ja mitm. om. käände vahel!)

Missugused sõnad käänduvad veel nii kui sõna keel?*) Missugune kääne erineb k e e l-liigi sõnadel a a s t a-liigi sõnadest? Näiteid!

73. Kirjuta sõnast m õ t e põhikäänded ja paiguta sinna kõrvale 63. ülesande eeskujul allolev skeem (ilma noolteta)!

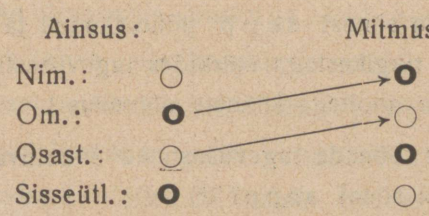

Mida tähendavad peened ringjooned ja mida paksud? Mida tähendavad nooled skeemis? Missugused sõnad käänduvad veel nii kui sõna mõte?**)

74. Kirjuta sõnast t ü t a r põhikäänded ja märgi sääljuures tugevusastmed ringidega nagu eelmises ülesandes! Pea silmas mitmuse omastava lõppu! (Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 9 ja 10!)

Missugused sõnad käänduvad veel nii kui sõna t ü t a r?

---

*) Otsi 5. õppeaasta osas 49. ülesande sõnade hulgast! Vt. samas osas ka 56. ülesannet!

**) Vt. ka 5. ja 6. ülesannet!

75. Kirjuta sõnast võti põhikäänded ja tee lahus käänamisskeem!

Missugune uus silp tekib selles sõnas lõpu ette? Missugustes käänetes puudub silp -me? Vaata skeemist, missugune kääne on võti-liigi sõnadel mitmuse omastava aluseks! Näita seda noolega skeemis! Missugused sõnad käänduvad veel nii kui sõna võti (ka astmevahelduseta)?*)

76. Kirjuta kirjand, milles esineb 70.—75. ülesande sõnu!

(Paralleelne töö: Kirjuta lauseid, milles esineb 70.—75. ülesande sõnu!)

77. Kirjuta sõnast sepp põhikäänded ja tee lahus käänamisskeem, ringikestega märkides tugevusastmed, nagu 73. ülesandes, ja nooltega käänete olenevus!

Missuguste sõnade tugevusastmed muutuvad käänamisel samuti kui sõnal sepp?**)

78. Kirjuta sõnadest tuba, sulg, sõda (korraga) põhikäänded ja tee lahus käänamisskeem, nagu eelmises ülesandes!

Millest oleneb neis sõnades tugevusaste?***) Kirjuta veel sõnu, mis käänduvad tähendatud sõnade eeskujul!

79. Kirjuta kirjand, milles esineb 77.—78. ülesande sõnu!

(Paralleelne töö: Kirjuta lauseid, milles esineb 77.—78. ülesande sõnu!)

---

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 13, 14 ja 17!

**) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 19—44!

***) Vt. ülesanne 36!

80. Tõmba käändsõnadele joon alla!

Isamaa eest.

1919. aasta vana-aasta õhtul palus lõuna-ºrindel*) keegi vana talumees pääseda väesalga juhi jutule, — tal olevat tähtsaid teateid edasi anda. See oli Madis Umbsoo . . . Päälik silmitses meest uurival pilgul. Talumees andis lühidaid teateid oma isiku kohta. „Noh, kui te olete Holstre peremees," lausus väepäälik pisut kaheldes, „miks tulite siis siia rindele?" Madis Umbsoo vaatas ohvitserile ausasti ja otsekoheselt silmi: „Seepärast, et tahan olla kasulik isamaale, tahan teda teenida!" vastas ta kindlal häälel. „Mu kolm poega on isamaa eest langenud. Mis on mulle nüüd veel mu talu, mu varandus? Võtku ta endale see, kes soovib! Olen juba vana ja ei vaja seda enam. Varisen niikuinii varsti musta mulla alla. Ristid mu poegade tundmatuil haudadel mädanevad peagi ega jää neist jälgegi järele, mina aga" — vana talumees ajas enese uhkesti sirgu — „mina tahan saada oma poegade väärilisekš!" Tema tugev, nagu sajatav hääl vaikis ºhetkeks. Väepäälik haaras pihku talumehe käe ja surus seda südamlikult. „Mis on teil meile teatada?" küsis ta nüüd lahkesti, taltsutades pääletükkivat ºhärdust. *(Ainetel — O.)*

*) o-ga märgitud sõnade seletus raamatu lõpul olevas sõnastikus. Kasutades tähestiku-järjekorda otsi need sõnad sõnastikus üles!

81. Moodusta 80. ülesande tüki käändsõnadest, vabal valikul, põhikäänded ja märgi iga sõna kohta, missuguse eelmiste ülesannete sõnaliigi kohaselt ta käändub!

(Sõna . . . käändub nagu . . .)

82. Tuleta meelde mitmuse osastava lõppe*) ja pane sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse! Tähekesega märgitud sõnad pane i-mitmusse!**)

Sõjaliinil.

Hoidusime üldise meeleolu huvides rääkimast *asjadest, mis võiksid halvata tuju. Marssides läbi külade lõime (niisugused sõjakad laulud), nagu oskasime, ning möödudes *külaelanikkudest püüdsime näida *hirmuäratavatena. Ülemus otsis hääd läbisaamist kohaliku rahvaga. Avaldati (käsukirjad), et igaüks tehku oma rahulikku tööd, aga hoidku end segamast sõja *asjadesse. (Rahulikud elanikud) ei tülitata, salakuulajad ja vastuhakkajad aga saavad sõjakohase karistuse. See julgustas (elanikud) niivõrt, et nad hakkasid ilmuma juba meie seisukohtade lähedusse. Seda muidugi ei võinud lubada. Parajas paigas ajasime siiski juttu ka kohaliku rahvaga. Need inimesed olid sääl °naiivsed ja sõjast kohutatud ning olid valmis uskuma (igasugused jutud). Kartusest, et neil võib olla ühendust vaenlasega ja et neil oleks meie vastu küllalt lugupidamist, rääkisime neile liialdatud (jutud) oma *võitudest ja *sõ-

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 59—73!
**) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 74—78!

jajõududest, mis vaenlase *kõrvadesse *sattununa oleksid olnud meile kasuks. — Siiski oli elul oma tõsine pale. Igav oli olla siin *võõrastel *maadel. Juba hulgal ajal polnud ka (kokkupuutumised) vaenlasega. Võis arvata, et vaenlased koguvad kuski (jõud); väerind meie ees võis olla tühigi, sest oli ju selge, et meie oma väikese arvuga ei või tungida kaugemale sisemaale.

(J. Jaigi ainetel.)

83. Tee samuti kui eelmise tüki juures!

Lodijärve lossi vallutamine.

Enam kui pool tundi juba vältas asjatu tormamine, koit punetas taeva-äärel, tõrvalondid visati ülevalt *tormajatele vastu (silmad) ja võideldi poolvalguses. Päike oli juba ammugi tõusnud, kui mehed müürimurdjaga uuesti liikusid värava poole, lossikaitsjate surmariistade eest kaitsekatusega varjatult. Värav kõikus kangesti mürtsude all. Ülevalt visati küll (rasked kivid) ja tuld kaitsekatusele, aga see oli tehtud *tugevatest *oksadest ja kaetud mulla ning mätastega, nii et ta ei kartnud kahju. Juba langes värav koleda müŕinaga maha, ja Tasuja kannul tungisid talupojad kisaga sisse. Vall jäi tühjaks, kõik tõttasid alla *sissetungijatele vastu. Algas äge võitlus. Esimeste hulgas võitlesid Oodo ja rüütel Kuuno. Tasuja nägi esimest ja kippus otsekohe tema kallale. Oodo vaatas korra vastase *põletavatesse *silmadesse, hirmus mälestus sähvis kui välk läbi ta

pääajust ja ta põgenes omadest läbi, lossitrepist üles. Lossi-õues võideldi veel kaua, kuni vallutati loss.

(Ed. Bornhöhe' j.)

84. Tõmba pöördsõnadele joon alla ja märgi nende järel sulgudes pöördsõna vorm!*)

Maa-elu paremusi.

Suureks ja kuulsaks ei tee inimest üksi tema °andekus, kui seda ei arendata hoole, püsivuse ja visadusega. Tahtejõud võib teha imet. Takistuste, raskuste ja °tõkete äravõitmine karastab tahtejõudu. Noor inimene harjub enese üle valitsema, õpib tõsiselt tööd tegema ja visalt eesmärgile püüdma. Nii valmib raudne °karakter, mis on mehe suuruse ja kuulsuse °eelduseks. Sellega on seletatav ka huvitav nähtus, et kõik meie suuremad avalikud tegelased ilma erandita on pärit maalt. Maal on tõsisem töö-meeleolu kui linnas. Juba maast madalast on maalapsed harjunud tööd tegema ja olema ühiskonna kasulikuks liikmeks. Sel ajal kui linnalapsed jooksevad mööda uulitsat, lüües lulli ja tehes koerust, käivad maalapsed karjas ja on abiks täiskasvanutele põllutööl. Neil tuleb pingutada oma noort jõudu, tunda väsimust, teha läbi suuri ja väikesi kannatusi. Seejuures õpivad nad elama omil jalul ja usaldama iseennast. Selgroog läheb juba noorelt sirgu.

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 23—43 ja raamatu lõpul pööramistabelit!

Nii on siis endastmõistetav, et iga oma suurema mehe hällikohta otsitagu maalt. *(M. Raud.)*

85. Pööra pöördsõnu õ p p i m a (õppida), h ü p p a m a (hüpata), l u g e m a (lugeda) kõigis tuntud vormides (korraga)!

Vaatle, kuidas muutub tugevusaste pööramisel sõnades õ p p i m a ning l u g e m a ja sõnas h ü p p a m a, missugustes vormides on kummalgi sõnarühmal tugev, missugustes nõrk aste! Missuguseid pöördsõnu kuulub esimesse, missuguseid teise rühma?*) Vaatle ja katsu vastata, millal on olevik nõrgal, millal tugeval astmel! (Võrdle tegevusnimesid!)

86. Kirjuta kirjand, milles esineb eelmises ülesandes märgitud pöördsõnu!

(Paralleelne töö: Kirjuta lauseid, milles esineb eelmise ülesande pöördsõnu igasugustes vormides!)

87. Tõmba pöördsõnadele joon alla ja märgi nende järel sulgudes pöördsõna vorm!

Pidusöögil.

Meid hakati, kui koolimaja tuli nähtavale, põhjalikult manitsema, et meie ei unustaks teretamist ja et end korralikult üles peaksime, kui jõuame pidumajja. Kästi teretamise ja kõnelemise korral alati otsa vaadata. Nagu kästud, nii tehtud; sellepärast läks kõik hästi. Vastu õhtut algas päris pidusöök; enne söödi nii muidu nälja kustutuseks, aga õhtul eel pandi kõik külalised lauda.

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 19—22!

Roogasid oli laual palju. Enne kui hakati sööma, tõusid kõik püsti ja õpetaja, kes istus koolmeistri vastas, luges söögipalve. Minu tähelepanu sattus suurte ⁰sõiratükkide pääle, mida sõin häämeelega; ka mu vend armastas sõira. Võru poiss kiitis samuti sõira ja nimetas seda keesiks. Ma lõikasin endale suure tüki, vend võttis veel suurema ja siis hakkasime sööma. Kohe esimese suutäie järele võis tunda, et see toit oli halb. Ei olnud pooltki seda maitset, mis oli meie sõiral. Kibe ja haises. Piinlik oli käest ära panna ja jätta söömata, sest peolised vahtisid niikuinii sõrmede pääle. Ma võtsin leiba kõrvale ja närisin niiviisi tubli tüki juustu ära. Aga mu vend oli suuremas hädas. Ta sosistas mulle kõrvalt: „See on ju seep; ei ole ma elus seepi söönud!“ Ma vastasin talle, et see on „kiis“. Tema ütles, et haisevat hirmsasti; ma vastasin talle, et haiseb ka, aga seep ei ole.

(J. Lattik.)

88. Vasta järgnevatele küsimustele ja kirjuta näiteid!*)

1. Mis on kaudse kõneviisi tunnuseks?
2. Missugustes vormides on lõpp -v a d?
3. Kuidas eraldada v a d - lõpuga vormid kaudsest kõneviisist?
4. Missuguste tähtede järele kirjutatakse umbisikulise tegumoe olevikus (kindlas kõneviisis) lõpp -t a k s e, millal - d a k s e?

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 23—43!

5. Millal on umbisikulise tegumoe minevikus lõpp -d i, millal -t i?
6. Kuidas teha vahet d a-tegevusnime (lõpud -d a d a ja -t a d a) ja eitava umbisikulise tegumoe oleviku vahel (lõpud -d a t a ja -t a t a)?
7. Millal on d a-tegevusnime lõpp -d a, millal -t a, ja millal on d a-tegevusnime seesütlevas lõpp -d e s, millal -t e s?
8. Millal on käskiva kõneviisi lõpud -g e, -g u, -g e m ja millal -k e, -k u, -k e m?
9. Missuguseid pöördsõnade vorme käänatakse?
10. Mida märkida mineviku kesksõna muutumise kohta?
11. Kuidas kirjutatakse määrsõna pöördsõnalise tähendusega sõnadest, kuidas käändsõnalise tähendusega sõnadest?*)

89. Tõmba m ä ä r s õ n a d e l e joon alla ja pane võimaluse korral vastav küsimus (kus? millal? kuidas?)!**)

Petesda tiigil.

Üks huvitav koht Jeruusalemmas, millest reisija ei tohi mööda minna, on Petesda tiik. Meiegi ei läinud mööda. See on linna sees peidetud kuhugi hoovi. Üks munk oli sääl vahiks. Temaga oli mul pisike vahejuhtumus. Ei ole õieti nimetamisväärt, aga jutustan siiski ära. Munk hakkas meile kohe jutustama Petesda tiigi tähtsust ja seletas, kuidas Kristus tegi raske haige

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesanne 109!

**) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 104—106!

sääl terveks. Mu reisiseltsiline kuulas rahulikult munga seletusi, mina aga nihutasin enda eemale, et vaadata tiiki. See oli seletuseandjale nähtavasti haavav ja ta ütles minu kohta: sellel härral ei ole vististi huvi pühakirja sündmuste vastu. Veel on tunda, et sel tiigil olid tõepoolest võlvitud hooned. Kivivõlvid on alles. Terve on trepp, mis viib alla. Sügavalt maa alt on leitud vana allikas, mis haigetele tervisvett välja ajab. Nad uskusid, et ingel tuleb ajuti alla ja liigutab vett. Veel praegu on võlvialustel küllalt vett, aga see on sopane, elutu vesi, mis ei saa vist kuhugi joosta. Petesda tiik on üks kenamatest mälestustest, mis on maa all alale jäänud sellest suurest ajast, kus julgeti haigetele öelda: tõuse üles, võta oma voodi ja kõnni! Tiigi ääres leppisime pärast ilusti ära ka mungaga, kes oli väga haritud inimene. *(J. Lattik'u j.)*

90. Tuleta liidete (lõppude) abil omadussõnadest (ka kesksõnadest) määrsõnu! Seesuguseid liiteid on kaks:

-sti: hästi, ilusasti, ... *)
nähtavasti, kuuldavasti, ...

-mini: kergemini, valjumini, ...

Pääle nende on veel alaltütleva käände lõpp:

-lt: lahkemalt, julgemalt, julgelt, ...

91. Veel teisi määrsõnade lõppe:

-kesi: kahekesi, tasakesi, ...

-misi: võrdlemisi, pikkamisi, ...

*) Lisaks kirjutatud sõnadele tõmba joon alla!

-ti: hiljuti, päeviti, ...
-li: põlvili, seljali, ...
-kil (küsimusega — kuis? missuguses seisundis?): käpakil, upakil, ...
-kile (küsimusega — missugusesse seisundisse?): käpakile, upakile, ...
-stikku: kohastikku, ülestikku, ...
-kuti: vastakuti, ülekuti, ...
-vel (kaashääliku järel), -vil (täishääliku järel): ärkvel, liikvel, pinevil, ...

92. Kirjuta lauseid, milles on eelmise kahe ülesande määrsõnu! Mida tuleb märkida määrsõnade muutumise kohta?

93. Tõmba kaassõnadele üks joon alla ja sõnadele, mille kaasas neid on tarvitatud, kaks joont alla!*) (Samad sõnad üksi seistes on määrsõnad.)

Orjakivi.

Helme mõisast eemal seisab maantee ääres suur kivi, kõva põllukivi. Kivi kutsutakse ka istekiviks, sest ta sees on imelik auk, just nagu oleks sääl keegi istunud ja sellest jäänud kivisse istease. Teised jälle nimetavad teda orjakiviks, ilma et teaksid, mispärast. Vanal ajal aga, juba mõnesaja aasta eest, pääsenud ori piinajate käest põgenema. Surmani väsinud ja haavu täis, otsinud põgeneja oma tagaajajate eest veel kuski varju. Öö olnud käes. Korraga näinud ta tee ääres

*) Vt. kaassõnadest 4. õppeaasta osas ülesandeid 107—108!

kivi. Viimse rammuga vedanud ta enese kivile ja õhanud: „Halasta sinagi, kivi!“ Sääl tundnud ori, nagu oleks kivi muutunud tema all pehmeks padjaks; magusasti jäänud ta magama ja õnnistanud veel unes kivi, et see olnud tema vastu armuline. Enne koitu tulnud orja tagaajajad sinna ja leidnud kivilt orja — surnult istuvat; aga kui nad tema keha üles tõstnud, kohkunud nad kõik — kivis olnud istease.

(Juh. Liiv'i j.)

94. Kirjuta veel lauseid, milles on kaassõnu! Allakriipsutused tee nagu eelmises ülesandes!

Mida tuleb märkida kaassõnade muutumise kohta?

95. Tõmba s i d e s õ n a d e l e joon alla, sõnu siduvatele üks joon ja lauseid siduvatele kaks joont!*)

Kevadelill.

Vara kevadel pistis sinilill oma pää mulla alt välja ja palus päikest: „Kulla päike, paista soojalt!“ Päike paistis, sulatas lund, ja sinilill oli uhke oma krooni pääle, sest ta oli esimene, kes kuulutas kevadet. Lendas kõrgel esimene kevadelind ja siristas sinilillele tervituseks laulu, millele see päänoogutusega vastas. Päike paistis veel soojemalt, nii et põllupind hakkas aurama ja vesi kraavides jooksis. Mullast tärkasid ka teised lilled. Nad tõstsid kõik oma pääd üles ja palusid päikest: „Kulla päike, paista soojalt!“ Sini-

*) Vt. sidesõnadest 4. õppeaasta osas ülesandeid 111—112!

lill oli suur. Ta ilus kroon paistis üle teiste kaugele, ja temale laskusid esimesed kevadeputukad. Aga teised lilled olid veel väikesed — neil oli külm. Siis nägi inimene sinilille. Ta kummardus, kuid ei noppinud teda, vaid kutsus oma lapsed vaatama esimest kevade kuulutajat. Jooksid väikesed mudilased tema ümber, aga ei noppinud teda siiski veeklaasi panemiseks, sest sinilill oli ju esimene kevade kuulutaja, ja temast oli kahju.

96. Kirjuta veel lauseid, milles on sidesõnu! Allakriipsutused tee nagu eelmises ülesandes!*) Mida tuleb märkida sidesõnade muutumise kohta?

97. Tõmba h ü ü d s õ n a d e l e joon alla!**)

Haige juures.

Perenaine tõi haigele kapsasuppi. Haige: „Mul on eneselgi häbi, et kampsun pole veel valmis. Kui Jumal annab tervist . . . aeh! . . . siis toon ta tuleval nädalal ära. Ma tunnen . . . aeh! . . . juba on veidi parem.“ Haige katsub suppi, mõtleb nagu süüa, langeb aga asemele tagasi: „Ei tea, miks ei taha süüa, kas hakkab õige vanadus tulema. Kas teil . . . ai jah . . . linad juba haritud? . . . Hää supp küll, aga ei taha. Mis teeb Miku . . . aijeh! Kui suure lihatüki

*) Vt. sidesõnade k u i, n a g u, v õ i, e h k tarvitamist 5. õppeaasta osas ülesandeis 137—140!

**) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 113—114!

pannud sisse! Kas loeb juba või veerib veel? Näe, ritsika-raibe, kuhu kargab! Ooh! Säh, Villu, söö sina! Tuleval aastal . . . aijeh! . . . katsun kuidagi osta põrsa ja panna aeda, vaene Villu . . . ooh, ooh! . . . Lõped näost ära kui vari. Aijeh!“ Perenaine tahtis Villut enese juurde. Haige aga: „Jumal õnnistagu teid . . . oh, torkas! . . . hääd inimesed, aga kuidas ma võin ilma lapseta jääda ihuüksi!“ — „Aga sur...“ — „St!“ ütles perenaine peremehele vahele. Haige ei pannud tähele peremehe poolelijäänud sõna ja ohkles edasi.

(Juh. Liiv'i j.)

98. Kirjuta veel lauseid, milles esineb hüüdsõnu! Pea silmas, missuguse kirjavahemärgiga eraldatakse hüüdsõna lauses teistest sõnadest! Mida tähendavad eelmises tükis punktid (. . .) sõnade vahel? Mida tuleb märkida hüüdsõnade muutumise kohta?

99. Üldine kokkuvõte sõnaliikidest: Mitu sõnaliiki on olemas ja missugused? (Iga liigi järele näited.) Missugustesse kolme rühma neid jaotatakse? Mida tuleb märkida rühmade muutumise kohta?

100. Määra sõnaliigid ja märgi need lühendatult sulgudes sõnade järel! Pöördsõnade juures märgi nende vorm! Kahtluse korral vaata järele raamatu lõpul olevast sõnastikust!

Meri jääs.

Ühel ööl oli külm tinutanud veepiirde rannaga hoolsasti kinni ja vara hommikul lasksid lapsed siledal jääl

liugu. Laugastest kaugemale ei ulatunud esimestel päevadel külma võim ja ülevalt tulid vahutavad lained, kergesti purustades jääkirmi. See oli esimesel päeval. Mere kangekaelsest vastuseismisest hoolimata tõmmatakse jää-äär ikka kaugemale, ja pea ongi kogu laht selge, läbipaistva jääkorra all. Mehed käivad, teravad haagid taldade all, mööda pilliroo ning pleekinud ⁰kõrkjate äärt ja otsivad läbi klaasselge jää vaadates laugastes vilkuvaid kalu, lüües neid osaval käel säuhti! surnuks. Tuul korjab lagedal lumehelbed kokku, pühib neid mööda jääd nagu suure luuaga, ja peagi tõusevad kuiva, kahiseva pilliroo äärde pehmed lumehangede viirud. Ikka kaugemale tungib jääväli ja ikka võimsamalt seob ta vägeva hiiglase ahelaisse. Veel mõned säravais tähis ööd, veel mõni päev vinget ⁰kirdetuult — ja ⁰lahe vesi taganeb taevarannale. Ja nüüd kostab kaugest maailmast tema tume kohin. Meri on kinni. Randlased istuvad oma majades koos, elavad nende mälestustega ning selle varandusega, mis nad suve jooksul merest on pärinud.

(J. Mändmets.)

III. Lause koosseis ja kirjavahemärgid.

101. Tõmba alusele joon alla ja pane tema järele sulgudesse vastav küsimus!

Lapsed (kes?) on õues. Lapsi (keda?) on õues (osa lapsi on mujal).

Mehed läksid metsa.	Mehi läks metsa.
Koerad on toas.	Koeri on toas.
Vaesed elavad vallas.	Vaeseid elab vallas.
Leib on laual.	Leiba on laual.
Lehed langevad.	Lehti langeb.
Seened kasvavad.	Seeni kasvab.

J. n. e.

Kokkuvõte: Missugustele küsimustele vastavad alused esimese veeru lausetes? Need on täisalused. Teise veeru lausete alused vastavad küsimustele . . . . . , nad näitavad asja osa ja on osa-alused.

102. Kirjuta lauseid, milles on mõeldav alus; pane mõeldav alus sulgudesse!

Tulge (teie) tuppa! Söögem (meie) saia! Ärka (sa) juba! Tulge (teie) kokku, külalapsed! Võtsin (ma)

raamatu ja läksin (ma) aeda. Tõuse üles, taadikene! Ära tee suuri sõnu! Minge üles mägedele! Ärkasin vara. Kui sõidad linna, võta mind kaasa! Sulab. Sajab. J. n. e.

103. Kirjuta lauseid, millel puudub alus! Öeldisele tõmba joon alla ja pea silmas, missuguses tegumoes ta esineb!

Metsas lauldi. Toas mängitakse viiulit. Sulega kirjutatakse. Tehti protokoll. Puu otsast võeti õunu. Ahju köetakse. Aasalt toodi lilli. J. n. e.

104. Kirjuta lauseid ja tõmba öeldisele joon alla!

Lind laulab. Laulu lauldakse. Laulu ei olevat lauldud. Sõbrad läksid metsa kõndima. Vares vaagub vaenukeeli. Kes tõi sõja sõnumi? J. n. e.

105. Kirjuta lauseid, milles on mõeldav öeldis; pane mõeldav öeldis sulgudesse! Alusele tõmba joon alla!

Kuidas (on) töö, nõnda (on) vili. Kus suitsu, sääl sooja. Kuld kullaga, muld mullaga, õige mees õnnega. Üks maja, viis kambrit, igas kambris pime mees? (Sõrmkinnas.) Oma tuba, oma luba. Enne töö, pärast palk. Habe mehe au. Väike mees, torupill suus. Ühed metsa, teised põllule. Mehed mütsita. Raudne ruun, siidine saba? (Nõel lõngaga.) Kus härga, sääl sõrga. J. n. e.

Märkus. Katkendilistes lausetes puuduvad alus ja öeldis. Näited: Edasi! (Tormake teie edasi!) Üles, üles, hellad vennad! (Lähme meie üles!) Lapsed tuppa! (Minge teie, lapsed, tuppa!) J. n. e.

106. Kirjuta aluse kohta **a.** ja öeldise kohta **ö.**; alusele alistuvad laiendid märgi +:ga, öeldisele alistuvad laiendid —:ga!*)

Pärast äikest.

Varsti oli vihm üle. Veel mõni välgulöök, veel mõni kõva kärgatus. Kuid vihm on jäänud harvemaks ja taevas läinud selgemaks. Väljal on rukis nagu rulliga maha pöördud. Juba avanevad siin ja sääl uksed; inimesi tuleb välja. Ka väike Endel jookseb kärmesti vihma kätte. Ta laseb paar tilka enesele pähe sadada ja lippab ruttu tuppa tagasi. Pea on terve kari lapsi õues. Neil on kõigil riided kõrgele kääritud; nad sulistavad ja paterdavad naerdes ja kilgates soojas vihmavees. Juba paistab ka päike. Lõoke tõuseb kõrgele ja harva langevates hõbepärlites supeldes lõõritab ta oma tänulaulu. Metsaladvas helgib vikerkaar imeselgeis mahedais värvides. Tänulik põllumees kõnnib rõõmsa südamega põldude vahel; ahnesti imeb vili sääl taevakastet endasse. Eemal mustab aga lahkuv pilv ja suudleb silmapiiril sinavat männikut.

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 128—131!

107. Kirjuta lauseid, milles esineb üte! Üttele ja tema juurde kuuluvatele laienditele tõmba joon alla! Pane komad õieti!*)

Mis mulle jutustad, koidikutuul? Pilveke, kallike, kuhu sa reisid? Viibi, lind, ära nii rutates sõua! Jumal sind kaitsku, kallis kodumaa! Kuldrannake, mil jõuab laev su kaldale? J. n. e.

Kokkuvõte: Mida nimetatakse ütteks? Kus kohal lauses võib olla üte? Millega lahutatakse üte teistest lauseliikmetest?

108. Tõmba lause keskel vahemärkusena tarvitatud sõnadele ja lausetele joon alla! Pea silmas kirjavahemärke!

Tööd olid, nagu öeldakse, kõik käed-jalad täis. Vist olid tema vanemad olnud, nagu arvata, veel pärisorjad. Poiss on, näib mulle, pisut napakas. Tema kõnest, tõsi küll, ei võinud kõik aru saada. Ta on, kui ma ei eksi, juba kümneaastane. Ta soovib, nagu sa tead, kõigile ainult head. Reinu kõne on, nagu rahvas ütleb, vigureid täis. Kuuse Peetri naine — Jumal andku talle tervist! — lubas anda kampsuni eest pütitäie piima. Siis Juku — see nimi tuli tal üsna kogemata üle huulte — läheb õue kõndima. Peaaegu kikivarbail — ehk küll pastlad ei tee mingit müra — liigub meestesalk ukse poole. Teivaste ehk —

*) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 128—130!

kuidas tuleb öelda — sängisammaste otsas on paar pooleli nõelumata sukki. Mis noorparun ütleb kolmele-neljale — nii järeldavad mehed — seda ta ütleb ju kõigile. Jooda piim „sakslase“ nahka (sakslaseks kutsus Kadri vasikat), ei tea, mida sa siis ise sööd?

(Lauseid E. Bornhöhe'lt, E. Peterson'ilt j. t.)

Kokkuvõte: Lause keskel vahemärkusena tarvitatavaid sõnu nimetatakse kiilsõnadeks, lauseid aga kiillauseteks. Millest seesugune nimetus? Millega lahutatakse kiilsõna ja lühemad kiillaused, millega pikemad kiillaused teistest lause liikmetest?

109. Kirjuta veel lauseid pääst ja raamatutest, milles on kiilosi!

110. Pane püstjoone asemele punkt, küsi- või hüüumärk!

Pildike koolist.

Kui ema väikese Andi esimest korda kooli viis, ütles koolipreili imestades: „Oi, Jumal, kui väike| Vana ta siis õieti on|“ — „Kuueaastane ikka teine juba — seitsmenda pääl, pole ta enam nii titeke ühtigi,“ ütles ema| „Ei, kallis, niisugust ei või ma vastu võtta| Meil koolis on muidugi väga kitsas, pole ruumi suurtelegi, ja te hakkate veel sülelapsi tooma| Mis ma nendega teen| Ei, seda ei või|“ „Illike,“ hüüdis ema, „ärge nüüd vaadake, et ta nii väike on, — poiss on terane kui naaskel| Ja õppida tahab teine ka kangesti| — Aga Andi, kõnele ometi ka koolitädiga; muidu arvab, et

oled keeletu|“ Andi nuusatas, keerutas mütsi ja ütles: „Mul on Muri|“ — „Mis Muri see on|“ ütles koolipreili naerdes| „Ah, ta kõneleb koerast|“ vastas ema poisi asemel| „Meil on koer Muri, pole teine suur asi midagi|“ — „Tema on aga asi|“ vastas Andi haavunult| „Ta on hää koer| Ennäe, sääl ta ongi|“ Ja väike poiss näitas sõrmega akna poole| Tänava poolt aknast vaatas karvane koer sisse|

111. Kuidas liigitatakse laused sisu järele? (Jutustavad, hüüd-, käsk- ja soovlaused.) Kirjuta iga liiki lauseid ja pane vastavad kirjavahemärgid! Kokkuvõttena kirjuta, missuguse lause järele kirjutatakse missugune kirjavahemärk!

112. Tõmba päälausele (autori sõnadele) joon alla ja pea silmas, kus on päälause o t s e s e s t k õ n e s t (kas selle ees, järel või keskel) ja missuguseid kirjavahemärke ning algustähti tarvitatakse!*)

Kahekõne.

Jakob küsis: „Mis sa nutad, Mai?“ Mai kostis: „Ma olen kurb!“ — „Mille üle siis, Mai?“ — „Mu elu on väga kibe.“ — „Kas sind vaevatakse üleliigse tööga?“ päris Jakob. Mai vastas kurvalt: „Ma teen tööd häämeelega.“ — „Kas ei anta sulle süüa?“ — „Nii vähe, kui mina söön,“ ütles Mai, „antakse mulle ikkagi.“ Jakob jälle: „On sind petnud su peigmees?“ —

*) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 131—136!

„Mul ei ole peigmeest!“ vastas Mai ohates. Jakob uuesti: „Mis sul siis viga on, Lina-Mai?“ — „Mind ei salli keegi,“ hüüdis Mai, „mind ei armasta keegi, mulle tehakse ülekohut!“ *(E. Wilde j.)*

Kokkuvõte: Missuguste kirjavahemärkide vahele pannakse otsene kõne? Missugune kirjavahemärk pannakse kahe isiku kõne vahele? Kuidas on kirjavahemärgid siis, kui päälause on otsese kõne ees, järel või keskel? Mis tuleb ütelda suurest algustähest päälauses ja otseses kõnes?

113. Märgi lause pääliikmed (alus ja öeldis) ja laiendid nii kui 106. ülesandes! Pea silmas lauseid (laiendamata ja laiendatud lihtlauseid)!

Jüts reisimas.

Aino mängis. Leida hüppas. Viimaks võtsid nad nukud; nad hakkasid neid söötma. Jukule nukud ei meeldinud. Ta tahtis hobusega sõita. Ta pani tooli põrandale pikali. Sellest sai hää reisivanker. Jüri sidus ta ohjadega hobuseks ette. Siis pani ta mütsi pähe. Mütsile oli ta ema tolmuluua tutiks ette sidunud. Nii arvas Juku enese rohkem reisimehe nägu olevat. Ta võttis veel ühte kätte pasuna. Teise kätte võttis ta piitsa. Siis istus vankrisse. Reis algas. Jüts rändas kaugele.

Kokkuvõte: Missuguseid lauseid nimetatakse lihtlauseiks? Millest koosneb laiendamata lihtlause ja millest laiendatud lihtlause?*)

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 127—129!

114. Koondlausetes tõmba korduvatele lauseliikmetele joon alla ja pea silmas kirjavahemärke!*) Ühes lauses olevatele teist liiki korduvatele lauseliikmetele märgi alla teissugused märgid!

Tambet.

Tambet oli agar, väle mees. Ta armastas liikumist ja varakogumist. Ta ostis enesele kolm noort sulast, ehitas kena, ruumika elumaja kõrvaliste hoonetega, tegi oma õue ümber tugevad palkseinad ja istutas maja juurde väikese aia. Elumajast eemal raius ta metsa maha ja hakkas suuresti põldu harima. Vahuri keelu vastu ei hoidunud ta mitte eemale sakslastest, vaid hakkas juba varakult õppima nende keelt, käis sagedasti Tallinnas ning Lodijärve lossis kauplemas ja toomas enesele tarvilikke asju. Oma poja Jaanuse pani ta kohe pärast Vahuri surma Tallinna Mustamunga kloostrisse õppima. Tema nõu oli kasvatada poeg täieks sakslaseks ja kirjatargaks. Vahuri viimse manitsuse unustas ta hoopis. *(E. Bornhöhe.)*

Kokkuvõte: Missugused lauseliikmed korduvad koondlausetes? Missugused kirjavahemärgid asetatakse korduvate lauseliikmete vahele? Millal jääb koma panemata!

115. Pea silmas mõttelt seotud iseseisvate lausete ühendeid — liitlauset, mida nimetatakse lauserin-

*) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 137—140!

naks! Märgi lauserinnaks ühendatud iseseisvates lausetes alus ja öeldis (kui nad on olemas) ja lausete vahel olev kirjavahemärk ja sidesõna!*)

Kalapüügil.

Korraga lõi vesi just kalda ääres meeste jalgade ees suure suminaga kahele poole. Paksudest °kõrkjatest läks äkki vaona läbi tee ja veel eemal võis näha kõikuvaid veetaimi. Mehed hakkasid kala taga ajama. Musta samet-tekina kattis piksepilv kogu °edelapoolse taeva. Tõusis tuul, puude lehed liikusid erutatult, mets kohises kaeblikult, linnud pugesid peitu, tiirlesid vaid üksikud pääsukesed otse maapinna ligidal. Isegi jõepind oli rahutu, ja °luga ning kõrkjas kahises kalda ääres. Naine nuttis, palus, vandus, aga kalur Madis ei näinud ega kuulnud seda. Paar korda oli kala isegi °liivi joosnud, aga jälle välja pääsenud. See kõik ajas Madise ärevusse, ja häämeel segunes vihaga. Korraga omandas ilm kohutava näo. Oli kadunud hele päikesepaiste ja ühetaoline tinakarva ümbrus täitis taeva ja maa vahe. Tuul läks valjumaks; võimsa käega sasis ta puid ja põõsaid. Juba tundusid üksikud tibad. Müristas tugevasti ja ülal nähti vilksatavat hõbemadusid. Hõbekarva maod karglesid mustas sametis ja kuuldus kõrvulukustav ja maapinda vapustav mürin. Vihma valas nagu ämbrist. Vihm lõi ruttu

*) Vt. 4. õppeaasta osas ülesandeid 141—142!

riietest läbi, piisad karglesid kividelt ja kõvakstallatud jalgraja pinnalt üles ja jõepind kohises. Raske oli kala kätte saada ja mehed olid nukrad. *(J. Mändmets'a j.)*

Kokkuvõte: Missugune kirjavahemärk asetatakse lauserinnaks ühinenud iseseisvate lausete vahele? Millal jäetakse koma ära? (Sidesõnade ja, ning, ega, ehk, või ees.) Ja ja ning ees seisab koma, kui nendega algavate lausete ees tahetakse näha erilist pausi. Sidesõnade aga, kuid, vaid, muidu j. n. e. ette jääb koma. Vaata näiteid eelmises tükis!

116. Kirjuta veel lauserindu pääst või raamatust!

117. Tuleta meelde lausepõimi*), märgi p-ga päälause ja k-ga kõrvallause, nende lausete vahel olevale kirjavahemärgile tõmba ⌣ alla!

Südametunnistuse-piin.

Andres oli katki raiunud naabri kaljase. Nüüd oli ta kannatamatu ja kärsitu oma laste vastu, sest kuidagi ei suutnud ta vaadata nende selgetesse sinistesse silmadesse. Ta katsus vabastuda koormast, mis lasus tema südamel, aga see muutus veel rõhuvamaks. Mida rohkem ta end lohutas, seda suuremaks tõusis süütegu tema silmis; mida rohkem ta vaigistas oma südametunnistust, seda hullemaks irevil hammastega koeraks see muutus. Nüüd oli tal siis ka teada, et külas peeti teda kaljase katkiraiujaks. Seda arvas ta

*) Vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 132—136!

küllalt selgesti tähele panevat, et temaga ei tahetud häämeelega kokku puutuda, ja vana Liisugi ei teïnud kaljasest enam kunagi juttu. Ta oli nagu pidalitõbine, kelle eest hoidutakse kõrvale, kellest teatakse, et ta on toonud teotuse küla pääle, ja kelle pää pääle seadsid vanad mehed needmise. Öösiti ei tulnud und. Ta püüdis meeleheidet rahustada, aga sellest ei olnud kasu. Andres sai aru, et ta ei olnud randlase nime väärt, sest randlase käsi ei löö ilmaski meresõidu-riistadesse. Tal tõusis tunne, mis teda sundis ennast põlgama.

(J. Mändmets'a j.)

Kokkuvõte: Missuguste lausete ühendit nimetatakse lausepõimiks? Kas kõrvallause võib mõtet iseseisvalt avaldada? Missugune kirjavahemärk kirjutatakse pääja kõrvallause ning kõrvallausete vahele? Kuidas asetatakse komad siis, kui kõrvallause on päälause osade vahel? Mil juhul jääb koma lausepõimis j a ette püsima? (Vaatle lauseid eelmises tükis!)

118. Kirjuta lausepõime pääst või raamatutest!

119. Kirjuta otseseid ja kaudseid küsimusi! (Otsene küsimus on päälauses, kaudne küsimus kõrvallauses.) Pea silmas kirjavahemärke lausete lõpul!

Otsene küsimus:	Kaudne küsimus:
Kus sa käisid?	Keegi ei tea, kus sa käisid.
Kui vana ta on?	Lapselt küsiti, kui vana ta on.
Mida sa teed?	Kõik näevad, mida sa teed.

J. n. e.

K o k k u v õ t e : Missugune kirjavahemärk on otsese ja missugune kaudse küsimuse lõpul?

120. Tuleta meelde, millal asetatakse punkt arvu järele,*) ja kirjuta lauseid järgarvudega!

Juku õpib 2. (teises) klassis. Tuttav sõdur seisab 3. (. . .) reas. J. n. e. (Võrdle: esimesed 3 (kolm) rida seisavad sirgesti.) Maie lõpetas IV (neljanda) klassi. Juuni on VI (. . .) kuu. J. n. e. (Rooma numbrite järele järgarvudes punkti ei ole.)

Tuleta meelde, kuidas lühendatakse sõnu ja mis asetatakse lühendatud sõna järele! Lühenda sõnu!

Kl. = klass, õpil. = õpilane j. n. e.

Erilisi lühendeid: a. = aasta, dr. = doktor, hr. = härra, pr. = proua, prl. = preili, j. n. e. (jne.) = ja nii edasi, kl. = kell, p. l. = pärast lõunat, e. l. = enne lõunat, khk. = kihelkond, lk. = lehekülg, vt. = vaata, nr. = number, n. n. = niinimetatud, s. k. p. = selle kuu päeval, e. = ehk j. n. e.

Märkus. Meetermõõtude lühendite järele punkti ei panda, näit.: sm, km, m, l.

Tee kokkuvõte ülesandes näidatud punkti tarvitamise kohta!

121. Kirjuta lauseid (otsi raamatutest!), mille vahele kirjutatakse p u n k t k o m a e. s e m i k o o l o n ! (Punkti ja koma vahepäälne märk oma tähtsuse poolest, semikoolon, asetatakse pikemate, mõttelt seotud lausete vahele.)

*) Vt. ülesanne 59!

Eeskuju. Vahimehel on mitmesugused kohused täita: kanda mõisa käsud laiali, vaadata mõisa väljasid, et talupoegade loomad ega hobused ei tule sinna vilja; teha mõisale luudi, olla rehepapile abiks; muretseda pereköögi puid ja proua alamale — köögitüdrukule süsi; püüda kokale veskijärvest värskeid kalu ja vaadata selle järele, et koerapoiss viiks hurti igapäev korra välja kõndima (Juh. Liiv). Räägiti, kuidas Vahur kord paljaste kätega ära kägistanud terve hundikarja, kes kippunud talle kallale, nülginud nahad maha ja riputanud kered tammeokstesse, kust neid siis nälginud suguvennad matnud oma tühja kesta; kuidas ta kord kuulnud targemalt rahvalt, et vanal ajal olnud üks tugev mees, Simson, kes sidunud sada hunti või karu sabapidi kokku, mispääle tema, Vahur, püüdnud kinni metshärja, karu, hundi ja teinud imetaltsaks; kuidas ta kiskunud maast välja kuused ühes juurtega ja ehitanud tüvedest enesele maja (Ed. Bornhöhe). J. n. e.

122. Tuleta meelde, kus tarvitatakse k a k s i k p u n k t i (k o o l o n i t)!

1. Vt. ülesanne 112! Näited!

2. Loendi ees. Vt. eelmises ülesandes esimene lause!

Ärkamisaja kirjanikud on: Fr. R. Kreutzwald, J. V. Jannsen, L. Koidula, J. Pärn. Kes jõuab lugeda, mis viidi ära: sääl oli toiduaineid, riidekangaid, sepatööriistu (J. Mändmets). Veel teisi näiteid!

3. Lauserinnas lause ees, mis eelmise lause mõtet seletab või ligemalt määrab. Näiteid: Leida puudus täna koolist: ta oli haige. Ei meie Jukust saa hääd õppijat: ta on seks liiga laisk. Viligi on hoopis teissugusem kui mõisa põldudel: kõrs harv, lühike, pääd tühjad (A. Kallas).

123. Tuleta meelde, millal tarvitatakse mõttekriipsu!

1. Vt. ülesanne 112! Näit.:

2. Vt. ülesanne 108! Näit.:

3. Ootamata või üllatava mõtte või sõna ees. Näit.: Kui hommikul tulnud orja tagaajajad sinna, leidnud nad kivilt orja — surnult istuvat, aga kui nad tema keha üles tõstnud, kohkunud nad kõik — kivis olnud istease (Juh. Liiv). J. n. e.

4. Vahelejäetud sõna asemel. Näit.: Teised läksid hõisates heinamaale, Jukut-Manni — marjule. J. n. e.

5. Mõttekriips pannakse isikute kõnelemiste vahele. (Kui aga kõnelemine alustatakse uue reaga, pole mõttekriipsu vaja.) Näiteid!

Märkus. Sidekriipsu tarvitamisest vt. 5. õppeaasta osas ülesandeid 118—121!

124. Vt. mõttepunktide tarvitamist 97. ülesandes! Millal neid tarvitatakse?

1. Katkeliste lauseosade vahel (vt. 97. ülesandes!).

2. Puuduvate tähtede asemel. Näit.: Ta sündis T... kihelkonnas.

125. Tuleta meelde, millal tarvitatakse jutumärke!

1. Vt. ülesanne 112! Näit.:

2. Kirjutiste, raamatute ja ajalehtede nimed asetatakse jutumärkidesse. Näit.: Klassis loeti E. Wilde „Mahtra sõda“. „Postimees“ on vanim eesti ajaleht. J. n. e.

3. Samuti asutiste, laevade, võõrastemajade nimetused. Näit.: „Vanemuise“ selts Tartus korraldas muusikapäeva. Jäämurdja „Suur Tõll“ tõi laevu sadamasse. Peatusime võõrastemajas „Euroopa“. J. n. e.

4. Jutumärkidesse asetatakse sõnad või ütlused, kui neil on ebaharilik tähendus või kui neid eriti rõhutatakse. Näit.: Mehel on „kilk“ pääs. Tal alles „kõrvatagused märjad“. Igal pool tema oma „tarkusega“. J. n. e.

126. Tuleta meelde, millal tarvitatakse s u l g u s i d?

1. Vt. ülesanne 108! Näit.:

2. Sulgudesse pannakse sõnaseletused, vahemärkused. Näit.: Mees oli alles „roheline“ (noor). Tal oli „kilk“ pääs (oli viinastunud).

127. Ü l a k o m a t e. a p o s t r o o f i (') tarvitatakse väljajäetud tähe märkimiseks. Näit.:

On sull' Eesti pind ka rääkind,
vaikne öö sull' teada ann'd
ennemuistsest rõõmupõlvest,
kadund õnnest pajatand?
Kui ta lõunavalgust puistab
üle õitsva Eestimaa,
oh, kuis tahame tall' tänu,
õis, siis vastu õhata! *(L. Koidula.)*

Vt. ka 13. ülesandest ja mujalt!

Märkus. K o m a tarvitamisest vaata lauseõpetuse osas!

128. Püstjoone asemele aseta vastavad kirjavahemärgid! (Ühe püstjoone kohta tuleb panna mõnes kohas mitu kirjavahemärki.)

Karistuse ootel.

Mahtras oli asjal järgmine käik| Neljapäeva hommikul| 29| mail 1858| a| ilmus mõisakubjas külla ja andis talitajale haagikohtuniku nimel käsu minna tei-

sel hommikul kell seitse kõigi peremeestega Habaja mõisa| Sina| Ants| lisas ta| tuled hommiku vara mõisa ja istud opmanni kõrvale vankrile| teised peremehed mingu läbi soo otsekohe| Mis sinna Habajale siis minnakse| küsis talitaja| Ei mina tea| oli kupja vastus. Ants aimas muidugi| et see ei tähenda hääd| kuigi tal ei olnud vahest teada| et haagikohtunik oli Mahtra mehi juba teisipäevaks asjata kohtusse oodanud| Järgmisel hommikul vara hakkas kogunema peremehi Sepa talu juurde| Nad tahtsid talitajaga ja isekeskis ettevõetava teekonna üle veel aru pidada| Mõned neist olid saanud juba ääri-veeri mööda kuulda| et Kose kihelkonda marssinud salk sõjaväge ja et haagikohtunik lasknud peksta Habajal talupoegi| kes tõrkusid abiteo vastu| Mehi oli juba hää salk talu väravas koos| kui talitaja ilmus toast nende juurde| Noh| mis sa arvad| kas läheme või mitte| küsisid mehed| Ega tohi küll aagrehi käsu vastu panna| aga eks ole ka teada| et saame sääl naha pääle| kui tahame kinni pidada oma õigusest| Talitaja ei võinud ka midagi paremat arvata ega öelda| Kas tahate siis õigustest ikka kinni pidada| küsis ta| Muidugi| oli vastus| Sest kui anname alla| mis meil siis veel on loota| Noh| siis peame aagrehi juures ka hoobid vastu võtma|

(E. Wilde.)

129. Pane kirjavahemärgid ja suured algustähed õigesse kohta!

Vana tunnikell.

Toa nurgas oli vana tunnikell ühel päeval ütles lühike osuti mina olen parem kui teised kella osad sest mina näitan aega kuid pikk osuti lausus ei kõige parem olen mina sest mina teen ühe terve ringi sel ajal kui sa ainult lühikese maa ära käid rattad ütlesid aga meie oleme teist kõigist tähtsamad sest me paneme teid mõlemaid liikuma ei sõnas pendel tähtsam teist kõigist olen mina mina liigun edasi-tagasi ja teen tikk-takk kolksti lausus äkki tunnikell suur kellapomm kukkus mürtsatades maha kui vanataat tuppa tuli nägi ta tunnikella seisvat kell tarvis üles tõmmata lausus ta endamisi ja võttis võtme aga kui taat kella hakkas keerma märkas ta et kett oli katki kuid väike osuti ja suur osuti ja rattad ja pendel need kõik ei lausunud midagi vaid olid päris vagusi kuni vanataat oli keti jälle terveks teinud ja pommi otsa pannud siis hakkas kell jälle tiksudes käima nagu ennegi.

130. Tuleta meelde sõnade tuletamist*), tõmba liitsõnadele joon alla, tuletuslõpud eralda püstjoontega!

Äikese eel.

Õrnalt õõtsub tuuleke tasane.
Vaikselt veereb laineke rannale.
Tuulehoog, lainevoog mahedasti kokku sulavad,
nagu rahulaulu laulavad.

*) Vt. 5. õppeaasta osas IV järku ja 6. õppeaasta osas ülesandeid 90—91!

Siiski sumbunud on vaikne õhk,
ja temas tundub raske rõhk —
nagu inimese hinges ahastuse sunnil
kui see vaevleb raskel elutunnil.
Ja veel sügavamalt nupukese norgu
laseb põua piinatusel nõrkend lilleke.
Metselanik, täis tuska, veab saba sorgu,
poeb õõnde varjule.
Kärsitumalt hobud tammuvad,
rahutumalt lehmad ammuvad.
Päike juba veereb silmapiiri taha —
õudsel, veretaval helgil.
Päike, ära jäta oma lapsi maha! —
Varjud jooks'vad taevatelgil.
Vaata, määrased mäed need taeva piiril
üles kerkivad hirmsal kiirel!
Varsti nad katavad ehajume,
matavad tähtede kume.
Õhk on sest sume ja meri tume . . .
Sihvati-sähvati äkitselt vingerdab tuline tuksatus
mustade kogude hämaras lademes, pilvede sademes.
Siis naksatus, praksatus korraga kaikus.
Siis mürin ja jürin ja jällegi vaikus.
Pilved end järjest nihutavad, lähemale kihutavad.*)

(G. Suits'u »Aike«.)

*) Kuidas ütelda teisiti — end nihutavad, end kihutavad?

Pööramis-

I. Isikuline

A. Pöördelised

Arv	Pööre	Kindel kõneviis				Tingiv kõneviis	
		Olevik		Minevik		Jaatav kõne	Eitav kõne
		Jaatav kõne	Eitav k.	Jaatav kõne	Eitav k.		
Ainsus	1. (mina)	otsin	ei otsi	otsisin	ei otsinud	otsiksin	ei otsiks
	2. (sina)	otsid		otsisid		otsiksid	
	3. (tema)	otsib		otsis		otsiks	
Mitmus	1. (meie)	otsime		otsisime		otsiksime	
	2. (teie)	otsite		otsisite		otsiksite	
	3. (nemad)	otsivad		otsisid		otsiksid	

II. Umbisikuline

A. Pöördelised

Arv	Pööre	Kindel kõneviis				Tingiv kõneviis	
		Olevik		Minevik		Jaatav kõne	Eitav kõne
		Jaatav kõne	Eitav k.	Jaatav kõne	Eitav k.		
Ainsus	1. (mind)	otsitakse	ei otsita	otsiti	ei otsitud	otsitaks	ei otsitaks
	2. (sind)						
	3. (teda)						
Mitmus	1. (meid)						
	2. (teid)						
	3. (neid)						

tabel.

tegumood.

muuted.				B. Käändelised muuted
Käskiv kõneviis		Kaudne kõneviis		
Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav k.	
—	—	otsivat	ei otsivat	1. ma-tegevusnimi: Sisseütl.: otsima Seesütl.: otsimas Seestütl.: otsimast Ilmaütl.: otsimata
otsi	ära otsi			2. da-tegevusnimi: Osast.: otsida Seesütl.: otsides
otsigu	ärgu otsigu			3. Kesksõnad: Olevik: otsiv Minevik: otsinud
otsigem	ärgem otsigem			4. Teonimi: otsimine
otsige	ärge otsige			5. Tegijanimi: otsija
otsigu	ärgu otsigu			

tegumood.

muuted.				B. Käändelised muuted
Käskiv kõneviis		Kaudne kõneviis		
Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav k.	
otsitagu	ärgu otsitagu	otsitavat	ei otsitavat	1. ma-tegevusnimi otsitama 2. Kesksõnad: Olevik: otsitav Minevik: otsitud

Sõnastik.*)

A.

aade — idee (kõrge mõte).
aadend — paleus, ideaal (kõrge eesmärk).
aadel — mõisnikuseisus.
abiturient — keskkooli lõpetaja.
ablas — ahne.
absurd — mõttetus.
abt — kloostriülem.
affišš — müürileht.
agu, ao — koit.
ahe — reheparsil kuivatatav vili.
akord — kooskõla.
ala — tööpõld.
alistama — alla heitma.
alluma — kuhugi alla kuuluma.
andekus — vaimuand.
anekdoot — naljajutuke.
antiikne — vana-aegne.
aparaat — riist.
artist — kunstnik.
autor — (kirjandusliku teose, muusikapala j. n. e.) looja.
avanss — edisraha, etteantud summa.

B.

ballaad (jutustav luuletis).
bankett — pidusöök.
barbar — toores, metsik inimene.
belletristika — ilukirjandus.
bilanss — kulude ja tulude tasakaal.
blond — valgevereline.
botaanika — taimeteadus.
brünett — mustavereline.
bukett — lillekimp.
börs, -i — rahaturg.
büdžet — eelarve.
büst — rinnakuju.

D.

daam — naisterahvas.
daatum — koha- ja ajamäär, andepäev.
defekt — viga, puue.
deklamatsioon — ilulugemine.
deklineerimine — (sõna) käänamine.
dekoraator — ilustaja, kaunistaja.
dekreet — ametiasutise määrus.
delegaat — saadik.
demobilisatsioon — väeteenistusest kojulaskmine.
demokraatia — rahvavalitsus.
depešš — kiirteade, telegramm.
dessant — merelt maismaale saadetav vägi, maabuv vägi.

*) Sõnastik on koostatud päämiselt „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ alusel.

diagnoos — haiguse äramääramine.
diagonaal — nurkjoon.
diagramm — joonkava.
dialekt — keelemurre.
dialoog — kahekõne.
diameeter — läbimõõt.
difteeria — nakkuv kurgutõbi.
diftong — kaksiktäishäälik.
diivan — seljatoeta sohva.
diktaat — etteütlus.
diplom — tunnistis.
distsipliin — tarviline kord, karind.
dividend — jagatav (arv); osakasu.
dresseerima — välja õpetama.
džentlmen — aumees.
duett — kahehääleline laul.
dünamiit (lõhkeaine).

E.

edel — lõunalääs (ilmakaar).
edendama — edasi viima (haridust) (võrdle etendama).
eeldus — etteoletus.
eelistama — paremaks pidama.
effekt — mõju.
ehk (sidesõna).
eht — võltsimata.
ei (määrsõna; eitusverb).
eksemplar — tükk, ühik.
ekskursioon — õppekäik.
ekspert — asjatundja, oskur.
eksport — väljavedu.
ekstra — eriti.
ent (sidesõna).
entsüklopeedia — teaduste sõnaraamat.
era- — mitteametlik (näit. erakool).
eri- — üksikala põhjalikult tundev (näit. hamba-, kopsu-, silma-eriarst, eriharidus).
ese — asi.
esindama kedagi — kellegi huvide kaitseks väljas olema.
esitama — ette kandma (näit. oma mõtteid, laulu).
etendama — ette kandma (näidendit).
evolutsioon — aegamöödane arenemine, edenemine (võrdle revolutsioon).

F.

fakt — tõsiasi.
fanfaar — pidulik pasunasignaal.
fantaasia — mõttekujutus, mõttelend.
fassong — mood, vorm.
filoloog — keeleteadlane.
firma — äriasutis.
foto — päevapildi-töökoda.
fotograaf — päevapiltnik.

G.

galopp — hobuse neljajooks; (tants).
garaaž — autokuur.
geenius — suurvaim.
gorilla (ahvitõug).
grammatika — keeleõpetus.
grammofon (muusika-aparaat).
grupp — rühm.
gümnastika — võimlemine.

H.

haab (haava) (puu); **haav** (haava) — lõigatud, löödud, vigastatud koht (kehal).
haavel (püssi-).

habras — pudev.
haihtuma — lenduma.
hais, haisu — halb lõhn (võrdle **ais,** aisa — vankril).
hajameelne — mõtetega laiali.
halbus (vastand paremusele).
hallikas — hallivõitu (värv); (võrdle **allikas** — koht, kus vesi maa seest välja voolab).
hani (kodulind).
hankima — muretsema, soetama.
harv — mitteharilik, mittesage.
haug (om. havi) (kala).
heft — vihk.
hell — õrn.
hernes (taim).
hetk — silmapilk, moment.
hoob, hoova — kang.
hoolimata (pöörds., ma -tegevusnime ilmaütlev).
horisont — silmaring, vaatepiir.
hotell — võõrastemaja.
hõlpus — kergesti kordasaadetav.
hõre — harv, mittetihe.
hõõlas — rida, kiht.
häire — segadus, rike; tulekustutajate häire — kokkukutsumine.
händ — saba.
härras, härda, -t — tundlik, pehme südamega, hale.
hääbuma — otsa saama.
hügieen — tervishoid.

I.

idee — (kõrge) mõte, aade.
idioot — totter, nõdrameelne.
igi- — päris ehk igavesti vana, (võrdle **higi,** mis tuleb läbi naha higistamisel).
ike — orjus; (härja rakendusvahend).
ikka (määrsõna).
import — sissevedu.
instinkt — loomusund, vaist.
instrument — tööriist; mänguriist, pill.
isoleerima — eraldama.

J.

jube — õudne, hirmus.
julm — halastamatu.
jurist — õigusteadlane.
jäse — lüli, liige.
jääkirm — õrn, noor jää.

K.

kabiin — kajut, kamber.
kabinett — töö-, kirjutustuba.
kagu — lõuna-ida (ilmakaar).
kaljas — väike laev.
kapellmeister — muusikajuht.
karakter — iseloom; **karakteristika** — iseloomustis.
kataloog — nimistu, nimestik.
katastroof — hävitav õnnetus.
kee — ehtena kantav kett.
kikas — kukk.
kinni (määrsõna).
kirre, kirde — põhja-ida (ilmakaar).
kohtama — kokku saama.
kohtlema — ümber käima.
kokku (määrsõna).
kompliment (meelitussõna).
kompost — segaväetis.
kompott — magustoit aedviljasegust.
kompress — niiske mähis.
komöödia — lustmäng.
konduktor — rongijuht.
konkurent — võistleja.
koopia — ärakiri.

koraal — kirikulaul.
korrespondent — kirjasaatja, kirjavahetaja.
krediit — võlausaldus.
kui (sidesõna).
kultuur — haridus, kasvatus.
kuni (määrsõna).
kuraas — julgus.
kõrkjas (veetaim).
käbe — elav, terane.
käi — ihumiskivi, pöör.
käli — naiseõde; **kälimees** — naise õemees.
küll (määrsõna).

L.

laas — suur, põline mets.
ladra — lobiseja.
laegas — kassa.
lahve (tuli, vesi) — lausa.
lakkama — järele jääma (näit. vihm lakkas — vihm läks üle).
laudis — surnulava.
laugas — veega täidetud auk soos.
leegion — määratu hulk.
leidla — leiukoht.
levima — laiali lagunema.
levitama — laiali laotama.
liiv (om. liivi) (kalapüügi-riist).
liug (om. liu) — libisemine (näit. liulaskmine).
loe (om. loode) — põhjalääs (ilmakaar).
loobuma — ära ütlema, lahkuma.
luga (taim).
luksus — toredus.
luna (-maks) — järelmaks.
lääs (om. lääne) — õhtupoolne ilmakaar.
lüsi — vikativars.

M.

magistraal (-kraav) — pää-
manala — allmaailm, surnuteriik.
mannetu — vilets, väeti.
meeleldi, meelsasti — häämeelega.
meierei — piimatalitus.
miljöö — keskkond.
miss — preili, neiu.
monogramm — nimetähed.
monotoonne — ühetooniline.
mugav — mõnus.
mõõn — merevee langemine.
müüt — muinaslugu.

N.

nadu — meheõde.
naiivne — lihtne, lapsik.
noobel — suursugune.
noot (om. nooda) (kalapüügi-riist).
noot (om. noodi) — helimärk, ääremärkus.
novell — uudisjutt.

O.

objekt — asi, ese; **objektiivne** — asjalik, erapooletu.
omadus — oma laad (näit. pikkus, tarkus).
omama — omaks pidama.
omandama — omaks tegema.
omandus — varandus.
optimist — kalduv olusid häädena ette nägema (võrdle pessimist).
orb (om. orvu) — vaeslaps.
ornament — ilustis.
osuti — näitaja (tunnikellal).

P.

paas (om. pae, os. paat) — lubjakivi.
pansion — korter ühes ülalpidamisega.
paraad — sõjaväe ülevaatus, ilupidu.
pastoraal — lamburilaul, karjaseluule.
patent — kauplemis-lubatäht.
pea — varsti, peaaegu (määrsõna).
pedagoog — kasvatusteadlane, koolimees.
pedagoogika — kasvatusteadus.
pelgama — kartma.
pessimist — kalduv olusid halbadena ette nägema (võrdle optimist).
pii — kammipinnuke, äkkepulk.
pint (om. pinda) — koot, vart.
poeet — luuletaja.
portree — näopilt.
produkt — saadus, toode.
profiil — külgvaade.
progress — edu
projekt — eelnõu, kavatsus.
proklamatsioon — üleskutse, lendleht.
protest — vastuvaidlus.
pulss — verelöök.

R.

raioon — piirkond, ringkond.
redaktor — toimetaja.
referaat — aruanne, kõne.
reform — uuendus.
reklaam — kiidukuulutus.
relv — sõjariist.
retk — sõit, teekond.
reumatism — jooksjahaigus.
revident — järelekatsuja.
revolutsioon — järsk põhjalik muudatus, riigipööre.
rind, väerind — väe seisuviir vaenlase vastu.
rool — tüür.
rõivas — valmisriie.
rünnak — tormijooks.

S.

saadus — toode, produkt.
saatus — elukäik.
serenaad — äratuslaul.
siirduma — üle minema.
solvama — sõnadega haavama.
sooritama — tegema, õiendama (eksameid).
statistika — arvustik.
sõir — juust (võru murrakus).
säilima — alal seisma.
säilitama — alal hoidma.
sümpaatia — poolehoid.

T.

tarvidus — vajadus.
tarvitus — tarvitamine.
toimima — tegev olema.
tušš — värv; muusikaline auavaldus.
tõke — takistus.
täppis — punktipealne, korralik (näit. aja suhtes).
tärmin — tähtpäev.

U.

unelm (om. unelma) — unistus.
uri (om. urja) — ohver.
usutlema (usutama) — päälekäivalt järele pärima.

V.

vargsi — salaja.
veendumus — kindel arvamine.
veenma — uskuma panema.
veetma — mööda saatma (aega).
veranda — rõdu.
viir — joon, kriips.
võhik — mitte-asjatundja.

Õ.

õkva — otse.
õnnitlema — õnne soovima.

Ä.

äsja — natukese aja eest, hiljuti.

Ö.

ööbima — ööseks olema.

Ü.

üha — ikka, ühtelugu.
ülalpidamine — aineline hoolitlitsus kellegi või millegi eest.
ülespidamine — isiku välispidine olemisviis, käitumine.
ürg- — alg- (näit. ürgaeg).

Sisukord.

Ülesanded.		Lk.
	Eessõna	3
	V õppeaasta.	
	I. Sõnade astmevaheldus	5
1.—8.	Kordamine.	
9.—17.	Astmevaheldus likud sõnad — mõte, tütar, võti.	
18.—22.	Pöördsõnade astmevaheldusi.	
	II. Pöördsõnade lõppe	13
23.—25.	Kaudne kõneviis.	
26—28.	Kesksõnad.	
29.—32.	Umbisikuline tegumood, olevik.	
32.—35.	„ „ minevik.	
36.—37.	„ „ olevik, eitav kõne.	
38.—40.	Kordamine.	
41.	da-tegevusnime seesütlev.	
42.	Käskiv kõneviis.	
43.—44.	Kordamine.	
	III. Käändsõnade lõppe	27
45.—47.	Käändeist üldse.	
48.—51.	Ainsuse osastava lõpp.	
52.—53.	Nimisõnade — isa, ema jne. käänamine.	
54.—55.	Mitmuse tunnused de, te.	
56.	Mitmuse omastav, ainsuse sisseütl.: keelte, keelde.	
59.—66.	Mitmuse lõputa osastav (lühike osastav).	
67.	i mitmuse osastava lõpul.	
68.—69.	id „ „ „	
70.—71.	sid „ „ „	
72.—73.	Kordamine mitmuse osastava lõppude kohta.	
74.—78.	i-mitmus.	

Ülesanded. Lk.

79.— 81. Nimisõna »korralikkus« jne.
84.— 88. nu ja tu lõpuga nimisõnad.
89. Lõpud tu ja ta.
90.— 91. Omadussõnade lõpud nimisõnadega ühes käänamisel.
92.— 94. Omadussõnade võrdlusastmed.

IV. Sõnade tuletamine ja kokkukirjutamine . . . 53

95.— 99. Liitsõnade tuletamine nimi- ja omadussõnadest.
100. Täiendsõna kääne liitsõnades.
101.—102. Sõnade lahku- ja kokkukirjutamine.
103.—113. Liitsõnade tuletamine määr- ja pöördsõnadest ja lahku- ja kokkukirjutamine.
114.—117. Arvsõnade lahku- ja kokkukirjutamine.
118.—121. Sidekriips liitsõnades.
122.—126. Sõnade tuletamine tuletuslõppude abil.

V. Lause koosseis ja kirjavahemärgid 73

127. Laiendamata lihtlause.
128.—131. Lause laiend.
132.—135. Lausepõim ja koma lausepõimis.
136.—138. Koma esineb ja puudub kui ja nagu ees.
139.—140. Ehk ja või tarvitamine.

141.—160. **VI. Kordamiseks (etteütluseks) 82**

VI õppeaasta.

I. Häälikuõpetus 103

1.—7. Lühikesed, pikad ja liit-täis- ja -kaashäälikud.
8.—10. Kaashäälikute tähti kaashäälikute ühendites.
11.—13. Ühe- ja kahekordne täht sõnade lõpul.
14.—17. P (b), t (d), k (g) eesti ja võõrsõnade alul.
18.—20. Helilised ja helitud kaashäälikud.
21.—26. Sõnade silbitamine ja poolitamine.
27.—34. Häälikute välted.
35.—38. Sõnade astmevaheldus.
39.—44. Tähestik.

Ülesanded.		Lk.
	II. Sõnaõpetus	129
45.—49.	Nimisõnad.	
50.—60.	Omadus-, ase- ja arvsõnad.	
61.—83.	Käänamine (tüüpsõnade põhjal).	
84.—88.	Pöördsõnad ja pööramine.	
88.—98.	Abisõnad (määr-, kaas-, side- ja hüüdsõnad).	
99.—100.	Üldine kokkuvõte sõnaliikidest.	
	III. Lause koosseis ja kirjavahemärgid	156
101.—106.	Lause alus, öeldis ja laiend.	
107.—112.	Üte, kiilosa, otsene kõne.	
113.—118.	Liht- ja koondlause, lauserind, lausepõim.	
119.	Otsene ja kaudne küsimus.	
120.—129.	Punkt, punktkoma, kaksikpunkt, mõttekriips, mõttepunktid, jutumärgid, sulud, ülakoma, koma.	
130.	Kordamine sõnade tuletamisest.	
	Lisad:	
	Pööramistabel	174
	Sõnastik	176

A
7822
155856

Hind 1 kr. 10 s.